

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΑΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΙΑΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΤΟΠΙΚΟΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ

«Ο ρόλος της εργασιακής μετανάστευσης στην περιφερειακή ανάπτυξη: Η περίπτωση της περιφέρειας Αττικής.»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Άννα Σαρούκου

Αθήνα, 2022

Τριμελής Επιτροπή

Βασίλειος Τσέλιος, Αναπληρωτής Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Ιωάννης Ψυχάρης, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Αθανάσιος Παπαδασκαλόπουλος, Ομότιμος Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Άννα Σαρούκου, 2022

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Περιεχόμενα

1. Περίληψη.....	5
Abstract	6
2. Εισαγωγή.....	7
2.1. Εισαγωγικά στοιχεία, Στόχοι – Ερωτήματα εργασίας.....	7
2.2 Μεθοδολογία.....	9
3. Βιβλιογραφική επισκόπηση.....	11
3.1 Μετανάστευση	11
3.2. Εργασιακή μετανάστευση	15
3.3 Ο περιφερειακός αντίκτυπος της εργασιακής μετανάστευσης.....	18
3.4. Αττική.....	20
4. Ανάλυση.....	22
4.1. Καταμερισμός πληθυσμού	22
i. Ανά φύλο και ηλικία.....	26
ii. Ανά περιοχή.....	31
iii. Ανά χώρα προέλευσης.....	34
iv. Ανά εκπαιδευτικό επίπεδο.....	37
v. Ανά απασχόληση.....	42
4.2. SWOT Analysis.....	55
4.3. Πολιτικές	64
5. Συζήτηση – Συμπεράσματα.....	71
6. Βιβλιογραφία.....	82

Πίνακες

Πίνακας 1. Συνολικός αριθμός πληθυσμού αλλοδαπών στην Αττική, σε απόλυτο και ποσοστιαίο αριθμό επί του συνολικού αλλοδαπού πληθυσμού της χώρας και της Αττικής.....	26
Πίνακας 2. Κατανομή αλλοδαπών εργαζομένων ανά φύλο.....	26
Πίνακας 3. Δήμοι με υψηλότερες και χαμηλότερες συγκεντρώσεις αλλοδαπών εργαζομένων της Αττικής.....	32
Πίνακας 4. Πίνακας υψηλότερης συγκέντρωσης αλλοδαπών εργαζομένων ανά εθνικότητα στην περιφέρεια Αττικής.....	34
Πίνακας 5. Εκπαιδευτικό επίπεδο αλλοδαπών αποφοίτων και εργαζομένων αλλοδαπών αποφοίτων. Σύγκριση με αντίστοιχα δεδομένα του συνόλου της Αττικής.....	37-38

Πίνακας 6. Ποσοστά κατανομής πληθυσμού ανά θέση επαγγέλματος υπηκοότητα και φύλο.....	46
Πίνακας 7. Αριθμός Επιχειρηματικών ενάρξεων των μεταναστών για το 2000 έως 2016.....	51
Πίνακας 8. Πίνακας αλλοδαπών εργοδοτών και ποσοστό συμμετοχής τους ως εργοδότες.....	52
Πίνακας 9. Κλάδοι υψηλότερης συμμετοχής αλλοδαπών εργαζομένων.....	53
Πίνακας 10. Πίνακας ανάλυσης SWOT της περιφέρειας Αττικής.....	55

Διαγράμματα

Διάγραμμα 1. Στοιχεία Eurostat ποσοστού εργαζομένων μεταναστών.....	8
Διαγράμματα 2 και 3. Πληθυσμιακές πυραμίδες αλλοδαπών και εργαζομένων αλλοδαπών της Αττικής ανά φύλο.....	30
Διάγραμμα 4. Εκπαιδευτικό επίπεδο ανά υπηκοότητα.....	39
Διάγραμμα 5. Καταμερισμός αλλοδαπού πληθυσμού ανά κύρια ασχολία.....	43
Διαγράμματα 6 και 7. Κατανομή αριθμού αλλοδαπών και ημεδαπών ανά κλάδο απασχόλησης.....	48
Διάγραμμα 8. Σταυροειδές διάγραμμα αναπτυξιακού κριτηρίου Ελληνικών περιφερειών 2018-2019.....	60
Διάγραμμα 9. Σταυροειδές διάγραμμα αναπτυξιακού κριτηρίου του εσωτερικού της περιφέρειας Αττικής 2018-2019.....	61

Χάρτες

Χάρτης 1. Κατανομή συνολικού πληθυσμού αλλοδαπών στην περιφέρεια Αττικής. Ιδία επεξεργασία.....	23
Χάρτες 2 και 3. Πληθυσμιακή κατανομή συνολικού αλλοδαπού πληθυσμού ανδρών και γυναικών.....	24
Χάρτης 4. Καταμερισμός μέσου οικογενειακού εισοδήματος στους δήμους της Αττικής στοιχεία 2011.....	25
Χάρτες 5 και 6. Κατανομή εργαζόμενου αλλοδαπού πληθυσμού γυναικών και ανδρών.....	28
Χάρτης 7. Πληθυσμιακός καταμερισμός εργαζομένων αλλοδαπών ανά δήμο.....	31

1. Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία έχει ως σκοπό να αναδείξει και να μελετήσει το φαινόμενο της μετανάστευσης για λόγους εργασίας, με μελέτη περίπτωσης τους αλλοδαπούς εργαζόμενους μετανάστες στην περιφέρεια Αττικής. Εκτός αυτού, θα εντοπίσει και παρουσιάσει τις ανισότητες με τις οποίες έρχεται αντιμέτωπος ο αλλοδαπός πληθυσμός στην υπό μελέτη περιφέρεια, μέσα από την ανάλυση διάφορων παραμέτρων όπως η πληθυσμιακή χωρική κατανομή τους. Έτσι, αναδεικνύεται αφενός ο βαθμός της εργασιακής μετανάστευσης και η συμβολή της στην ανάπτυξη της Αττικής, και αφετέρου αποδεικνύεται πως οι μετανάστες αποτελούν και εκείνοι κομμάτι της εξέλιξης της περιφέρειας. Τέλος, η παρούσα εργασία θα αναφέρει προτάσεις πολιτικής, οι οποίες δύνανται να συμβάλλουν στην ένταξη των εργασιακών μεταναστών στην Αττική, καθώς και στην ενδυνάμωση της περιφέρειας μέσω αυτών. Η παρούσα μελέτη παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς ο αλλοδαπός πληθυσμός αντιμετωπίζει πολλαπλά εμπόδια αφομοίωσης στην Ελληνική κοινωνία σε σύγκριση με τους εσωτερικούς μετανάστες της Αττικής. Τα ευρήματα αποδεικνύουν πως η εργασιακή συμμετοχή των αλλοδαπών στο σύνολο του εργαζόμενου πληθυσμού της περιφέρειας είναι χαμηλή. Ταυτόχρονα ωστόσο, σε συγκεκριμένους κλάδους όπως ο πρωτογενής τομέας καθώς και άλλες θέσεις εργασίας που χαρακτηρίζονται από εγγενή επισφάλεια, η συμμετοχή των αλλοδαπών είναι ιδιαίτερα υψηλή.

Λέξεις-κλειδιά: εργασία, μετανάστευση, Αττική, ανάπτυξη, ανισότητες

The role of labour migration in regional development: The case of the region of Attica.

Anna Saroukou

Abstract

This thesis aims to highlight and study the phenomenon of migration for work purposes, focusing on foreign migrant workers of the region of Attica. Besides, it will identify and present the inequalities faced by the foreign population in the case study region, through the analysis of various parameters such as their spatial population distribution. Thus, on the one hand, the degree of labour migration and its contribution to the development of Attica is highlighted, and on the other hand, it is shown that immigrants are also part of the development of the region. Finally, this thesis will report on policy proposals that can contribute to the integration of labour migrants in Attica, as well as to the strengthening of the region through them. This study is of particular interest, as the foreign population faces multiple barriers to assimilation into Greek society in comparison to internal migrants of Attica. The findings prove that the labour participation of foreigners in the total working population of the region is low. At the same time, however, in specific sectors such as the primary sector as well as other jobs characterized by inherent precariousness, the participation of foreigners is particularly high.

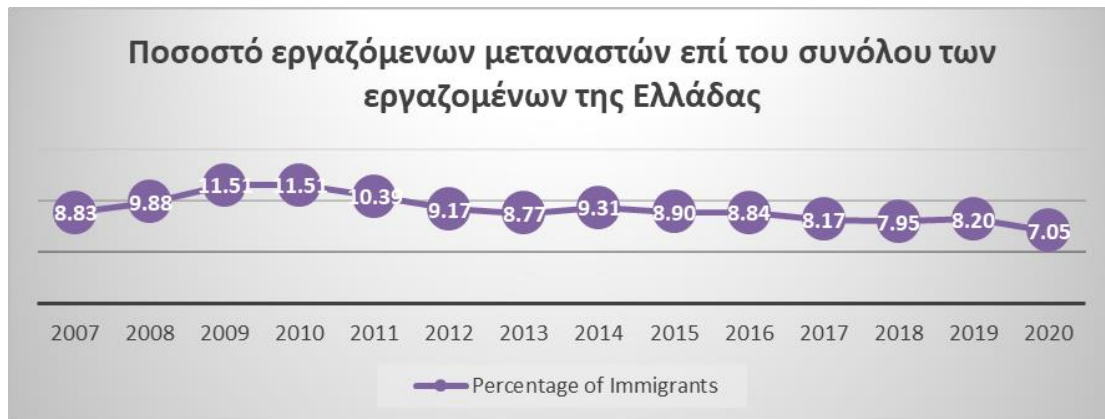
Keywords: labour, migration, Attica, development, inequalities

2. Εισαγωγή

2.1. Εισαγωγικά στοιχεία, Στόχοι – Ερωτήματα εργασίας

Η Ελλάδα λόγω και της γεωγραφικής της θέσης υπήρξε διαχρονικά χώρα-σταυροδρόμι τόσο για την αποστολή όσο και για την υποδοχή των μεταναστών από και προς την Ευρώπη, την Ασία και την Αφρική. Πιο πρόσφατο παράδειγμα αποτελούν τα μαζικά κύματα προσφύγων που δέχτηκαν τα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου και ο Έβρος. Από την άλλη, η νεότερη ιστορία της χώρας χαρακτηρίζεται από μαζικά κύματα εξωτερικής μετανάστευσης, τα οποία εντεινόταν ή συρρικνώνονταν ανάλογα με τις κοινωνικοπολιτικές συνθήκες της εκάστοτε εποχής. Παραδείγματος χάριν, μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, πλήθος μεταναστών έφυγε προς Γερμανία, Αμερική και Αυστραλία, λόγω της ανεργίας και της φτώχειας που επικρατούσε. Κατά τη δεκαετία του 1980 όπου η χώρα άρχισε να ανακάμπτει σε κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, η κατάσταση αντιστράφηκε με τη χώρα να μετατρέπεται σε προορισμό μεταναστών. Με την οικονομική κρίση από το 2009 κι έπειτα, η Ελλάδα αποτέλεσε ξανά χώρα αποστολής μεταναστών, χωρίς να σταματήσει ωστόσο να αποτελεί και προορισμό.

Οι εργαζόμενοι μετανάστες *«συνεισφέρουν στην ευελιξία της αγοράς εργασίας αλλά και στο δημοσιονομικό προφίλ της χώρας καθώς συνδράμουν περισσότερο στους φόρους παρά στα προνόμια που μπορούν να λάβουν»* (OECD, 2014, σελ. 1). Ακόμα, *«αυξάνουν τον εργαζόμενο πληθυσμό στις περιοχές υποδοχής τους»* (OECD, 2014, σελ. 1), συμβάλλοντας έτσι στην ανάπτυξη του ανθρώπινου κεφαλαίου και την τεχνολογική πρόοδο μέσω των γνώσεων που κατέχουν. Σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat, παρατηρείται ότι οι μετανάστες, αποτελούν κατά προσέγγιση το 1/10 του απασχολούμενου πληθυσμού της χώρας (Διάγραμμα 1). Συγκεκριμένα, παρατηρείται αύξηση του ποσοστού τους έως και την περίοδο 2009-2010, οπότε και παραμένει σταθερό (11,5%), ενώ ακολούθως παρατηρείται τάση μείωσης του εν λόγω ποσοστού μέχρι και το 2020 (που έφτασε το 7%). Η χώρα μας έχει καταγράψει τη μεγαλύτερη αναλογία εργαζόμενων μεταναστών σε σχέση με τις χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου (Fakiolas, 2000).

Διάγραμμα 1. Στοιχεία Eurostat ποσοστού εργαζομένων μεταναστών . Ιδία επεξεργασία.

Απόρροια των μεταναστευτικών κυμάτων είτε βραχυπρόθεσμα είτε μακροπρόθεσμα αποτελεί και η διαμόρφωση μιας νέας πολιτισμικής, πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής γεωγραφίας στις περιφέρειες υποδοχής, καθιστώντας σαφές ότι η μετανάστευση συμβάλει στη διαμόρφωση της ταυτότητας του τοπίου. Η διαδικασία αυτή εντοπίζεται σε μεγάλο βαθμό σε μεγάλα αστικά κέντρα, μιας και αυτά χαρακτηρίζονται από πληθώρα δραστηριοτήτων, και ευελιξία στα αντικείμενα απασχόλησης, καθιστώντας τα αναπτυξιακά δυναμικά αλλά και λιγότερο ευάλωτα σε αλλαγές και κρίσεις.

Απόρροια των ανωτέρω όμως είναι η όξυνση των ανισοτήτων. Οι ανισότητες γενικότερα αποτελούν ένα πολυδιάστατο και περίπλοκο ζήτημα, ενώ παίζουν σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη της ανάπτυξης μιας περιοχής, μέσω της δημιουργίας σωστών πολιτικών και της ενδυνάμωσης της καινοτομίας στα πλαίσια της ελεύθερης αγοράς. Ωστόσο εάν υφίσταται μακροπρόθεσμα, αποτελούν ένδειξη άλυτων προβλημάτων της περιοχής, καθιστώντας τες αποκλειστικά αρνητικές (Halter κ.ά., 2014), ιδιαίτερα όσον αφορά περιοχές με έντονες ταξικές διαφοροποιήσεις, στις οποίες περιλαμβάνονται πτυχές όπως η κοινωνική η οικονομική και πολιτική. Ως εκ τούτου οι ανισότητες διαφέρουν ανάλογα με τις κοινωνικο-οικονομικές και πολιτικές συνθήκες της εκάστοτε περιοχής.

Το ερευνητικό πρόβλημα της παρούσας εργασίας αφορά στο βαθμό της συμβολής της εργασιακής μετανάστευσης στην ανάπτυξη της περιφέρειας Αττικής. Τα ερευνητικά ερωτήματα που προκύπτουν είναι τρία.

- Το πρώτο ερώτημα αφορά την τοπική κλίμακα και συγκεκριμένα το πού συγκεντρώνονται οι αλλοδαποί εργαζόμενοι στην Αττική (περιοχές ή περιφερειακές

ενότητες), καθώς επίσης και ποια τα χαρακτηριστικά τους (ηλικία, φύλο, χώρα προέλευσης κτλ.).

- Το δεύτερο ερώτημα αφορά την ευρύτερη περιφερειακή κλίμακα και συγκεκριμένα το σε ποιους κλάδους εντοπίζεται η κύρια απασχόληση των εργασιακών μεταναστών.
- Τέλος, το τρίτο ερευνητικό ερώτημα συνδυάζει τα παραπάνω και προσπαθεί να ενημερώσει την υφιστάμενη βιβλιογραφία περί συμβολής της εργασιακής μετανάστευσης στην περιφερειακή ανάπτυξη: συγκεκριμένα, αφορά το ποια είναι η συμβολή της εργασιακής μετανάστευσης στην οικονομία της Αττικής.

Απαντώντας τα τρία αυτά ερευνητικά ερωτήματα θα αποσαφηνιστούν τα κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά των αλλοδαπών εργαζομένων, η χωρική διάσταση της μετανάστευσης, και η συμβολή της εργασίας των αλλοδαπών στο αναπτυξιακό μοντέλο της Αττικής.

2.2 Μεθοδολογία

Αρχικά και η ανάλυση θα κληθεί να παρουσιάσει εις βάθος την περιφέρεια Αττικής, αντλώντας στοιχεία από την υφιστάμενη βιβλιογραφία αλλά και ποσοτικά δεδομένα (δημογραφικά, οικονομικά και κοινωνικά) από βάσεις όπως η ΕΛ.ΣΤΑΤ. Τα στοιχεία αυτά θα χρησιμοποιηθούν και στη συνέχεια ώστε να συγκροτηθεί διάγραμμα SWOT με περιγραφή των δυνατών, των αδύνατων σημείων, των ευκαιριών και των απειλών για την περιφέρεια. Η ανάλυση SWOT αποτελεί χρήσιμο εργαλείο στρατηγικού σχεδιασμού και είναι καθοριστικό για τη λήψη και το σχεδιασμό των αποφάσεων. Μπορεί να εφαρμοστεί σε φορείς αλλά και σε περιοχές, καθώς μέσω αυτού μπορούν να εντοπιστούν προβλήματα και μειονεκτήματα (Δημητριάδης, 2011). Ωστόσο αξίζει να σημειωθεί ότι η απλοϊκότητα της SWOT ανάλυσης οδηγεί σε σφάλματα στρατηγικού σχεδιασμού (Pickton και Wright, 1998), και επίσης σύμφωνα με τους Cheng κ.ά., (2021), η εν λόγω ανάλυση έχει τέσσερα βασικά ελαττώματα: Την υψηλού επιπέδου αντικειμενικότητα ως προς τον ορισμό των παραγόντων της ανάλυσης, την έλλειψη τις εμπειρικής επιβεβαίωσης των δεδομένων, την έλλειψη χρονικής ανταπόκρισης στο μεταβαλλόμενο περιβάλλον και την έλλειψη δραστικών βημάτων για την επίλυση των αδυναμιών και των απειλών που εντοπίζονται στην ανάλυση. Παρόλα αυτά, λόγω των πλεονεκτημάτων που προσφέρει ως μέθοδος, επιλέχθηκε να διεκπεραιωθεί μια τέτοια ανάλυση στα πλαίσια της παρούσας εργασίας, καθώς θα δώσει μια ξεκάθαρη εικόνα της κατάστασης που επικρατεί στην περιφέρεια

μελέτης μας και μέσα από αυτή μπορούν να διεξαχθούν συμπεράσματα αναφορικά με τις δυνάμεις, αδυναμίες, ευκαιρίες και απειλές τις οποίες έρχονται αντιμέτωποι οι κάτοικοι της περιφέρειας Αττικής, και οι μετανάστες κατ' επέκταση.

Στη συνέχεια θα απαντηθούν τα δύο πρώτα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο. Αυτό θα γίνει μέσω της οπτικοποίησης και ανάλυσης ποσοτικών δεδομένων τα οποία κυρίως προέρχονται από ΕΛ.ΣΤΑΤ., Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων, και Eurostat, και τη σχετική με το θέμα βιβλιογραφία. Συγκεκριμένα, όσον αφορά το πρώτο ερευνητικό ερώτημα, χρησιμοποιούνται δεδομένα για τη χωρική κατανομή των αλλοδαπών εργαζομένων με πληθώρα πρόσθετων διαστάσεων όπως η πληθυσμιακή κατανομή ανά δήμο, φύλο και ηλικία, υπηκοότητα και εκπαιδευτικό επίπεδο. Θα πραγματοποιηθεί αρχικά ποσοτική ανάλυση και οπτικοποίηση, ώστε να αποκαλυφθεί το μέγεθος της πληθυσμιακής διάστασης της εργασιακής μετανάστευσης. Έπειτα, με τη διενέργεια συσχετίσεων μεταξύ των δεδομένων που αφορούν τον αλλοδαπό πληθυσμό και συγκρίσεων με τα αντίστοιχα δεδομένα που αφορούν τον συνολικό πληθυσμό της περιφέρειας (και σε ορισμένες περιπτώσεις αποκλειστικά τον ημεδαπό πληθυσμό), θα διερευνηθούν οι ανισότητες που υφίσταται ο αλλοδαπός εργαζόμενος (και όχι μόνο) πληθυσμός, ενώ στην ερμηνεία των αποτελεσμάτων θα συμβάλει και η χρήση βιβλιογραφικών αναφορών. Για την ορθότερη εξαγωγή συμπερασμάτων, γίνεται εκτεταμένη χρήση χαρτών οι οποίοι δημιουργήθηκαν με τη βοήθεια εργαλείων ΣΓΠ (Συστήματα Γεωγραφικών Πληροφοριών), ώστε να υπάρξει και μια οπτικά ξεκάθαρη εικόνα της υφιστάμενης κατάστασης σε χωρικό επίπεδο. Για την απάντηση του δεύτερου ερευνητικού ερωτήματος χρησιμοποιούνται παρόμοιες μεθοδολογίες που εξετάζουν διάφορες μεταβλητές που αφορούν την απασχόληση, όπως η θέση στο επάγγελμα, ο κλάδος απασχόλησης και η κύρια απασχόληση.

Η δε συμβολή στην οικονομία της Αττικής (το τρίτο ερευνητικό ερώτημα) αποσαφηνίζεται με δεδομένα που φορούν το ποσοστό συμμετοχής του αλλοδαπού εργαζόμενου πληθυσμού ανά κλάδο απασχόλησης και ανά θέση στους εν λόγω κλάδους. Δυστυχώς, στοιχεία που αφορούν το ετήσιο εισόδημα ανά υπηκοότητα ή ο τζίρος των επιχειρήσεών τους που εδρεύουν στην Αττική είναι δυσεύρετα. Τέλος, αναλύονται οι πολιτικές οι οποίες θα αποτελέσουν και τη συμβολή της εργασίας στην ένταξη των εργασιακών μεταναστών στην περιφέρεια αλλά και στην ανάδειξη του πραγματικού αποτυπώματος που αφήνουν στην ευρύτερη ανάπτυξη της περιφέρειας

Αττικής. Αυτό θα πραγματοποιηθεί μέσω της χρήσης των ανωτέρω αποτελεσμάτων καθώς και με τη χρήση και βοήθεια υφιστάμενης βιβλιογραφίας η οποία επικεντρώνεται σε αυτό το ζήτημα.

3. Βιβλιογραφική επισκόπηση

3.1 Μετανάστευση

Ως μετανάστης κατά την Ύπατη Αρμοστεία, θεωρείται το άτομο εκείνο που εκούσια επιλέγει «να μετακινηθεί δίχως να υπάρχει άμεση απειλή δίωξης ή θανάτου», με σκοπό τη «βελτίωση της ζωής του αναζητώντας καλύτερες συνθήκες εργασίας[...] ή άλλους λόγους» (UNHCR, 2018, σελ. 2). Η μετακίνηση των μεταναστών δεν είναι υποχρεωτική, και η πραγματοποίησή της ορίζεται από κριτήρια τα οποία έχει θέσει αποκλειστικά και μόνο ο ίδιος ο μετανάστης και τα οποία επιθυμεί να βελτιώσει. Ως εκ τούτου έχει ένα μεγαλύτερο φάσμα επιλογών όσον αφορά τον τόπο και τον τρόπο μετακίνησης, χωρίς να βρίσκεται η ζωή του σε άμεσο κίνδυνο, σε σχέση με τον πρόσφυγα. Συγκεκριμένα, ο πρόσφυγας μετακινείται ακούσια, για λόγους ανωτέρας βίας (όπως πόλεμος στη χώρα του ή δίωξη). Αδυνατεί να επιστρέψει, καθώς μια επικείμενη επιστροφή στα πατρία εδάφη επιφέρει απειλές και κινδύνους κατά της ζωής του, κάτι που δεν ισχύει κατά κανόνα στους μετανάστες.

Η μετανάστευση σαν φαινόμενο θεωρείται “μεταβολή παραμονής σε διοικητικά σύνορα” (Haas κ.α., 2019) και αποτελεί ένα παγκοσμίως πολυσχιδές ζήτημα κοινωνικής, οικονομικής και χωρικής φύσεως, το οποίο χρήζει πολύπλευρης μελέτης, ώστε να δημιουργηθούν οι κατάλληλες στιβαρές πολιτικές (Hajro κ.ά., 2021). Υπήρξε ένα διαχρονικό φαινόμενο το οποίο υφίστανται από αρχαιοτάτων χρόνων. Άρχισε να εντοπίζεται στην Ευρώπη από το 40.000 π.Χ. (Manning, 2013), ενώ η πρώτη πληθυσμιακή μετακίνηση εντοπίζεται στην Ασία μεταξύ 80 και 60.000 π.Χ. (Gugliotta, 2008). Είναι μέρος της επένδυσης ανθρωπίνου κεφαλαίου (Bodvarsson κ.ά., 2015; Duleer, 2015), εφόσον πλέον η μετανάστευση επιφέρει το δικό της αποτύπωμα στις περιοχές υποδοχής, και κατά συνέπεια κατάλληλες πολιτικές, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις οι μετανάστες μπορούν να θεωρηθούν και φθινό εργατικό δυναμικό. Σε γενικές γραμμές, εφόσον εξακολουθούν να υπάρχουν ανισότητες, η μετανάστευση της αναζήτησης ενός καλύτερου μέλλοντος με βάση τα εξατομικευμένα κριτήρια που θέτει

ο καθένας αλλά και τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει, όπως είναι η αντικειμενική άποψη της χαμηλής οικονομικής ευημερίας (Shamsuddin κ.ά., 2022), δεν θα πάψει να υπάρχει.

Η διερεύνηση της μετανάστευσης, αποτελεί πολυδιάστατο ζήτημα, συνεπώς ένα πρώτο βήμα για την επίλυσή του και τη δημιουργία κατάλληλων πολιτικών είναι η κατηγοριοποίηση. Σύμφωνα με τους De Haas κ.ά. (2019) οι κατηγορίες της μετανάστευσης διαφοροποιούνται ανάλογα με το ποιος προσεγγίζει το ζήτημα. Οι ομάδες των προσεγγίσεων αφορούν: α) *Ερευνητές και policy makers*, β) *Κυβερνήσεις και πολιτείες* και γ) *Πολιτικούς Μ.Μ.Ε.* Ο καθένας από αυτούς προσεγγίζει το ζήτημα της μετανάστευσης, ανάλογα με το σκοπό τον οποίο εξυπηρετεί. Οι πρώτοι προσπαθούν να αναδείξουν το θέμα ώστε να το εντοπίσουν, μελετήσουν, να προτείνουν λύσεις, και να διεγείρουν τον προβληματισμό για περαιτέρω ερωτήματα (Duijvenan, 2018), ενώ οι δεύτεροι και οι τρίτοι εξετάζουν, επικυρώνουν και εφαρμόζουν τις πολιτικές αυτές με εξαίρεση τα ΜΜΕ τα οποία απλώς τις παρουσιάζουν. Ως εκ τούτου αυτές οι κατηγορίες αποτελούν μια αλυσίδα η οποία συμπεριλαμβάνει τα πρώιμα στάδια της δημιουργίας των πολιτικών και καταλήγει στη δημοσιοποίηση και εφαρμογή τους.

Όσον αφορά τη μετανάστευση καθαυτή, στην ιστοσελίδα του Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου¹, και συγκεκριμένα στο σημείο όπου αναλύεται η Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη, ορίζονται βασικές κατηγορίες της, βάσει των αιτιών από τις οποίες απορρέουν. Έτσι, η μετανάστευση κατηγοριοποιείται σε:

«1. μετανάστευση για λόγους εκπαίδευσης και εξειδίκευσης, 2. παλιννόστηση ή/και επιστροφή πληθυσμών που για διάφορους λόγους παρέμειναν εκτός της χώρας προέλευσης τους, νόμιμα ή και παράτυπα, 3. κυκλική μετανάστευση, η οποία περιλαμβάνει την Εποχική, τη διασυνοριακή εμπορική δραστηριότητα, κ.ά., 4. κοινωνική μετανάστευση, η οποία αφορά κυρίως εξαρτώμενα μέλη που ακολουθούν τους νόμιμους μετανάστες και πρόσφυγες στις νέες χώρες στις οποίες εγκαθίστανται (οικογενειακή επανένωση)., 5. μετανάστευση για περιβαλλοντικούς λόγους, η οποία οφείλεται σε εκτεταμένες περιβαλλοντικές καταστροφές μεγάλης έκτασης, όπως η απερήμωση καλλιεργήσιμων εδαφών, η ανομβρία, η βιομηχανική ρύπανση των υδάτινων πόρων, κ.ά., 6. μετανάστευση υψηλής εξειδίκευσης εργαζόμενων (ανώτατα στελέχη, τεχνικοί, και επιστήμονες) που μετακινούνται στο πλαίσιο πολυεθνικών εταιρειών, διεθνών

¹ <http://www.opengov.gr/immigration/?p=799>

οργανισμών και διεθνών Μ.Κ.Ο. ως αποτέλεσμα της παγκοσμιοποίησης της αγοράς εργασίας, της απορρύθμισης του παγκόσμιου συστήματος εργασίας και της παγκοσμιοποιημένης διαχείρισης των ανθρωπιστικών, μεταναστευτικών και προσφυγικών κρίσεων.».

Όσον αφορά τη χωρική της διάσταση, η μετανάστευση χωρίζεται σε δύο σημαντικά είδη: την εσωτερική και τη διεθνή (Tarasyev.; Jabbar, 2018). Η εσωτερική μετανάστευση (internal migration) αποτελεί τη μετακίνηση πληθυσμού εντός των συνόρων της χώρας/πολιτείας διαμονής των ατόμων, ενώ η εξωτερική (ή διεθνής) μετανάστευση (external/international migration) αποτελεί τη μετακίνηση του πληθυσμού σε διαφορετική χώρα/πολιτεία διαμονής των ατόμων από τη χώρα παραμονής τους. Η εσωτερική μετανάστευση δύναται να συντελέσει στην οικονομία υποδοχής, λόγω της αύξησης του ανθρώπινου κεφαλαίου που μετακινείται, ενώ μέσω του κινήτρου για κατανάλωση, παραμονή και παράταση διαμονής (Zhangfeng κ.ά., 2022) το όφελος αυτό γίνεται όσο το δυνατόν πιο μακροπρόθεσμο. Η εσωτερική μετανάστευση ιδιαίτερα στη χώρα μας, αποτελεί ένα αρκετά συχνό φαινόμενο, ιδιαίτερα όταν εκείνη είναι εποχικού ή προσωρινού χαρακτήρα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η μετακίνηση ατόμων από διάφορα μέρη της χώρας (ακόμα και από μεγάλες πόλεις), σε νησιά και περιοχές του εσωτερικού της ίδιας χώρας, οι οποίες δραστηριοποιούνται εργασιακά έντονα την καλοκαιρινή περίοδο και εξειδικεύονται σε τουριστικούς και άλλους συναφείς κλάδους. Επίσης, ένα άλλο αντίστροφο παράδειγμα το οποίο χαρακτηρίζεται από έναν μακροπρόθεσμο χαρακτήρα παραμονής, είναι η μετακίνηση από μια περιοχή με χαμηλές προοπτικές ανάπτυξης και εξέλιξης σε εκπαιδευτικό επίπεδο και επίπεδο καριέρας (μικρά και αραιοκατοικημένα νησιά), σε μια άλλη (μεγαλύτερες πόλεις) η οποία δύναται να προσφέρει τα ανωτέρω σε ικανοποιητικό βαθμό. Η πληθυσμιακή μετακίνηση στο εσωτερικό της χώρας μπορεί να επιφέρει κέρδη στις περιοχές απ' όπου προέρχεται ο πληθυσμός με τρόπους όπως τα εμβάσματα, ωστόσο ουσιαστικά μαζί με τον πληθυσμό, μετατοπίζεται και το κεφάλαιο το οποίο θα μπορούσε να παραχθεί στις εγκαταλελειμμένες περιοχές, με αποτέλεσμα οι τελευταίες να γνωρίζουν μια ευρύτερη οικονομική παρακμή.

Μπορεί η εσωτερική μετανάστευση να επιφέρει βελτιωμένες συνθήκες διαβίωσης, ωστόσο σε ορισμένες περιπτώσεις μπορεί να επιφέρει και τάσεις διεθνούς μετανάστευσης (Cirillo κ.ά., 2022) στα άτομα που την πραγματοποιούν, καθώς μετά την επίτευξη των στόχων τους και σε ορισμένες περιπτώσεις, τα άτομα αυτά είναι σε

θέση και επιθυμούν να αναζητήσουν ακόμα καλύτερες συνθήκες και νέες εμπειρίες, κάτι το οποίο αποκτάται με τη μετακίνηση σε κοινωνικά, οικονομικά και πολιτισμικά διαφορετικές χώρες. Ως προς τα βασικά χαρακτηριστικά της, η εξωτερική μετανάστευση δεν γνωρίζει ιδιαίτερες διαφορές από την εσωτερική, ωστόσο οι διαστάσεις της είναι σαφώς μεγαλύτερες όπως και οι επιπτώσεις τις σε παγκόσμιο επίπεδο. Η ειδοποιός διαφορά είναι η απώλεια ανθρώπινου κεφαλαίου εξαιτίας της εξωτερικής μετανάστευσης για τη χώρα προέλευσης, που προκαλεί την επιβράδυνση *«της θεσμικής ανάπτυξης, της τεχνολογικής προόδου και συνεπώς της μακροπρόθεσμης οικονομικής ακμής»* (Gautam, 2021, σελ. 17) στη χώρα αυτή.

Χρονικά, σύμφωνα με τον Rees (2009) η μετανάστευση χωρίζεται στις εξής κατηγορίες ανάλογα με τον χρόνο παραμονής: «Επισκέπτες» για παραμονή κάτω των 3 μηνών, «Βραχυπρόθεσμοι μετανάστες» για παραμονή από 3 έως 12 μήνες, και «Μακροπρόθεσμοι μετανάστες» εάν η παραμονή τους ξεπεράσει τους 12 μήνες. Το παράδοξο όμως είναι ότι η εν λόγω μέτρηση δεν αντικατοπτρίζει πλήρως τις πραγματικές προθέσεις των μεταναστών, αναφορικά με τον χρόνο παραμονής τους. Συνήθως όσοι έχουν πρόθεση να παραμείνουν πάνω από 12 μήνες, επιστρέφουν στο τόπο διαμονής τους νωρίτερα (Rees, 2009), και αντίστροφα, οι επισκέπτες σκέφτονται συχνά τη μόνιμη παραμονή τους στον τόπο επίσκεψης, αντιστρέφοντας κατά περιπτώσεις τον ορισμό των αντίστοιχων ειδών μετανάστευσης. Σε αυτό παίζουν σημαντικό ρόλο παράγοντες όπως η ανακάλυψη της υφιστάμενης οικονομικής και κοινωνικής κατάστασης των χωρών επίσκεψης που μπορεί να αποτελέσει είτε παράγοντα προσέλκυσης εργατικού δυναμικού και κατ' επέκταση παραμονής στη χώρα, ή αποτροπής περαιτέρω παραμονής, καθώς οι συνθήκες δεν ήταν όπως αναμενόταν. Άλλος πολύ σημαντικός παράγοντας είναι και η νοσταλγία για τον τόπο καταγωγής ο οποίος μπορεί να οδηγήσει σε επαναπατρισμό.

Οι ευρύτερες επιπτώσεις της μετανάστευσης είναι πολυδιάστατες. Η μετανάστευση αφήνει το δικό της αποτύπωμα στο περιβάλλον (Bu κ.ά., 2022; Ratha κ.ά., 2011), τόσο με θετικό όσο και με αρνητικό πρόσημο, καθώς *«οι βραχύχρονοι μετανάστες επενδύουν ελάχιστα στη διαχείριση της οικολογικής σταθερότητας των τόπων προορισμού τους, [...] και παρατηρήθηκε ότι [οι δομές προσφύγων] πιέζουν το οικοσύστημα»*, ωστόσο *«οι βραχυπρόθεσμοι μετανάστες έχουν το κίνητρο να επενδύσουν στην περιβαλλοντική μεταχείριση, [...] και μπορούν να συμβάλουν σε νέες τεχνικές [...] που οδηγούν σε περιβαλλοντικά φιλικές πρακτικές παραγωγής και κατανάλωσης»* (Ratha

κ.ά., 2011, σελ. 15-16). Σε κοινωνικό επίπεδο η μετανάστευση σε διαφορετικές για τον πληθυσμό χώρες, επιφέρει μια διεύρυνση των πνευματικών οριζόντων τόσο σε εκείνους, όσο και στους μόνιμους κατοίκους των χωρών υποδοχής, καθώς οι πρώτοι αφενός θα γνωρίσουν καινούριους πολιτισμούς και συνήθειες και αφετέρου θα συμβάλλουν και εκείνοι στην πολυπολιτισμικότητα των χωρών υποδοχής, αφού η πολυπολιτισμικότητα και η αποδοχή της διαφορετικότητας μπορεί να αποτελέσει «*ανανέωση αντί καταστροφή*» (Bartoszewicz κ.ά., 2022, σελ. 9), καθιστώντας τη χώρα υποδοχής ακόμα πιο ελκυστική.

3.2. Εργασιακή μετανάστευση

Η εργασιακή μετανάστευση, αποτελεί ένα παρακλάδι της μετανάστευσης και έχει ως κύριο χαρακτηριστικό τη μετακίνηση του πληθυσμού για λόγους εργασίας σε χώρες ή περιοχές με διαθέσιμες θέσεις εργασίας. Υπήρξε πολυδιάστατο αντικείμενο μελέτης, καθώς φαίνεται να επηρεάζει διαφορετικές επιστήμες όπως το περιβαλλοντικές (Mulley B., Unruh J., 2004; Rye J., Slettebak M. 2020; Zhang Y., Wu Y. K.ά. 2021), κοινωνικές (Beaverstock J., 1994; Kaur A., 2010; Takasaki Y., 2022), οικονομικές (Konan D., 2011; Zhou X., κ.ά., 2013; Gröger A., 2020), άλλα και σχετικές με την υγεία (Yabiku S., κ.ά. 2012; Hirsch J., 2014; Evagora-Campbell M., κ.ά. 2022). Σταδιακά, αναδεικνύεται όλο και περισσότερο, καθώς αυξάνεται συνεχώς ο αριθμός των δημοσιεύσεων και μελετών που το αφορούν. Παραμένει διαχρονικό και χρήζει συνεχούς μελέτης καθώς είναι δυναμικό και μεταβαλλόμενο, κατά συνέπεια πρέπει να αποσαφηνίζονται και να επανεξετάζονται οι παράμετροι οι οποίες το τροφοδοτούν, το παρόν και το μέλλον των περιοχών που επηρεάζονται από αυτό, καθώς ο αντίκτυπος που έχει στους ίδιους τους μετανάστες σαν προσωπικότητες αλλά και σαν απασχολούμενους. Τέλος, το εν λόγω ζήτημα εξαιτίας και της πολυπλοκότητάς του, εξετάζεται και με διαφορετικές προσεγγίσεις, σε σχέση με τις συμβατικές μελέτες που υφίστανται για τη μετανάστευση (Kancs, 2011).

Η μετακίνηση για εργασία αποτελεί μια από τις βασικότερες αιτίες μετανάστευσης (Kontuly κ.ά., 1995) και σε αυτό συμβάλλουν και κριτήρια όπως οι υφιστάμενες κρίσεις (οικονομική, περιβαλλοντική, πολιτική, υγειονομική), η τρέχουσα οικονομική κατάσταση του μετανάστη, η έλλειψη διαθεσιμότητας θέσεων εργασίας στις χώρες καταγωγής και οι ηλικιακές ομάδες που εντοπίζονται ανά τις περιοχές (Ozel

κ.ά., 2017). Εν τούτοις, παρατηρείται αύξηση του πληθυσμού και της επιθυμίας για μετακίνηση σε περιοχές οι οποίες απαρτίζονται σε μεγάλο βαθμό από άτομα που ανήκουν στην παραγωγική ηλικιακή ομάδα, είτε έχουν έναν ικανοποιητικό διαθέσιμο αριθμό θέσεων εργασίας. Αυτές οι περιοχές είναι κατά βάση περιοχές που συμπεριλαμβάνουν πόλεις οι οποίες έχουν περισσότερες διαθέσιμες θέσεις εργασίας και είναι τεχνολογικά πιο εξελιγμένες, με ανεπτυγμένο τον τριτογενή τομέα. Παρόλα αυτά, υφίστανται πολιτικές που κατάφεραν να αποτρέψουν την έντονη αστικοποίηση και να στρέψουν ξανά τους εργαζόμενους σε αγροτικές περιοχές (Gao κ.ά., 2020), με αποτέλεσμα να επιτυγχάνεται ανάπτυξη και εξέλιξη των εν λόγω περιοχών, μέσω της πληθώρας γνώσεων που μεταφέρονται σε αυτές (Abu Hatab κ.ά., 2022).

Η εργασιακή μετανάστευση μπορεί να έχει από προσωρινό-εποχικό έως και μόνιμο χαρακτήρα, ενώ οι εργασιακοί μετανάστες μπορούν να αποτελούν *«συνήθως άτομα χωρίς δεξιότητες οι οποίοι μετακινούνται από το ένα μέρος στο άλλο, προσφέροντας τις υπηρεσίες τους προσωρινά»* (Tarasyen και Jabbar, 2018, σελ. 407). Παρόλη την προσωρινή διαμονή τους όμως, δεν μπορούν να θεωρηθούν τουρίστες, αφενός γιατί εργάζονται (άρα και διαμένουν) για περισσότερο από τρεις μήνες (που θεωρείται ως το μέγιστο χρονικό διάστημα για ένα επισκέπτη) στους τόπους εργασίας τους, και αφετέρου γιατί *“οι κοινωνικό-οικονομικές τους σχέσεις με τις τοπικές κοινωνίες είναι διαφορετικές σε σχέση με αυτές που έχουν οι βραχυπρόθεσμοι επισκέπτες της περιοχής”* (Davies, 2020). Λόγω της εξοικειώσής τους με τον τόπο, της ανάγκης προσαρμογής τους σε αυτόν, και του χρόνου διαμονής τους, οι εργαζόμενοι εξοικειώνονται και γνωρίζονται καλύτερα με τους κατοίκους της εκάστοτε περιοχής, ενώ θεωρούνται κατά μια έννοια μέρος αυτής. Αυτό είναι λιγότερο εφικτό από τους τουρίστες, οι οποίοι διαμένουν για πολύ περιορισμένο χρονικό διάστημα στις περιοχές διακοπών τους, όχι όμως αδύνατο. Επίσης, σε ορισμένες περιπτώσεις οι εποχικοί εργασιακοί μετανάστες τείνουν να μετακινούνται από τον τόπο διαμονής τους στο τόπο εργασίας τους και αντίστροφα συνεχώς, οπότε και μιλάμε για κυκλική μετανάστευση (Wickramasekara, 2011). Στην κυκλική μετανάστευση ένα άτομο μεταναστεύει συχνά σε ένα συγκεκριμένο μέρος το οποίο του προσφέρει εργασία για ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, για κάποιες συγκεκριμένες περιόδους το χρόνο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι εργαζόμενοι στον κλάδο του τουρισμού οι οποίοι μετεγκαθίστανται σε περιοχές τουριστικού ενδιαφέροντος για διάστημα 6 μηνών και

μετά το πέρας της τουριστικής περιόδου επιστρέφουν στους τόπους τους, κάτι που αποτελεί μια «μορφή επαναπατρισμού» (Davies, 2020, σελ. 1).

Ωστόσο υπάρχουν και οι μετανάστες υψηλού εκπαιδευτικού επιπέδου οι οποίοι μετακινούνται σε έναν διαφορετικό τόπο (Calcagnini κ.ά., 2021; Garcia-Dia, 2022), καθώς ο τόπος τους δεν προσφέρει γενικότερα ευκαιρίες εργασίας ανάλογες των δεξιοτήτων και των γνώσεων τους. Σε αυτές τις περιπτώσεις, οι περιοχές προέλευσης των μεταναστών υφίστανται το λεγόμενο brain-drain. Ο όρος χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τη Βρετανική Βασιλική Εταιρεία για να δηλώσει *«τη μαζική έξοδο επιστημόνων και τεχνολόγων από το Ηνωμένο Βασίλειο στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής και τον Καναδά τη δεκαετία του '50 και του '60»* (Cervantes κ.ά., 2002, σελ. 108). Ως εκ τούτου, υποδηλώνει τη μετανάστευση ατόμων υψηλόβαθμης εκπαίδευσης προς άλλες περιοχές (Gibson και McKenzie, 2011), η οποία προκαλείται εξαιτίας *«συγκρούσεων, έλλειψης ευκαιριών, πολιτικής αστάθειας και υγειονομικών κινδύνων»* (Irvani., 2011, σελ. 284). Πιο συγκεκριμένα, τέτοιου είδους μετανάστευση οφείλεται στην έλλειψη θέσεων εργασίας, στις χαμηλές απολαβές των ήδη υφιστάμενων θέσεων εργασίας των περιοχών εγκατάλειψης και στην αύξηση του ανταγωνισμού εξαιτίας του κορεσμού των λιγοστών διαθέσιμων επαγγελματιών που υφίστανται. Με το brain drain ενισχύεται η ανισότητα μεταξύ αναπτυσσόμενων και ανεπτυγμένων περιοχών και χωρών (Li κ.ά., 2020), με τις πρώτες να υποφέρουν εν τέλει από απώλεια ανθρώπινου κεφαλαίου και προοπτικών ανάπτυξης. Η αποσόβησή της αποτελεί ένα από τα *«βασικότερα ζητήματα και από τις βασικότερες προκλήσεις ώστε να μπορεί να ενδυναμωθεί η περαιτέρω ανάπτυξη και να διαφυλαχθεί το ανθρώπινο κεφάλαιο σε όλες τις Ευρωπαϊκές περιφέρειες»* (Murphy M. και Pacher C., 2022, σελ. 557). Η προαναφερθείσα αναφορά αποτελεί σημαντική παρατήρηση, καθώς είναι σημαντικό να αποφευχθεί στο μέγιστο βαθμό η εργασιακή μετανάστευση, και κατά συνέπεια η αποδυνάμωση των χωρών/περιφερειών που επηρεάζονται αρνητικά από αυτήν.

Ένα ακόμα πολύ σημαντικό σημείο είναι οι συνθήκες εργασίας των εργασιακών μεταναστών οι οποίες δεν είναι πάντα ιδανικές. Σε αρκετές περιπτώσεις οι συνθήκες είναι σωματικά (Brabcová κ.ά., 2017) και ψυχικά (Shirmohammadi κ.ά., 2022) ανθυγιεινές, ενώ σε άλλες παρουσιάζεται ικανοποιητικό οικονομικό επίπεδο και καλές συνθήκες. Το σημαντικό όμως είναι ότι εισοδηματικά και βιοτικά, οι συνθήκες επηρεάζονται στατιστικά σημαντικά από την εθνικότητα (Brabcová και Vackoná, 2017). Λόγω της μεταβατικής φύσης της (μετανάστευση σε ξένο τόπο) προκύπτουν

ζητήματα όπως η εκμετάλλευσή των εργαζομένων από τους εργοδότες τους μέσω προγραμμάτων προσωρινής εργασίας (Lenard.P; κ.ά., 2010), η αβεβαιότητα για τη μονιμοποίηση της θέσης εργασίας και η αδυναμία κάλυψης σημαντικών εξόδων (όπως ενοίκιο, λογαριασμοί, είδη πρώτης ανάγκης). Κατά συνέπεια, οι εργαζόμενοι σε αρκετές περιπτώσεις αναγκάζονται i) να εργαστούν σε θέσεις που δεν θέλουν πραγματικά, καθώς «*οι συνθήκες εργασίας στο τόπο τους κάνουν αυτές τις θέσεις να φαντάζουν ως τις καλύτερες*» (Lenard.P, κ.ά., 2010, σελ. 283), ii) να ζουν υπό καθεστώς επισφάλειας (Reid-Musson, 2014) και συγκεκριμένα «*εργασιακής και νόμιμης επισφάλειας*» (Mak.J, κ.ά. 2021, σελ.1), κάτι που δεν τους εξασφαλίζει την επιθυμητή οικονομική και κοινωνική σταθερότητα, αλλά και iii) να υφίστανται στεγαστική επισφάλεια. Αυτό το καθεστώς, μπορεί να επιλυθεί με τη λήψη και εφαρμογή κατάλληλων πολιτικών και νομοθεσιών, ωστόσο οι υφιστάμενες πολιτικές για τη μετανάστευση αντί να προσφέρουν εξασφάλιση και αίσθημα ασφάλειας στους αλλοδαπούς εργαζόμενους, τους ωθούν να γίνουν ευέλικτοι σε βαθμό που τους καθιστά επισφαλείς (Martin και Prokkola, 2017).

3.3 Ο περιφερειακός αντίκτυπος της εργασιακής μετανάστευσης

Η διάσταση της μελέτης της εργασιακής μετανάστευσης σε περιφερειακό επίπεδο είναι αρκετά σημαντική, καθώς οι μελέτες που αφορούν την ανάπτυξη και τη μετανάστευση εστιάζουν περισσότερο σε εθνικό επίπεδο (Klink, 2008), χωρίς όμως αυτό να σημαίνει πως δεν υφίστανται μελέτες σε περιφερειακό επίπεδο (Ali Balci, 2017; Rye, 2018). Κατ' αυτό τον τρόπο, η διάσταση της δεν εξετάζεται εξατομικευμένα, με αποτέλεσμα πολλά από τα ζητήματα που προκύπτουν ανά περιφέρειες να μην εξετάζονται ορθά. Συνεπώς όλο αυτό οδηγεί στη λήψη γενικευμένων αποφάσεων όσον αφορά την επίλυση του ζητήματος και τη διευκόλυνση των εργαζομένων μεταναστών.

Όσον αφορά τις πολιτικές που συνδέονται με την εργασιακή μετανάστευση, συνιστάται να εφαρμόζονται σε «*διαφορετικές φάσεις της [εργασιακής μετανάστευσης]*» (Gao, 2020, σελ. 1). Το γεγονός ότι μια χώρα αντιμετωπίζει το φαινόμενο της εργασιακής μετανάστευσης σε ένα συγκεκριμένο επίπεδο, δεν συνεπάγεται ότι και όλες οι περιφέρειες τις το αντιμετωπίζουν στον ίδιο βαθμό. Ως εκ τούτου, οι στοχευμένες πολιτικές είναι υψίστης σημασίας, καθώς αναδεικνύουν την πραγματική διάστασή του

φαινομένου, οδηγώντας κατά συνέπεια στην επίλυση των ζητημάτων που προκύπτουν, ενώ *«μειώνουν τα εμπόδια της ανάπτυξης των περιφερειών»* (Torre, 2022, σελ. 1).

Η εργασιακή μετανάστευση παίζει έναν αμφίρροπα σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη των περιφερειών είτε με θετικό (Moshiri και Bakhshi Moghaddam, 2018; Rye, 2018; Taylor, 2006), είτε με αρνητικό πρόσημο (Gröger, 2021; Xu κ.ά., 2019), ενώ έχει χρησιμοποιηθεί και σαν στρατηγική ανάπτυξης (Hoang, 2020). Σε γενικές γραμμές παρατηρείται ότι μπορεί να επιφέρει προνόμια στις περιοχές αποχώρησης και υποδοχής των προσφύγων, όπως επίσης και να *«συμβάλλει ουσιαστικά στην οικονομική ανάπτυξη των χωρών διαμονής και εγκατάλειψης»* (Hugo, 2012, σελ. 1), ωστόσο η αναπτυξιακή βοήθεια δίνει *«λίγες προοπτικές για μείωση των προσφυγικών κυμάτων»* (Fine.S, κ.ά. 2019, σελ. 21), καθώς ήδη υπάρχουν ισχυρότερες παράμετροι, που μπορούν να ωθήσουν μια αναπόφευκτη πληθυσμιακή μετακίνηση, όπως είναι συναισθηματικοί λόγοι (επανασύνδεση με οικείους), ή μέρη με καλύτερη ποιότητα ζωής.

Οι εργασιακοί μετανάστες αποδεικνύονται κατά κάποιο τρόπο ωφέλιμοι τόσο για τους τόπους προέλευσης, όσο και για τους τόπους υποδοχής τους. Από τη μία οι τόποι προέλευσης των μεταναστών ωφελούνται, καθώς σύμφωνα με διάφορες μελέτες (ενδεικτικά Taylor, 1999; Tarasyev κ.ά., 2018; Mak.J, κ.ά. 2021) οι οικονομίες των περιοχών απ' όπου προήλθαν ενισχύονται μέσω εμβασμάτων, ενώ *«λόγω της μετακίνησης των πληθυσμών απαλλάσσονται από τα υψηλά ποσοστά ανεργίας»* (Tarasyev; Jabbar. 2018). Ωστόσο οι περιοχές στις οποίες προκαλείται μια πληθυσμιακή απώλεια η οποία όπως προειπώθηκε έχει πολλαπλές αρνητικές συνέπειες.

Από την άλλη, *«οι τόποι υποδοχής ελέγχουν τον καταμερισμό της εργασίας»* (Tarasyev και Jabbar. 2018, σελ. 407) καθώς οι εργοδότες καλούνται να ανταπεξέλθουν στη νέα αυτή συνθήκη, προσαρμόζοντας κατάλληλα και τις πολιτικές τους, οι οποίες όμως σε ορισμένες περιπτώσεις δεν είναι υπέρ των εργαζομένων (π.χ. άτυπη εργασία, επιλογή εργαζομένων με βάση στερεοτυπικά κριτήρια κλπ.). Στις περιοχές υποδοχής, οι μετανάστες με δεξιότητες *«επηρεάζουν τον ανταγωνισμό στην αγορά εργασίας»* αλλά και *«την εξειδίκευση του ντόπιου πληθυσμού»* (Tarasyev και Jabbar. 2018, σελ. 407). Ακόμα, η εργασιακή μετανάστευση *«μπορεί να αλλάξει σημαντικά τα συστήματα εγκατάστασης ατόμων και των περιφερειακών συστημάτων»* (Halás κ.ά., 2021, σελ. 1), ενώ ανάμεσα σε χαμηλά και υψηλά ανεπτυγμένες χώρες,

αποδεικνύεται ωφέλιμη για τις κοινωνικές αλλαγές και την ανάπτυξη (Kuhn, 2015), μιας και η πληθυσμιακή κινητικότητα συνεπάγεται και τη μεταφορά νέων πολιτισμικών στοιχείων, γνώσεων άρα και νέων μελλοντικών πολιτικών κατ' επέκταση. Ο Μητράκος (2013), πραγματοποίησε στατιστικό έλεγχο υποθέσεων σε ερευνητικές υποθέσεις που προέκυψαν μέσα από μελέτες που αφορούν τους μετανάστες και τη συμβολή των μεταναστών στην οικονομία των τόπων εγκατάστασής τους. Επιβεβαιώνεται η στατιστική σημαντικότητα ορισμένων υποθέσεων όπως είναι ενδεικτικά: *«Οι Έλληνες αμείβονται καλύτερα για την ίδια εργασία έναντι των μεταναστών;»*, *«Είναι θετική η συμβολή των μεταναστών στη γεωργική και την ευρύτερη οικονομική ανάπτυξη της ελληνικής υπαίθρου;»*, *«Είναι υψηλότερα τα ποσοστά απασχόλησης των μεταναστών έναντι των γηγενών;»* και *«Είναι θετική η συμβολή των μεταναστών στην ελληνική οικονομία»* (Μητράκος, 2013, σελ. 99). Στατιστικά μη σημαντικές υποθέσεις για την Ελλάδα είναι οι: *«Είναι χαμηλότερα τα ποσοστά ανεργίας των μεταναστών έναντι των γηγενών;»*, και *«Η νομιμοποίηση των μεταναστών έχει θετικές επιπτώσεις στην ελληνική αγορά εργασίας;»*. (Μητράκος, 2013, σελ. 99).

3.4. Αττική

Η περιφέρεια Αττικής αποτελεί διαχρονικά την πολυπληθέστερη περιφέρεια της χώρας. Λόγω της μητροπολιτικότητας της (περιλαμβάνει δηλαδή την πόλη της Αθήνας, η οποία αποτελεί μητρόπολη, καθώς ο πληθυσμός της ξεπερνάει το 1 εκατομμύριο άτομα), αποτελείται πληθυσμιακά από άτομα διαφορετικών πολιτισμικών, κοινωνικών και οικονομικών στρωμάτων, σε μεγαλύτερη κλίμακα, απ' ό,τι σε μια μικρότερη πόλη ή κάποια επαρχιακή περιφέρεια της χώρας.

Η Αττική και συγκεκριμένα η Αθήνα, αποτέλεσε μεταναστευτικό προορισμό από τη δεκαετία του '70 με την επιστροφή Ελλήνων στη χώρα. Σύμφωνα με το ΕΛΙΑΜΕΠ (2009), οι Έλληνες του εξωτερικού επαναπατρίστηκαν ως επί το πλείστον στην Αττική, την Πελοπόννησο και τα νησιά του Αιγαίου, με το 48% του συνόλου των επαναπατρισμένων Ελλήνων επέλεξαν τη μόνιμη εγκατάστασή τους στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη. Επίσης, μετά τη δεκαετία του '90 και εξαιτίας των γεωπολιτικών γεγονότων της εποχής όπως η πτώση της Σοβιετικής Ένωσης, η χώρα αποτέλεσε πλέον σημαντικό πόλο έλξης ατόμων, από γειτονικές χώρες που αναζητούσαν ένα καλύτερο μέλλον. Ωστόσο ο ακριβής αριθμός του εγγεγραμμένου αλλοδαπού πληθυσμού στην Αθήνα άρχισε να υπολογίζεται με μεγαλύτερη ορθότητα γύρω στο 2001 (Baldwin-

Edwards, 2005), ενώ τη δεκαετία του '90 η εργασιακή μετανάστευση δεν εξετάζονταν καν σαν παρακλάδι της μετανάστευσης (Alexander, 2007).

Ήδη μετά τη λήξη του δεύτερου Παγκοσμίου πολέμου και συγκεκριμένα μετά το 1960, οπου η χώρα άρχισε να δείχνει σημάδια οικονομικής ανάκαμψης, εντοπίζεται έντονη εκβιομηχάνιση με αποτέλεσμα και τη δημιουργία θέσεων εργασίας, οι οποίες προσέλκυσαν εργατικό δυναμικό το οποίο διατήρησε αυτή την οικονομική ακμή. Με την πάροδο του χρόνου η Αττική χαρακτηρίστηκε από ευελιξία στην κλαδική απασχόληση, ενώ κατέληξε να θεωρείται η *«μητροπολιτική περιφέρεια με τη μεγαλύτερη αγορά εργασίας πανελλαδικά»* (Γκιάλης κ.ά., 2018, σελ.13).

Σε χωρικό επίπεδο αποδεικνύεται πως η μετανάστευση *«επηρέασε σημαντικά το χωρικό διαχωρισμό στην Αθήνα»* ωστόσο *«τα επίπεδά του [σ.σ. διαχωρισμού] δεν αυξήθηκαν σε μεγάλο βαθμό»* (Ραπογι Α., κ.ά., 2019, σελ. 10). Παρόλο που εντοπίζονται σχετικά υψηλές συγκεντρώσεις μεταναστών ιδίως στο κέντρο της Αθήνας, υπάρχουν αρκετές περιπτώσεις μεταναστών οι οποίοι ζουν εκτός κέντρου, καθώς οι εργασίες τους είναι εντός Αττικής αλλά εκτός Αθηνών, όπως είναι για παράδειγμα η ναυπηγοεπισκευαστική ζώνη στο Πέραμα. Σε αρκετές περιπτώσεις, οι μετανάστες εργάζονται σε τέτοιες περιοχές με συμβάσεις μικρής διάρκειας ή ακόμα και άτυπα (Triandafyllidou, 2012). Συνεπώς, προσφέρεται *«ευέλικτη εργασία η οποία είναι ιδιαίτερα χρήσιμη για τις χώρες υποδοχής σε περιόδους οικονομικής κατάρρευσης»* (Παπαδόπουλος και Φρατσέα, 2013, σελ.74), και πολύ χαμηλοί μισθοί, επιφέροντας έτσι κέρδη στους εργοδότες μέσω της έλλειψης ασφάλισης και της φοροδιαφυγής, συνεισφέροντας στην οικονομική *«ανάπτυξη»* της χώρας.

Πολλά από αυτά τα άτομα ήρθαν στην περιφέρεια με απώτερο σκοπό την εργασία, ωστόσο συνεισφέρουν υποσυνείδητα ή μη στο ευρύτερο πολιτισμικό πλαίσιο της Αττικής, ενώ την ίδια ώρα την ενισχύουν σε οικονομικό κοινωνικό, και πολιτικό επίπεδο (World Migration Report, 2020; Hatziprokopiou και Markova, 2015). Αυτό αποδεικνύεται και από την πληθώρα δραστηριοτήτων που εντοπίζεται κατά τόπους στην Αττική, η οποία έχει την πολιτιστική σφραγίδα των μεταναστών ιδιοκτητών των επιχειρήσεων. Συγκεκριμένα, το 2001 οι εν λόγω επιχειρήσεις στο σύνολο της χώρας, ανέρχονταν στις 8.800 με τη πλειοψηφία αυτών να βρίσκεται στην Αττική (Baldwin-Edwards, 2005). Αυτό κατέστη δυνατό καθώς δόθηκε η ευκαιρία σε κατόχους πράσινης κάρτας *«να αλλάξουν την ιδιότητα τους σε εργοδότες»* (Baldwin-Edwards,

2005, σελ.24), δίνοντάς τους έτσι τη δυνατότητα να ξεφύγουν από το καθεστώς της μισθωτής εργασίας (η οποία κατά περιπτώσεις είναι αρκετά μειωμένη), και να ξεκινήσουν ένα δικό τους εγχείρημα, το οποίο μπορεί να τους επιφέρει περισσότερα κέρδη. Μάλιστα, εντοπίζεται αύξηση του αριθμού των επιχειρήσεων από το 2000 και έπειτα με αλλοδαπούς εργοδότες.

4. Ανάλυση

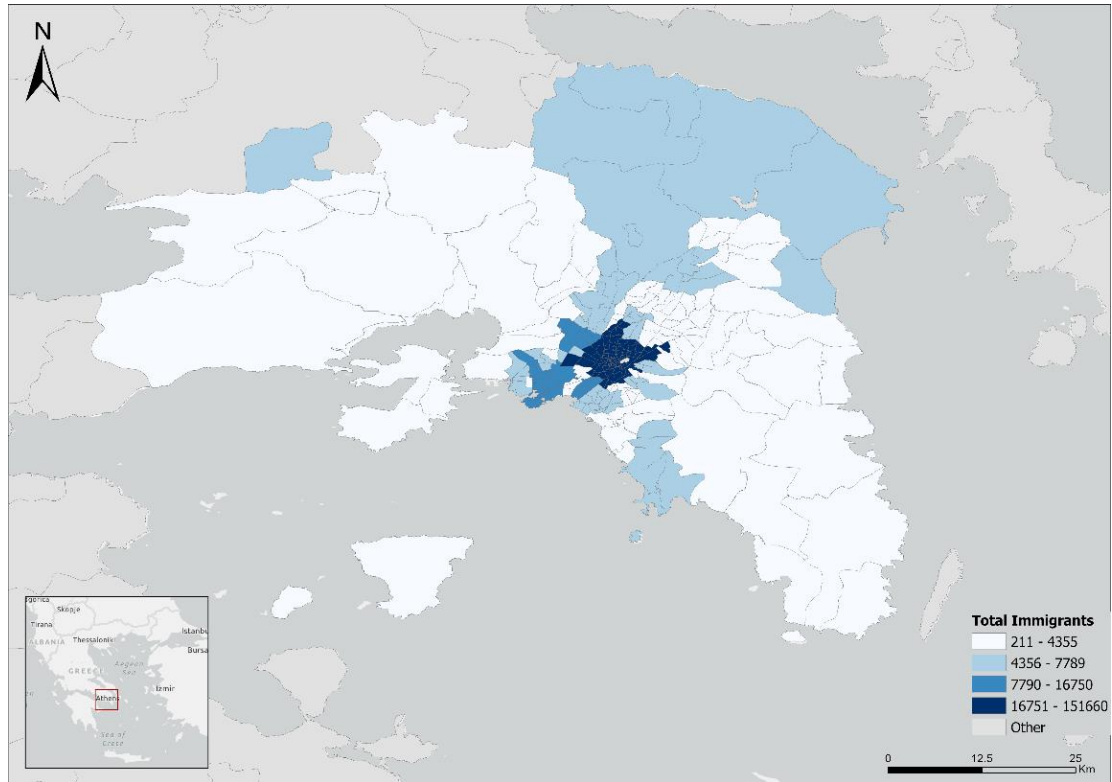
4.1. Καταμερισμός πληθυσμού

Ο καταμερισμός και η ευρύτερη μελέτη και ανάλυση του υπό εξέταση αλλοδαπού πληθυσμού, πραγματοποιείται σύμφωνα με στοιχεία που αντλήθηκαν από το Panorama Statistics, και χρησιμοποιεί στοιχεία της απογραφής του 2011. Μέσα από τα στοιχεία αυτά και την επεξεργασία των διαθέσιμων δεδομένων ανά διάφορες παραμέτρους (όπως είναι η ηλικία, το φύλο και η υπηκοότητα), αναδεικνύονται οι διαστάσεις των ανισοτήτων με τις οποίες έρχονται αντιμέτωποι οι εργαζόμενοι μετανάστες, ενώ ταυτόχρονα έρχεται στην επιφάνεια η συμβολή τους στην οικονομία της περιφέρειας, μέσω της απασχόλησης.

Στην παρούσα εργασία εξετάζεται αρχικά σαν εισαγωγικό πλαίσιο ο ευρύτερος αλλοδαπός πληθυσμός, ωστόσο στη συνέχεια δίνεται έμφαση στον αλλοδαπό εργαζόμενο πληθυσμό, μια πληθυσμιακή ομάδα η οποία έρχεται αντιμέτωπη σε συχνό βαθμό με διακρίσεις και ανισότητες, όσον αφορά το κοινωνικό και οικονομικό μέρος. Συνεπώς, η ανάδειξη του καταμερισμού τους και κατά συνέπεια των ανισοτήτων τους αποτελεί ένα ζήτημα που αξίζει να αναλυθεί.

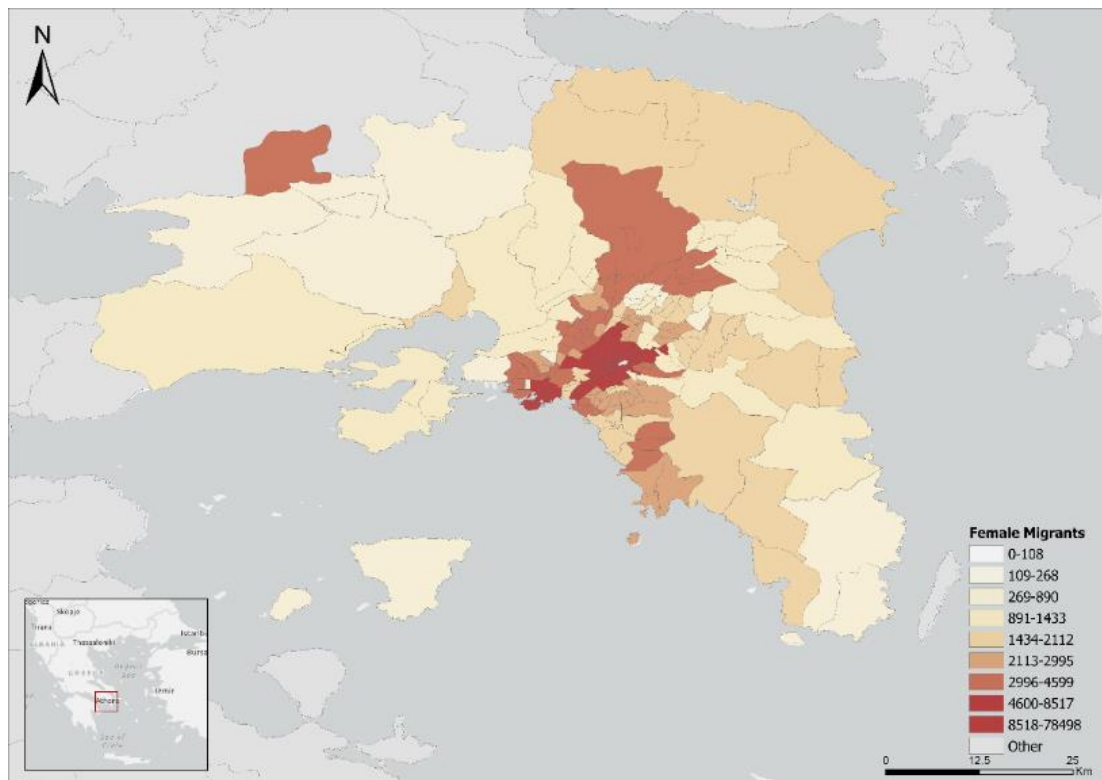
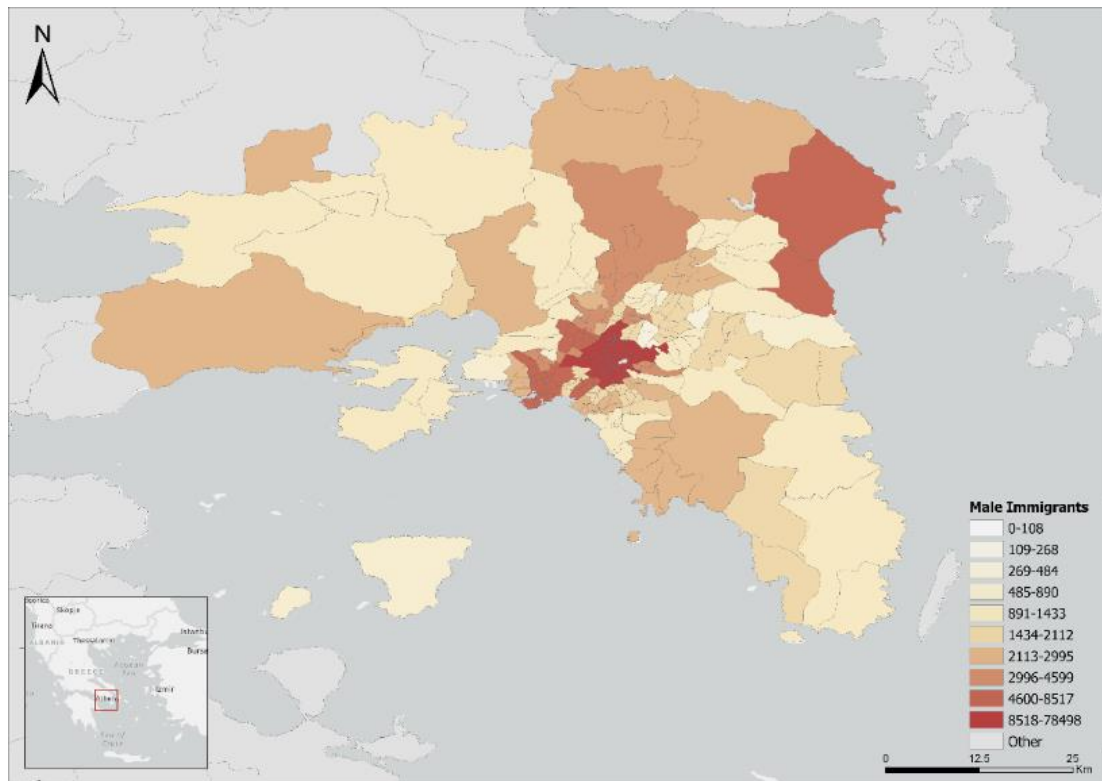
Συνολικός αλλοδαπός πληθυσμός Αττικής

Σύμφωνα με το Πανόραμα, ο συνολικός αλλοδαπός πληθυσμός ο οποίος διαμένει στην περιφέρεια Αττικής, ανέρχεται στους 405.831. Ποσοστιαία ως προς το συνολικό αριθμό των αλλοδαπών στη χώρα αποτελούν το 44,4%, το μεγαλύτερο ποσοστό με αισθητή διαφορά από τις υπόλοιπες περιφέρειες της χώρας, καθώς η δεύτερη περιφέρεια με το μεγαλύτερο ποσοστό είναι εκείνη της Κεντρικής Μακεδονίας με 12.8%, ενώ οι υπόλοιπες ακολουθούν με μονοψήφιο ποσοστό.

Χάρτης 1: Κατανομή συνολικού πληθυσμού αλλοδαπών στην περιφέρεια Αττικής. Ιδία επεξεργασία. Πηγή δεδομένων: Panorama Statistics

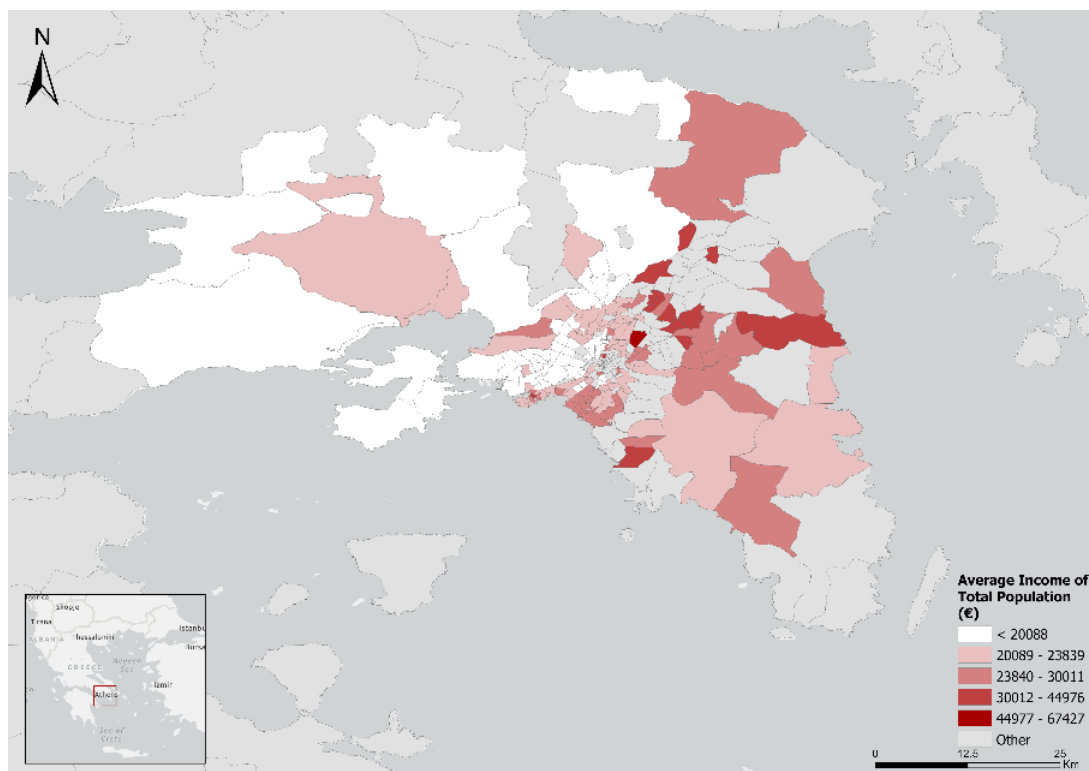
Γεωγραφικά η πληθυσμιακή κατανομή των αλλοδαπών (Χάρτης 1) εντοπίζεται κατά βάση στον Κεντρικό Τομέα Αθηνών, με αμέσως επόμενο τον τομέα του Πειραιά. Χαμηλότερη συγκέντρωση εντοπίζεται τόσο στην Ανατολική όσο και στη Δυτική Αττική. Τόσο στον Κεντρικό Τομέα όσο και στον Τομέα Πειραιά συγκεντρώνονται περισσότερες επιχειρήσεις κυρίως τριτογενούς αλλά και δευτερογενούς τομέα, οι οποίες μπορούν να δραστηριοποιήσουν άτομα καταρτισμένα ή μη, καθώς η πληθώρα θέσεων εργασίας που δίνεται σε αυτές τις περιοχές είναι αρκετά μεγάλη και μπορεί να καλύψει άτομα ανεξαρτήτου προϋπηρεσίας και εκπαίδευσης.

Χάρτες 2 και 3: Πληθυσμιακή κατανομή συνολικού αλλοδαπού πληθυσμού ανδρών και γυναικών. Ιδία επεξεργασία.
 Πηγή δεδομένων: Panorama Statistics

Η συνολική πληθυσμιακή κατανομή του αλλοδαπού πληθυσμού των ανδρών διαφέρει σημαντικά από εκείνη των γυναικών, κυρίως ως προς την κατανομή τους στις

περιφερειακές ενότητες που ανήκουν εκτός Αθήνας αλλά εντός Αττικής. Σε αυτές τις περιοχές εντοπίζονται ανδροκρατούμενες επιχειρήσεις πρωτογενούς και δευτερογενούς τομέα, όπως είναι οι ναυπηγοεπισκευές, τα συνεργεία αυτοκινήτων και σκαφών αλλά και διάφορες βιομηχανικές δραστηριότητες.

Χάρτης 4: Καταμερισμός μέσω οικογενειακού εισοδήματος στους δήμους της Αττικής στοιχεία 2011. Ιδία επεξεργασία.

Συγκρίνοντας την προαναφερθείσα πληθυσμιακή κατανομή με τον ετήσιο εισοδηματικό καταμερισμό ανά δήμο, εντοπίζεται υψηλή πληθυσμιακή συγκέντρωση των αλλοδαπών αλλά και των αλλοδαπών εργαζομένων σε οικονομικά πιο προσιτές περιοχές, με χαμηλό προς μέσο ετήσιο εισόδημα. Θεωρώντας ως δεδομένο ότι ο αλλοδαπός πληθυσμός μεταναστεύει σε άλλη χώρα για ένα καλύτερο μέλλον, η οικονομική αφετηρία του συνήθως δεν είναι καλή, αρά το ξεκίνημα του σε μια νέα χώρα καθίσταται δύσκολο. Συνεπώς, σε συνθήκες με «χαμηλά εισοδήματα ακόμα και σε άτομα με δεξιότητες, δύσκολες συνθήκες εργασίας και επισφαλής συνθήκες διαβίωσης» (Oscampro κ.ά., 2022, σελ. 4) που δεν δίνουν τη δυνατότητα για περαιτέρω ανάπτυξη και ανεξαρτητοποίηση, αλλά κατ' εξοχήν για αυτοσυντήρηση, εφαρμόζονται μέθοδοι και λύσεις ώστε να εξοικονομούνται χρήματα, από πλευράς αναζήτησης φθηνότερης κατοικίας και μετακινήσεων, ώστε να δαπανώνται όσο το δυνατόν

λιγότερα χρήματα στις μετακινήσεις από και προς τον τόπο εργασίας και το τόπο κατοικίας.

Φύλο	Πληθυσμός (2011)	Ποσοστό επί πληθυσμού της χώρας	Ποσοστό επί συνολικού πληθυσμού της Αττικής
Άνδρες	207425	22,7%	5,4%
Γυναίκες	198406	21,7%	5,2%
Σύνολο	405831	44,4%	10,6%

Πίνακας 1: Συνολικός αριθμός πληθυσμού αλλοδαπών στην Αττική, σε απόλυτο και ποσοστιαίο αριθμό επί του συνολικού αλλοδαπού πληθυσμού της χώρας και της Αττικής. Ιδία επεξεργασία. Πηγή ΕΛΣΤΑΤ

Παρότι στο γενικότερο πληθυσμό εντοπίζεται μεγαλύτερος αριθμός γυναικών παρά ανδρών (5.303.690 άνδρες και 5.484.000 γυναίκες για το έτος 2011), εδώ παρατηρούμε πως οι γυναίκες αλλοδαποί είναι λιγότερες από τους άνδρες κατά 9019 άτομα, ωστόσο τόσο οι γυναίκες όσο και οι άντρες αποτελούν σχεδόν εξίσου το 1/2 του συνολικού πληθυσμού των αλλοδαπών στην Αττική.

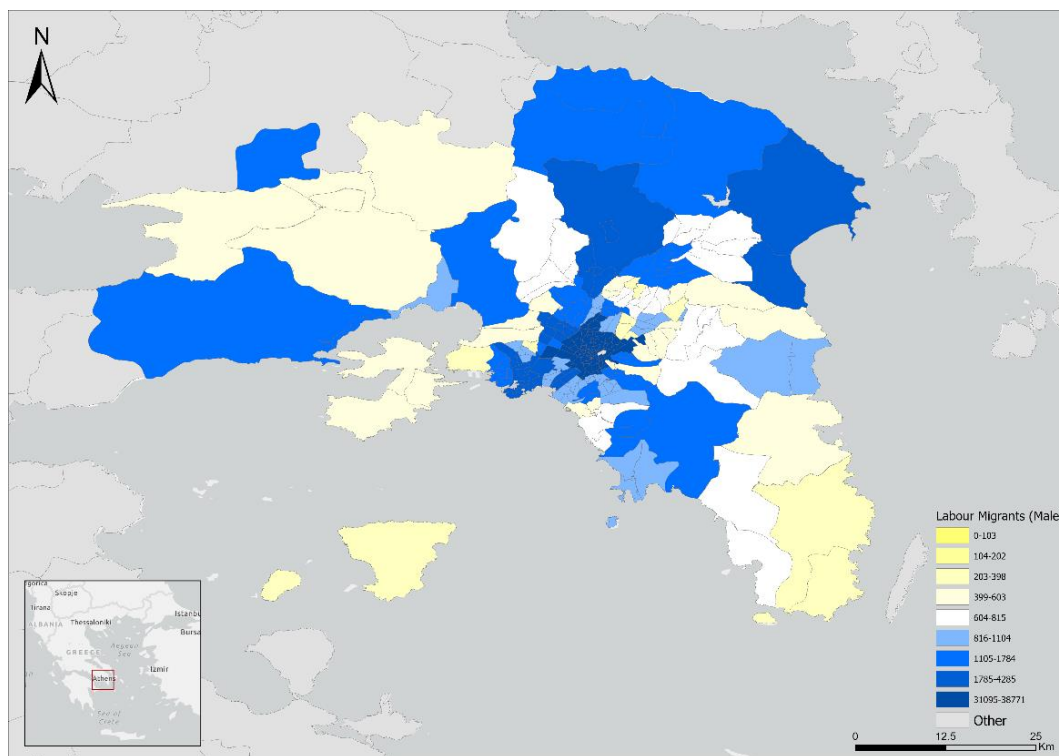
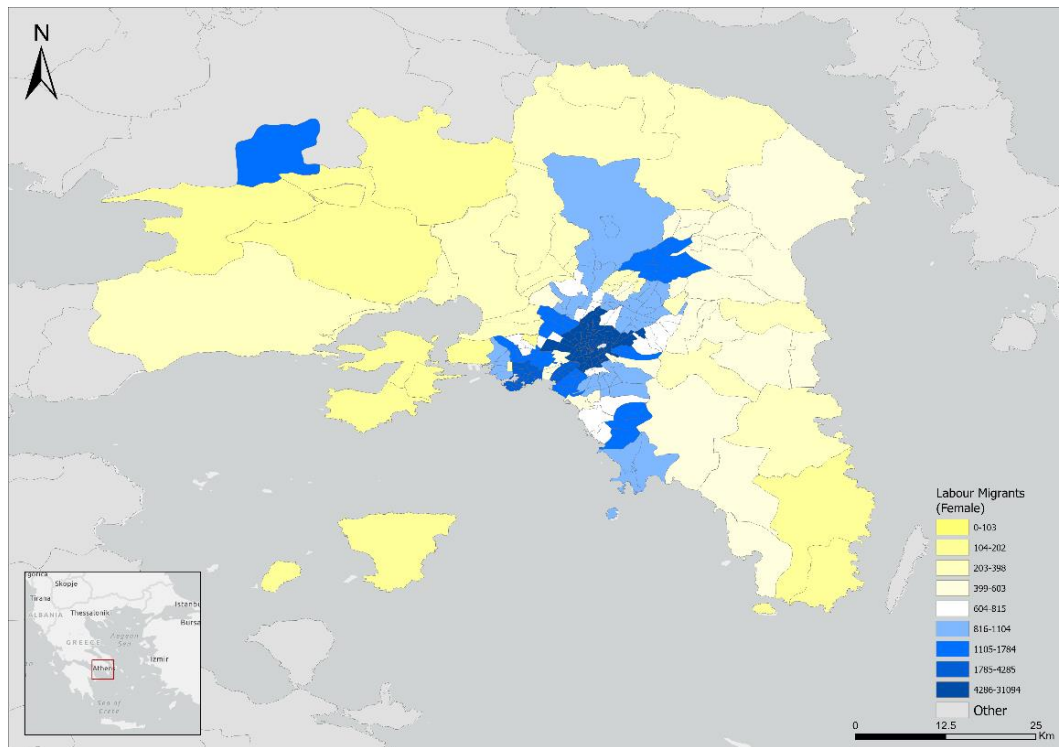
Η ανάλυση που ακολουθεί και οι υποενότητες της, αναλύουν τον αλλοδαπό πληθυσμό της Αττικής, που είναι συγκεκριμένα δηλωμένος ως εργαζόμενος και όχι ευρύτερα οικονομικά ενεργός, καθώς οι τελευταίοι δεν συμπεριλαμβάνουν μόνο τους εργαζόμενους αλλά και άλλες υποκατηγορίες όπως νέους άνεργους και γενικότερα ζητούντες εργασία, μαθητές ή σπουδαστές, συνταξιούχους, εισοδηματίες, οικιακά και άλλους.

i. Ανά φύλο και ηλικία

Φύλο	Πληθυσμός αλλοδαπών εργαζομένων	Ποσοστό εργαζομένων προς συνολικό αριθμό εργαζομένων στην Αττική	Ποσοστό αλλοδαπών εργαζομένων προς συνολικό αριθμό εργαζομένων της Αττικής
Άνδρες	104970	58,5%	7,2%
Γυναίκες	74455	41,5%	5,1%
Σύνολο	179425		12,3%

Πίνακας 2: Κατανομή αλλοδαπών εργαζομένων ανά φύλο. Ιδία επεξεργασία. Πηγή δεδομένων: Panorama Statistics

Όπως και στην περίπτωση του ευρύτερου αλλοδαπού πληθυσμού της Αττικής, έτσι και στην περίπτωση των αλλοδαπών εργαζομένων (Πίνακας 3) το πλήθος των ανδρών είναι μεγαλύτερο από εκείνο των γυναικών κατά 30.515 άτομα, ενώ η ίδια συνθήκη ισχύει και ποσοστιαία. Αυτό αρχικά μπορεί να ερμηνευθεί ως την ευκολία ευρέσεως εργασίας από τους άντρες, καθώς ορισμένες θέσεις εργασίας δεν απαιτούν κάποιου είδους ιδιαίτερη πιστοποίηση και εξακολουθούν να είναι ανδροκρατούμενες, όπως είναι για παράδειγμα οι οικοδόμοι και οι μηχανικοί. Αντίστοιχα, και για τις γυναίκες μπορεί αρχικά να ερμηνευθεί με έναν παρόμοιο τρόπο, καθώς υπάρχουν λιγότερες εργασίες οι οποίες θεωρούνται γυναικοκρατούμενες, και απασχολούν εργασιακές μετανάστριες όπως είναι τα οικιακά (Sharp, 2021).

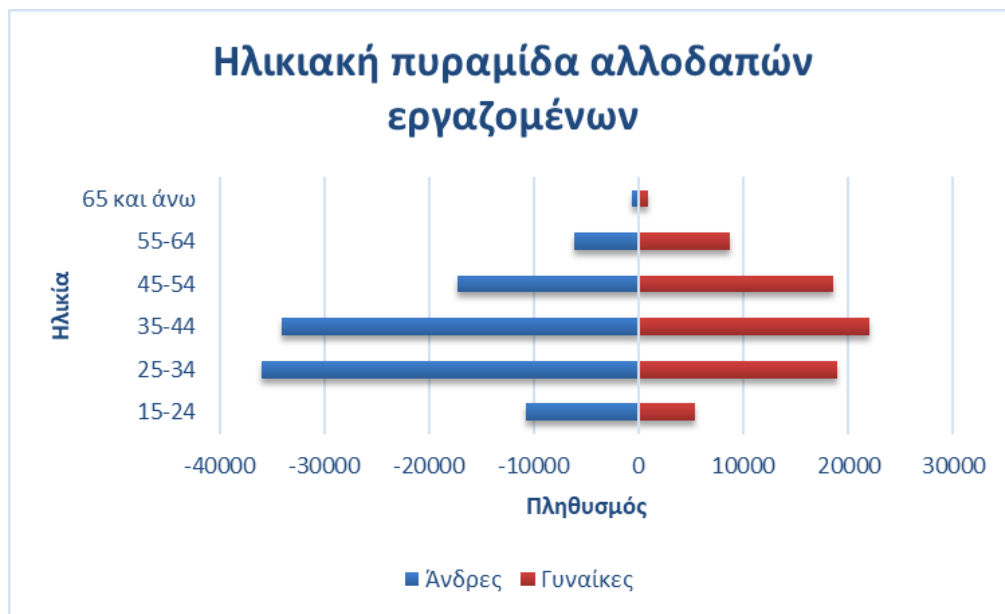
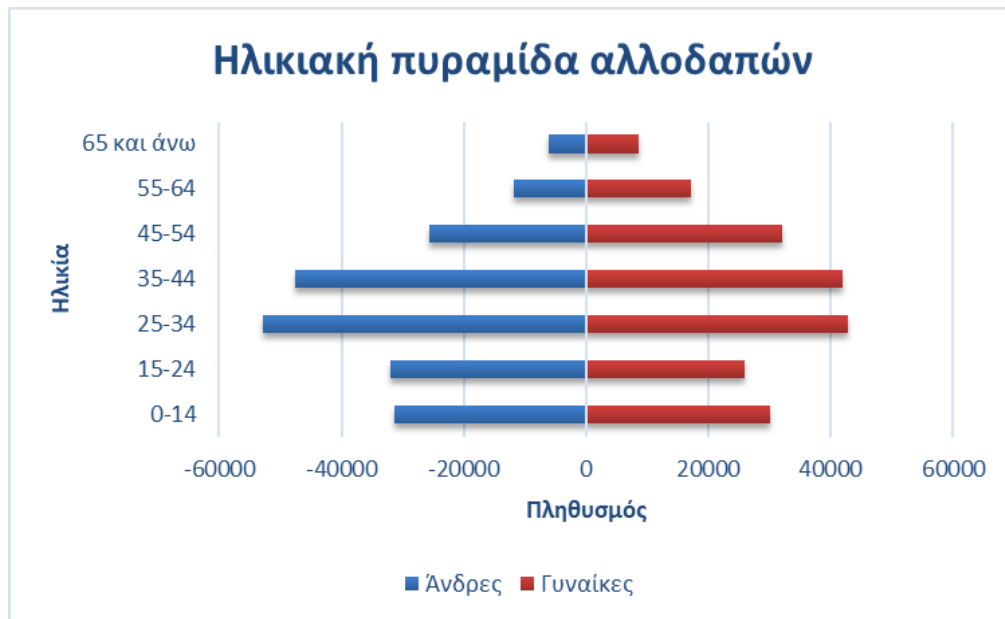
Χάρτες 5 και 6: Κατανομή εργαζόμενου αλλοδαπού πληθυσμού γυναικών και ανδρών. Ίδια επεξεργασία. Πηγή στοιχείων Panorama Statistics

Όσον αφορά τη συγκέντρωση του εργαζόμενου αλλοδαπού πληθυσμού ανά φύλο (Χάρτες 5 και 6) σε επίπεδο δήμων, παρατηρείται πως και στα δύο φύλα, ο πολυπληθέστερος δήμος είναι ο δήμος Αθηναίων, κάτι που είναι και άμεσα αντιληπτό,

καθώς στον εν λόγω δήμο υπάρχει υψηλή συγκέντρωση δραστηριοτήτων που όπως αναφέρθηκε προηγουμένως είναι ικανός να καλύψει θέσεις εργασίας με ευέλικτο χαρακτήρα, δεξιότητες και προϋπηρεσία. Επίσης, εντοπίζεται αρκετά υψηλή χωρική συγκέντρωση επιχειρήσεων, οι οποίες έχουν πολυπολιτισμική ταυτότητα (π.χ. Ομόνοια). Η χαμηλότερη πληθυσμιακή συγκέντρωση τόσο ανδρών όσο και γυναικών, εντοπίζεται στις νησιωτικές περιοχές της περιφέρειας, όπως επίσης και σε περιοχές υψηλού εισοδηματικού προφίλ και κόστους κατοίκησης όπως είναι ο δήμος Βριλησίων. Η ερμηνεία που μπορεί να δοθεί για τα παραπάνω είναι πολυδιάστατη, καθώς συντελούν και παράγοντες όπως ο αριθμός των κατοίκων του κάθε δήμου (άρα και το πραγματικό ποσοστό των αλλοδαπών εργαζομένων συναρτήσει του συνολικού πληθυσμού) και η διαθεσιμότητα ανεξάρτητα από το είδος των θέσεων εργασίας.

Η κατανομή του εργασιακού πληθυσμού ανά φύλο, παρόλες τις διαφορές της έχει ένα κοινό παρονομαστή: και στις δύο περιπτώσεις φαίνεται καθαρά, πως η χωρική συγκέντρωση είναι αισθητά εντονότερη στο κέντρο της Αθήνας αλλά και στον Πειραιά, αποδεικνύοντας έτσι ότι οι περιοχές που επιλέγει ο αλλοδαπός πληθυσμός να εγκατασταθεί είναι αυτές που πληρούν τα κριτήρια που αναφέρθηκαν στη προηγούμενη παράγραφο.

Ακόμα, εντοπίζεται πληθυσμιακή συγκέντρωση, σε περιοχές εκτός κέντρου ή Πειραιά που αποτελούν περιοχές βιομηχανικής και μεταποιητικής δραστηριότητας. Εκεί η πληθυσμιακή κατανομή των αλλοδαπών εργαζομένων ανάλογα με το φύλο τους διαφέρει αισθητά, καθώς παρατηρείται χαμηλή πληθυσμιακή συγκέντρωση των γυναικών, ενώ εντοπίζεται μια σχεδόν αποκλειστική συγκέντρωση τους στο λεκανοπέδιο Αττικής με ελάχιστες εξαιρέσεις (Ερυθρές). Όσον αφορά την κατανομή των ανδρών, παρατηρείται μια σχετικά έντονη πληθυσμιακή συγκέντρωση τόσο στην Ανατολική όσο και στη Δυτική Αττική, κάτι το οποίο δεν εντοπίζεται σε τόσο μεγάλο βαθμό στις γυναίκες, με έναν από τους λόγους να αποτελεί αυτό που αναφέρθηκε και προηγουμένως, δηλαδή η έντονη εκβιομηχάνιση των περιοχών αυτών, η οποία συνδέεται με τη δημιουργία θέσεων εργασίας (Sikder κ.ά., 2022), ανδροκρατούμενου χαρακτήρα.

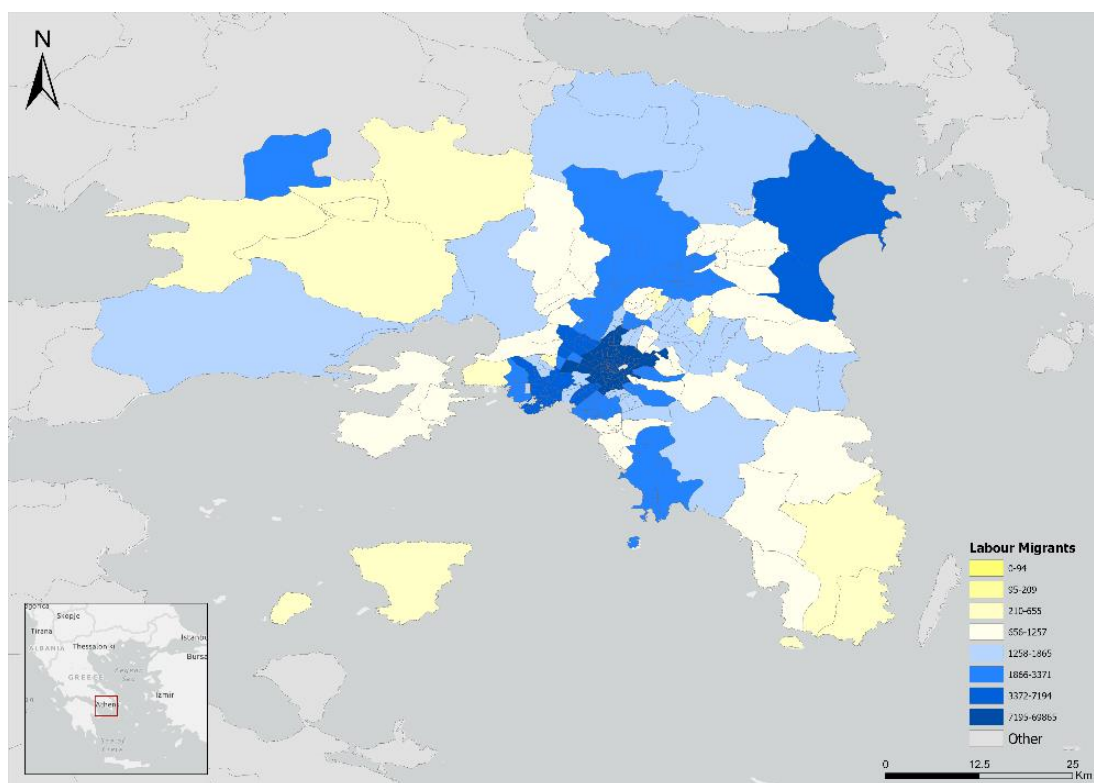
Διαγράμματα 2 και 3: Πληθυσμιακές πυραμίδες αλλοδαπών και εργαζομένων αλλοδαπών της Αττικής ανά φύλο. Ιδία επεξεργασία. Πηγή: Panorama Statistics

Η πληθυσμιακή πυραμίδα του συνολικού αριθμού του αλλοδαπού πληθυσμού της Αττικής, φαίνεται πως είναι πολύ κοντά στο μοντέλο της πληθυσμιακής πυραμίδας που συναντάται στην Ευρώπη αλλά και στην Ελλάδα: εκείνο του φθίνοντα πληθυσμού. Δηλαδή, εντοπίζεται χαμηλότερη συγκέντρωση πληθυσμού νεαρής ηλικίας, και υψηλός αριθμός ατόμων μεσαίας ηλικίας, κάτι που αφενός αυξάνει το μέσο όρο ηλικίας του υπό μελέτη πληθυσμού και αφετέρου μειώνει σταδιακά τη γονιμότητα, εάν και εφόσον όμως διατηρηθεί ο ρυθμός μείωσης του νεαρού και η αύξηση του γηραιού πληθυσμού. Ως αποτέλεσμα, ο πληθυσμός των εργασιακά παραγωγικών ηλικιών θα

μετατοπιστεί σε μεγαλύτερες, ηλικίες με αποτέλεσμα την παύση της εργασίας, ενώ ο αμέσως επόμενος εργασιακά ενεργός πληθυσμός θα είναι αισθητά μειωμένος. Ως εκ τούτου η απασχόληση όπως και το πιθανό εργατικό δυναμικό θα μειωθεί σημαντικά, κάτι το οποίο μπορεί να οδηγήσει σε μείωση της κίνησης της οικονομίας στην περιφέρεια.

Η εικόνα του εργαζόμενου αλλοδαπού πληθυσμού δεν διαφέρει σε μεγάλο βαθμό, ωστόσο εντοπίζεται κατά πολύ αυξημένος ο αριθμός των ανδρών στις ηλικίες 25-44. Οι εν λόγω ηλικίες συγκαταλέγονται στις εργασιακά παραγωγικές ηλικίες, ενώ αποτελούνται από άτομα τα οποία κατέχουν εργασιακή προϋπηρεσία καθώς επίσης και εκπαίδευση ή κατάρτιση σε συγκεκριμένους κλάδους. Η ζήτηση προσωπικού σε εργασίες οι οποίες δεν απαιτούν συγκεκριμένη προϋπηρεσία αλλά συγκεκριμένα βατά κριτήρια (π.χ. καλή σωματική κατάσταση στο επάγγελμα των οικοδομών), συνήθως οδηγεί σε προσέλκυση ατόμων που μπορούν να ανταπεξέλθουν στις απαιτήσεις των εργασιών προς διεκπεραίωση, αυξάνοντας έτσι και τον αριθμό του εργασιακά ενεργού αλλοδαπού πληθυσμού της περιφέρειας.

ii. Ανά περιοχή

Χάρτης 7: Πληθυσμιακός καταμερισμός εργαζομένων αλλοδαπών ανά δήμο. Ιδία επεξεργασία. Πηγή: Panorama Statistics

Δήμοι με την υψηλότερη συγκέντρωση αλλοδαπών εργαζομένων	Δήμοι με την χαμηλότερη συγκέντρωση αλλοδαπών εργαζομένων
ΔΗΜΟΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ	ΔΗΜΟΣ ΥΔΡΑΣ
ΔΗΜΟΣ ΠΕΡΙΣΤΕΡΙΟΥ	ΔΗΜΟΣ ΑΓΚΙΣΤΡΙΟΥ
ΔΗΜΟΣ ΚΑΛΛΙΘΕΑΣ	ΔΗΜΟΣ ΠΟΡΟΥ
ΔΗΜΟΣ ΜΑΡΑΘΩΝΟΣ	ΔΗΜΟΣ ΣΠΕΤΣΩΝ
ΔΗΜΟΣ ΠΕΙΡΑΙΩΣ	ΔΗΜΟΣ ΒΡΙΑΗΣΣΙΩΝ
ΔΗΜΟΣ ΝΙΚΑΙΑΣ - ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΗ ΡΕΝΤΗ	ΔΗΜΟΣ ΛΥΚΟΒΡΥΣΗΣ - ΠΕΥΚΗΣ
ΔΗΜΟΣ ΠΑΛΑΙΟΥ ΦΑΛΗΡΟΥ	ΔΗΜΟΣ ΑΓΙΑΣ ΒΑΡΒΑΡΑΣ
ΔΗΜΟΣ ΑΧΑΡΝΩΝ	ΔΗΜΟΣ ΛΑΥΡΕΩΤΙΚΗΣ
ΔΗΜΟΣ ΒΑΡΗΣ - ΒΟΥΛΑΣ - ΒΟΥΛΙΑΓΜΕΝΗΣ	ΔΗΜΟΣ ΜΑΝΔΡΑΣ - ΕΙΔΥΛΛΙΑΣ
ΔΗΜΟΣ ΚΕΡΑΤΣΙΝΙΟΥ - ΔΡΑΠΕΤΣΩΝΑΣ	ΔΗΜΟΣ ΠΕΡΑΜΑΤΟΣ

Πίνακας 3: Δήμοι με υψηλότερες και χαμηλότερες συγκεντρώσεις αλλοδαπών εργαζομένων της Αττικής. Πηγή δεδομένων: Panorama Statistics

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η σύγκριση της χωρικής κατανομής των αλλοδαπών εργαζομένων με εκείνη του συνόλου των αλλοδαπών. Παρόλο που στο σύνολό τους οι αλλοδαποί συγκεντρώνονται περισσότερο στον Κεντρικό Τομέα Αθηνών και στον Πειραιά, οι εργαζόμενοι αλλοδαποί φέρεται να συγκεντρώνονται περισσότερο στην Κεντρική Αθήνα, τον Πειραιά και σε κάποια σημεία της Ανατολικής και Δυτικής Αττικής, όπως επίσης και στα νησιά.

Σε επίπεδο δήμων (Χάρτης 7), ο δήμος με τον πολυπληθέστερο αριθμό αλλοδαπών εργαζομένων είναι ο δήμος Αθηναίων, με πληθυσμό που κυμαίνεται από 7.195 έως 69.865 άτομα, ενώ ο αριθμός τους διαφέρει αισθητά από τους υπόλοιπους δήμους της Αττικής. Οι αμέσως επόμενοι δήμοι με τον πολυπληθέστερο αλλοδαπό εργαζόμενο πληθυσμό εντοπίζονται διάσπαρτα όχι μόνο στο λεκανοπέδιο αλλά και σε όλη την περιφέρεια. Αυτό αναδεικνύει και τη δυναμικότητα του δήμου Αθηναίων ως προς τις διαθέσιμες θέσεις εργασίας, συγκριτικά με τους υπόλοιπους δήμους της Αττικής, στους οποίους οι θέσεις εργασίας που δημιουργούνται επηρεάζονται σημαντικά και από τη γεωγραφική τους θέση (π.χ. σε περιοχές της Δυτικής Αττικής οι οποίες είναι πιο αραιοκατοικημένες σε σχέση με το λεκανοπέδιο, παρατηρούνται

μεγάλες εκτάσεις ανεκμετάλλευτης γης. Αυτές χρησιμοποιούνται κατά κύριο λόγο από τις υφιστάμενες βιομηχανικές επιχειρήσεις για μεταφορά και αποθήκευση προϊόντων. Στο Νότιο μέρος της περιφέρειας που έχει ως κύριο χαρακτηριστικό τη θάλασσα, εντοπίζονται και θέσεις εργασίας σχετικές με αυτή, όπως είναι η συλλογή και συσκευασία ψαριών, καθώς και η αλιεία). Ο κοινός παρονομαστής όλων αυτών των περιφερειών (πέρα από την πληθυσμιακή συγκέντρωση στον Δήμο Αθηναίων), είναι και το χαμηλό εισοδηματικό ετήσιο προφίλ το οποίο δε ξεπερνάει τις 25.000 €, καθώς και το σχετικά χαμηλό κόστος ενοικίασης συγκριτικά με άλλους δήμους της Αττικής.

Ακριβώς αντίθετη εικόνα εντοπίζεται στην πλειοψηφία των δήμων με τη χαμηλότερη συγκέντρωση αλλοδαπών εργαζομένων. Το υψηλό εισοδηματικό προφίλ καθώς και το υψηλό κόστος ενοικίασης σε αυτές τις περιοχές, αποτρέπουν (την αρχική τουλάχιστον) μετεγκατάσταση των αλλοδαπών εργαζομένων εκεί. Ωστόσο περιοχές που απασχολούν αλλοδαπό πληθυσμό όπως είναι ο δήμος της Μάνδρας και του Περάματος, συνήθως απαρτίζονται από άτομα που απασχολούνται σε πολύ συγκεκριμένα επαγγέλματα, στα οποία παρόλη την εύκολη απορρόφηση, δεν μπορούν να ανταποκριθούν όλοι, εξαιτίας της φύσεως των επαγγελματών και των συνθηκών που εντοπίζονται σε αυτά. Ως εκ τούτου, ο πληθυσμός τους είναι χαμηλός. Για παράδειγμα, η πλειοψηφία των αλλοδαπών που δραστηριοποιείται στο Πέραμα, απαρτίζεται από άτομα τα οποία εργάζονται σε επιχειρήσεις όπως η ναυπηγοεπισκευαστική, όπου απαιτείται καλή σωματική ακεραιότητα (η οποία είναι συγκεκριμένο κριτήριο), και έκθεση σε επικίνδυνες πολλές φορές εργασιακές συνθήκες, προκειμένου να υπάρξει εύρυθμη λειτουργία των ναυπηγείων. Ακόμα, στην περίπτωση της Μάνδρας υπάρχει ζήτηση εργατών παραγωγής καθώς και υπαλλήλων σε αποθήκες. Οι ανωτέρω θέσεις εργασίας συνήθως δεν απαιτούν κάποια συγκεκριμένη προϋπηρεσία, ενώ απαιτούν μόνο ελάχιστες ή μη σχετικές με το επάγγελμα δεξιότητες (Σαρούκου, 2018), οι οποίες προσφέρονται συνήθως στο προσωπικό που προσλήφθηκε κατά τη διάρκεια της εκπαίδευσης, συνεπώς η απορρόφηση εργαζομένων εκεί καθίσταται σχετικά εύκολη.

iii. Ανά χώρα προέλευσης

Εθνικότητα	Άνδρες εργαζόμενοι	Γυναίκες εργαζόμενοι	Σύνολο εργαζομένων	Υψηλότερη Συγκέντρωση ανά Περιφερειακή ενότητα
Αλβανία	46013	27122	73135	Κεντρικός Τομέας Αθηνών, Αν. Αττική, Πειραιάς
Πακιστάν	14066	174	14240	Κεντρικός και Δυτικός Τομέας Αθηνών, Αν. Αττική, Πειραιάς
Βουλγαρία	2720	8199	10919	Κεντρικός, Βόρειος και Νότιος Τομέας Αθηνών, Πειραιάς
Ρουμανία	5184	4322	9506	Κεντρικός, Δυτικός, Νότιος Τομέας Αθηνών, Αν. Αττική, Πειραιάς
Γεωργία	1554	6301	7855	Κεντρικός και Βόρειος Τομέας Αθηνών
Φιλιππίνες	1568	4733	6301	Κεντρικός και Βόρειος Τομέας Αθηνών
Ουκρανία	1066	4873	5939	Κεντρικός και Νότιος Τομέας Αθηνών
Μπαγκλαντές	4998	121	5119	Κεντρικός Τομέας Αθηνών
Πολωνία	2371	2449	4820	Κεντρικός, Δυτικός και Νότιος Τομέας Αθηνών, Αν. Αττική
Μολδαβία	1098	2439	3537	Κεντρικός και Νότιος Τομέας Αθηνών

Πίνακας 4: Πίνακας υψηλότερης συγκέντρωσης αλλοδαπών εργαζομένων ανά εθνικότητα στην περιφέρεια Αττικής. Ιδία επεξεργασία. Πηγή δεδομένων: Panorama statistics

Η πλειοψηφία των υπηκοοτήτων των εργαζομένων αλλοδαπών (Πίνακας 5) αποτελείται από εθνικότητες οι οποίες έζησαν τις επιπτώσεις της πτώσης της Σοβιετικής Ένωσης. Μετά την πτώση της στην Ανατολική Ευρώπη παρατηρήθηκε μεγάλη έλευση ατόμων στην Ελλάδα από Αλβανία, Βουλγαρία, Ρουμανία, Γεωργία,

Ουκρανία και Πολωνία. Ο μεγαλύτερος πληθυσμός εργασιακών μεταναστών αλλά και μεταναστών γενικότερα που εντοπίζεται στην Ελλάδα, αποτελείται από άτομα Αλβανικής υπηκοότητας. Από τη δεκαετία του '90 η Αλβανία χαρακτηρίστηκε από μεγάλες μεταναστευτικές ροές, καθώς εκείνη την περίοδο η χώρα βρισκόταν σε οικονομικοπολιτικό αδιέξοδο, και ο πληθυσμός αναζητούσε μια καλύτερη ποιότητα ζωής. Ήδη το 50% των Αλβανών μεταναστών που έφυγαν από τη χώρα είχε τόπο προορισμού την Ελλάδα (Gemì, 2013, σελ.7). Σύμφωνα με τους Barjaba και King (Gemì, 2013, σελ.8), το «Αλβανικό Μοντέλο» μετανάστευσης: *«είναι πρόσφατο (μετά το 1990) και έντονο – με ένα ποσοστό μεταναστευτικού πληθυσμού πολύ υψηλότερο από οποιαδήποτε άλλη χώρα της Ανατολικής Ευρώπης, και είναι σε μεγάλο βαθμό οικονομικά προσανατολισμένο - μπορεί να χαρακτηριστεί και ως "μετανάστευση για επιβίωση"»*. Με ποσοστό 40,8% του συνόλου των εργαζομένων αλλοδαπών της Αττικής, 18% του συνόλου των αλλοδαπών της Αττικής και 5% του συνόλου των εργαζομένων της Αττικής, αποδεικνύεται ότι οι Αλβανοί είναι η πιο ενεργή υπηκοότητα στη χώρα.

Άλλες χώρες αποστολής που εντοπίζονται είναι το Πακιστάν και το Μπαγκλαντές, δύο χώρες οι οποίες συνδέονται μεταξύ τους, καθώς οι Μπαγκλαντεσιανοί προκειμένου να αναζητήσουν καλύτερες συνθήκες διαβίωσης, μετανάστευαν αρχικά προς το Πακιστάν, όπου υπήρχε ζήτηση για φτηνό εργατικό δυναμικό (κυρίως γυναίκες), σε τομείς όπως τα οικιακά αλλά και η πορνεία, ενώ η μετακίνηση γινόταν μέσα από κύκλωμα διακινητών το οποίο δραστηριοποιούταν μεταξύ του Μπαγκλαντές, του Πακιστάν και της Ινδίας (Broersma και Lazarescu, 2009). Έπειτα, η μετανάστευση των Πακιστανών σε χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε ορισμένες περιπτώσεις έγινε νόμιμα (μετανάστευση στην Αγγλία και Βόρειες Ευρωπαϊκές χώρες), ωστόσο σε άλλες (συμπεριλαμβανομένης της Ελλάδας) έγινε παράνομα. Όπως φαίνεται και στον πίνακα 5, οι Πακιστανοί εργαζόμενοι άνδρες που μετανάστευσαν στην Αττική, διαφέρουν σημαντικά από τον αριθμό των γυναικών, καθώς οι μεταναστευτικές ροές από το Πακιστάν και το Μπαγκλαντές είναι σχεδόν ανδροκρατούμενες (Broersma και Lazarescu, 2009), προέρχονται από φτωχά οικονομικά στρώματα και στην πλειοψηφία τους εισέρχονται στη χώρα με παράνομους τρόπους, προκειμένου να καταφέρουν να εγκατασταθούν αρχικά στην περιφέρεια και αργότερα να φέρουν και τις οικογένειές τους εδώ, κάτι το οποίο όμως φαίνεται πως δεν είναι εύκολα πραγματοποιήσιμο.

Τέλος, οι Φιλιππινέζοι αποτελούν πληθυσμό ο οποίος εδώ και πολλές δεκαετίες είναι γνωστός για τη μετανάστευση του στο εξωτερικό για λόγους εργασίας, με την αφετηρία να καταγράφεται στα μισά του 20^{ου} αιώνα (Tejero και Fowler, 2012). Ο αριθμός των Φιλιππινέζων γυναικών φαίνεται αρκετά μεγαλύτερος από εκείνον των ανδρών στην Αττική, κάτι το οποίο δεν είναι σπάνιο, καθώς ενώ στην αρχή και κατά τη δεκαετία του '70 ο μεγαλύτερος αριθμός των Φιλιππινέζων αλλοδαπών εργαζομένων ήταν άντρες, οι οποίοι εργάζονταν σε θαλάσσιες δραστηριότητες και στον κλάδο των κατασκευών (Barber, 2000), μια δεκαετία αργότερα η ζήτηση για αντρικό εργατικό δυναμικό στο εσωτερικό της χώρας επανήλθε (Asis, κ.ά. 2004), έχοντας ως αποτέλεσμα την αύξηση της γυναικείας μετανάστευσης (Tejero και Fowler, 2012).

Μια παρατήρηση η οποία είναι άξια αναφοράς, είναι ότι σε χώρες οι οποίες έχουν αυστηρότερους κανόνες όσον αφορά τις γυναίκες, η γυναικεία μετανάστευση είναι αισθητά χαμηλότερη, ενώ σε χώρες οι οποίες δεν έχουν ένα τόσο αυστηρό πλαίσιο φαίνεται πως ισχύει το αντίθετο. Οι λόγοι για τους οποίους μπορεί να εξηγηθεί αυτού του είδους η επικράτηση είναι οι εξής: «1) Η κουλτούρα της μετανάστευσης που υιοθετήθηκε στο Πακιστάν και στο Μπαγκλαντές γενικότερα θεωρεί προτιμητέο να στέλνονται οι άντρες της οικογένειας για ένα επικίνδυνο ταξίδι εκτός της χώρας τους παρά οι γυναίκες» και 2) Η Ελληνική νομοθεσία που αφορούσε την επανένωση οικογενειών το 2009, κατέστησε σχετικά αδύνατη την νόμιμη μετακίνηση των συζύγων και οικογενειών τους στην Ελλάδα.» (Broesma και Lazarescu, 2009, σελ. 2).

Όσον αφορά την κατανομή τους ανά περιφερειακή ενότητα, παρατηρείται πως για όλες τις εθνικότητες η πλειοψηφία του εργαζόμενου πληθυσμού της βρίσκεται στον Κεντρικό Τομέα Αθηνών, όπου υπάρχει πληθώρα δραστηριοτήτων και απασχόλησης. Ωστόσο υψηλή συγκέντρωση εντοπίζεται και στον Νότιο Τομέα Αθηνών (Βουλγαρία, Ουκρανία, Ρουμανία, Πολωνία, Μολδαβία), στην Ανατολική Αττική (Αλβανία, Πακιστάν, Ρουμανία, Πολωνία), στο Δυτικό Τομέα Αθηνών (Πακιστάν, Ρουμανία), στον Πειραιά (Αλβανία, Πακιστάν, Βουλγαρία, Ρουμανία) αλλά και στο Βόρειο Τομέα Αθηνών (Βουλγαρία, Γεωργία, Φιλιππίνες). Παρατηρείται συνεπώς, πως η εγκατάσταση του πληθυσμού σε συγκεκριμένες περιφερειακές ενότητες ανά υπηκοότητα, μπορεί από τη μία να δημιουργήσει κοινότητες των εκάστοτε χωρών εκεί, καθιστώντας τις περιοχές ως σήμα κατατεθέν για ορισμένες υπηκοότητες. Ωστόσο αυτό δεν σημαίνει πως η εγκατάσταση των ατόμων αυτών εξαρτάται μόνο από κάτι

τέτοιο, καθώς υπάρχουν ισχυρότεροι παράγοντες μετακίνησης σε συγκεκριμένες περιοχές από μια υψηλή πληθυσμιακή συγκέντρωση ορισμένων εθνικοτήτων (π.χ. ευκαιρίες απασχόλησης, φθηνό ενοίκιο).

iv. Ανά εκπαιδευτικό επίπεδο

Εκπαιδευτικό επίπεδο	Αλλοδαποί απόφοιτοι	Εργαζόμενοι αλλοδαποί απόφοιτοι	Ποσοστό αλλοδαπών εργαζόμενων αποφοίτων (προς σύνολο εργαζομένων αποφοίτων Αττικής)	Ποσοστό αλλοδαπών αποφοίτων που απορροφήθηκαν	Τομείς Αττικής με τον περισσότερο αριθμό αλλοδαπών εργαζομένων
Διδακτορικό	844	551	3,05	65,28	Κεντρικός και Βόρειος Τομέας
Μεταπτυχιακό	3202	2168	2,73	67,71	Κεντρικός και Βόρειος Τομέας
Πτυχίο Παν/μίου-Πολ/χνείου και ισότιμων σχολών	39277	23320	7,26	59,37	Κεντρικός, Βόρειος και Βόρειος Τομέας
Πτυχίο ΑΤΕΙ, ΑΣΠΑΙΤΕ και ισότιμων σχολών	7667	4780	3,85	62,35	Κεντρικός, Βόρειος και Βόρειος Τομέας
Πτυχίο ανωτέρων επαγγελματικών σχολών	2689	1647	7,27	61,25	Κεντρικός Τομέας Αθηνών
Πτυχίο μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (ΙΕΚ, Κολέγια κλπ.)	15666	9420	6,50	60,13	Κεντρικός Τομέας Αθηνών

Απολυτήριο Λυκείου (Γενικού, Εκκλησιαστικού κλπ.)	115125	61228	15,20	53,18	Κεντρικός, Βόρειος, Δυτικός Νότιος τομέας Αθηνών, Πειραιάς και Ανατολική Αττική
Πτυχίο Επαγγελματικού Λυκείου	12469	7121	11,52	57,11	Κεντρικός Τομέας
Πτυχίο Επαγγελματικών Σχολών	6546	3948	8,83	60,31	Κεντρικός Τομέας
Απολυτήριο Τριτάξιου Γυμνασίου	68179	31343	26,91	45,97	Κεντρικός τομέας Αθηνών, Ανατολική Αττική
Απολυτήριο Δημοτικού	59594	23532	23,26	39,49	Κεντρικός τομέας Αθηνών, Ανατολική Αττική
Εγκατέλειψε το Δημοτικό, αλλά γνωρίζει γραφή και ανάγνωση	8841	4132	61,80	46,74	Κεντρικός τομέας Αθηνών, Ανατολική Αττική, Πειραιάς
Ολοκλήρωσε τη προσχολική αγωγή	26035	604	58,75	2,32	Κεντρικός τομέας Αθηνών, Ανατολική Αττική, Πειραιάς
Δεν γνωρίζει γραφή και ανάγνωση	12292	5571	77,95	45,32	Κεντρικός Τομέας Αθηνών

Πίνακας 5: Εκπαιδευτικό επίπεδο αλλοδαπών αποφοίτων και εργαζομένων αλλοδαπών αποφοίτων. Σύγκριση με αντίστοιχα δεδομένα του συνόλου της Αττικής. Ιδία επεξεργασία. Πηγή δεδομένων: Panorama Statistics

Διάγραμμα 4: Εκπαιδευτικό επίπεδο ανά υπηκοότητα. Ίδια επεξεργασία. Πηγή δεδομένων: Panorama Statistics

Οι αλλοδαποί ανεξαρτήτου εργασιακού επιπέδου, έχουν χαμηλότερα ποσοστά εκπαίδευσης σε σχέση με τους Έλληνες. Ωστόσο αξίζει να αναφερθεί, πως δεν υπάρχει κάποια εκθετική αύξηση ή μείωση των ποσοστών με βάση το εκπαιδευτικό επίπεδο. Συγκεκριμένα το 33% των αλλοδαπών ανεξάρτητης εργασιακής κατάστασης τελείωσε την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, το 49,8% τη δευτεροβάθμια, το 4,5% τη μεταδευτεροβάθμια και ανώτερες επαγγελματικές σχολές, και το 12,5% την τριτοβάθμια εκπαίδευση, ενώ οι τρεις πολυπληθέστερες εκπαιδευτικές βαθμίδες (Λύκειο 115.125, Γυμνάσιο 68.179 και Δημοτικό 59.594 άτομα), αποτελούν το 59,8% του συνόλου των αλλοδαπών.

Παρόμοια εικόνα παρατηρείται και στους εργαζόμενους αλλοδαπούς ανά εκπαιδευτικό επίπεδο. Το επίπεδο εκπαίδευσης αναμφισβήτητα αποτελεί έναν πολύ σημαντικό παράγοντα απορρόφησης στην αγορά εργασίας, καθώς τα μεγαλύτερα ποσοστά απορρόφησης ανάμεσα στον αλλοδαπό πληθυσμό εντοπίζονται σε αλλοδαπούς κάτοχους μεταπτυχιακού (67,7%), διδακτορικού τίτλου (65,2%), ενώ τα χαμηλότερα ποσοστά εντοπίζονται σε αλλοδαπούς χαμηλού εκπαιδευτικού επιπέδου (2,3% για όσους ολοκλήρωσαν την προσχολική αγωγή). Συνεπώς, και συναρτήσει του συνόλου των αλλοδαπών στην Αττική, η απορροφησιμότητα τους στην αγορά εργασίας βρίσκεται σε σχετικά μεσαία προς υψηλά επίπεδα, παρόλο τον μειωμένο αριθμό τους, καθώς τα άτομα υψηλού εκπαιδευτικού επιπέδου μπορούν να βοηθήσουν

στην εξέλιξη της περιφέρειας και στη βελτίωση των υπηρεσιών της, μέσω της τεχνογνωσίας που κατέχουν, η οποία μπορεί να οδηγήσει σε καινοτόμες και συμφέρουσες προς την περιφέρεια ιδέες. Ωστόσο αιτία για τη μείωση στην απορροφησιμότητα ατόμων χαμηλού εκπαιδευτικού επιπέδου, είναι και ο ανταγωνισμός, ο οποίος αυξάνεται καθώς υπάρχει υψηλή ζήτηση για εργασία από την πλευρά των εργαζομένων, ενώ οι θέσεις αυτές απορροφούν εύκολα και γρήγορα εργατικό δυναμικό λόγω της μη πολυπλοκότητας των καθηκόντων τους.

Όμως η πραγματικότητα του εργαζόμενου αλλοδαπού πληθυσμού ως προς το σύνολο των εργαζομένων της Αττικής είναι διαφορετική, καθώς τα αντίστοιχα ποσοστά συναρτήσκει του συνόλου των εργαζόμενων αποφοίτων της περιφέρειας (τα οποία απεικονίζουν ουσιαστικά και την απορρόφηση του αλλοδαπού πληθυσμού στην Ελληνική αγορά εργασίας), είναι αρκετά πιο χαμηλά στους έχοντες υψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο. Συγκεκριμένα, τα υψηλότερα ποσοστά απορρόφησης εντοπίζονται σε άτομα με χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο, κυρίως σε άτομα που δεν γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση (77,9%), και ακολουθούν όσοι εγκατέλειψαν το δημοτικό γνωρίζοντας όμως γραφή και ανάγνωση (61,8%), ενώ αισθητά χαμηλότερα είναι τα ποσοστά των εργαζομένων που κατέχουν μεταπτυχιακό (2,7%) και διδακτορικό τίτλο (3%).

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, εργασίες που δεν απαιτούν υψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο είναι απλές και ενώ μπορεί να έχουν σχετικά υψηλή απορρόφηση (κυρίως λόγω ζήτησης φθηνού και συνήθως ανειδίκευτου εργατικού δυναμικού), προσφέρουν ένα καθεστώς εργασιακής και ασφαλιστικής κατ' επέκταση επισφάλειας, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις καταλήγουν να προσφέρουν χρόνο ημερήσιας εργασίας μεγαλύτερο από το νόμιμο με σχετικά χαμηλές οικονομικές απολαβές (Belan κ.ά., 2010). Τέτοιες θέσεις εργασίας καλύπτονται συνήθως από αλλοδαπούς, κάτι που αποδεικνύεται και από τη μελέτη του INE (2015), όμως δεν ελκύουν άτομα υψηλής εκπαίδευσης, καθώς δεν προσφέρουν προοπτικές εξέλιξης και οι συνθήκες δεν είναι ιδιαίτερα ασφαλείς, ενώ δεν ανταποκρίνονται στις καταχωρημένες δεξιότητες, δυνατότητες και εκπαιδευτικό επίπεδό τους. Επιπλέον εάν άτομα υψηλού εκπαιδευτικού επιπέδου αναζητήσουν εργασία σε μια τέτοιου είδους θέση εργασίας, δύναται να διεκδικήσουν απολαβές συναρτήσκει των γνώσεων τους, οι οποίες συνήθως είναι υψηλές. Αυτό αφενός δεν συμφέρει τον εργοδότη και αφετέρου είναι κάτι που δεν δύναται να κάνουν άτομα με ελάχιστες δεξιότητες, καθώς δεν μπορούν να

αποδείξουν εγγράφως (π.χ. με πτυχία ή βεβαιώσεις παρακολούθησης) τις γνώσεις τις οποίες κατέχουν και οι οποίες μπορούν να συμβάλουν στην αύξηση των αποδοχών τους. Έτσι, οι τελευταίοι καθίστανται προτιμότεροι από τους εργοδότες ως προς την πρόσληψη και οι πρώτοι απορρίπτονται εμμέσως πλην σαφώς εξαιτίας της υψηλής εκπαίδευσής τους (overqualified), η οποία τους δίνει τη δυνατότητα να διεκδικήσουν υψηλότερα εισοδήματα. Αξίζει να σημειωθεί παρόλα αυτά πως οι δεξιότητες, οι γνώσεις των αλλοδαπών (και όχι μόνο) εργαζομένων και οι πιστοποιήσεις τους δεν αντανακλούν απαραίτητα το πόσο καλά μπορούν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της αγοράς εργασίας, αλλά τη δυνατότητά τους για ένταξη (OECD, 2014). Ως εκ τούτου, πολλές καλυμμένες θέσεις εργασίας δεν αναδεικνύουν πλήρως τις πραγματικές δεξιότητες των εργαζομένων, ενώ άλλες θέσεις δεν καλύπτονται καθώς μπορεί να υπάρχουν οι γνώσεις αλλά δεν υπάρχει η αντίστοιχη έγγραφη απόδειξη.

Συνεπώς, παρατηρείται ότι πράγματι υπάρχει υψηλή συγκέντρωση αλλοδαπών χαμηλής εκπαίδευσης στην αγορά εργασίας, ωστόσο αυτό που επίσης παρατηρείται είναι ότι σε σύγκριση με τον ευρύτερο αλλοδαπό πληθυσμό της Αττικής, τα ποσοστά των αλλοδαπών εργαζομένων που ολοκλήρωσαν τη δευτεροβάθμια, μεταδευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση έχουν αυξηθεί (57,7% 6,1% και 17,1% αντίστοιχα), ενώ έχει μειωθεί το ποσοστό εκείνων που έχουν ολοκληρώσει μόλις την πρωτοβάθμια εκπαίδευση (18,8%). Ακόμα, εντοπίζεται υψηλότερη εργασιακή απορροφησιμότητα σε άτομα που κατέχουν απολυτήριο λυκείου, οι οποίοι ανέρχονται στο 28,3% του εργαζόμενου αλλοδαπού πληθυσμού, αναδεικνύοντας έτσι ξανά την ανάγκη για υψηλότερη εκπαίδευση και κατ' επέκταση διεκδίκηση θέσεων εργασίας.

Ακόμα, αναφορικά με την κατανομή του αλλοδαπού εργαζόμενου πληθυσμού ανά εκπαιδευτικό επίπεδο, παρατηρείται κάτι χωρικά ενδιαφέρον: Όσο κατεβαίνει το εκπαιδευτικό επίπεδο τόσο εντονότερη η μετάβαση της πληθυσμιακής συγκέντρωσης των αλλοδαπών εργαζομένων από περιοχές που χαρακτηρίζονται από υψηλό κόστος διαβίωσης και σχετικά υψηλή ποιότητα ζωής, προς περιοχές με οικονομικά βατό κόστος ζωής. Άτομα υψηλού εκπαιδευτικού επιπέδου είναι σε θέση να διεκδικούν θέσεις εργασίας με εξειδικευμένες απαιτήσεις άρα και υψηλές αποδοχές. Κατά συνέπεια, έχουν μεγαλύτερη οικονομική ευκολία, που τους επιτρέπει να έχουν μεγαλύτερη ελευθερία αναζήτησης κατοικίας σε περιοχές υψηλότερου βιοτικού επιπέδου, παρόλο το υψηλό κόστος διαβίωσης. Η αντίστροφη συνθήκη ισχύει για τα

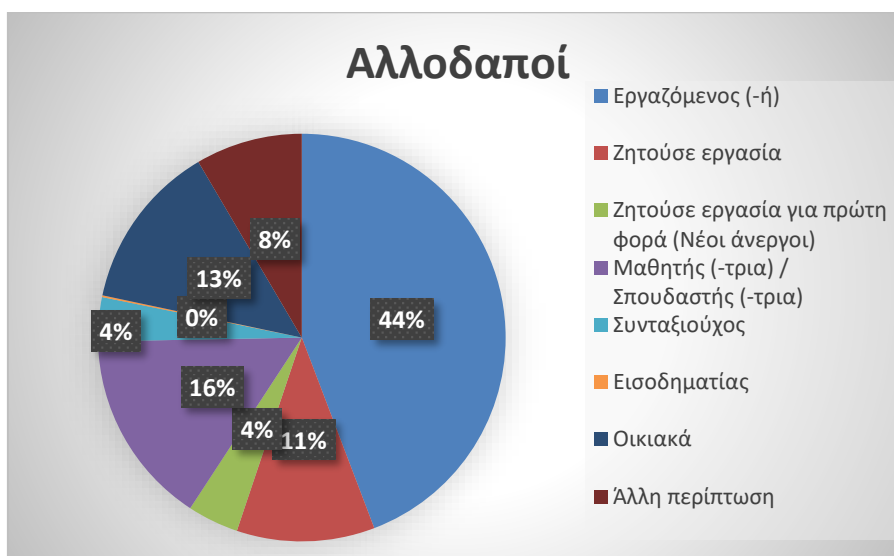
άτομα χαμηλής εκπαίδευσης, τα οποία τείνουν να συγκεντρώνονται σε περιοχές όπου άμεση προτεραιότητα έχει η άμεση προσφορά εργασίας και το φθινό κόστος ενοικίασης, ενώ οι κοινωνικές και οι περιβαλλοντικές συνθήκες μπαίνουν σε δεύτερη μοίρα.

Το κοινό σημείο των ανωτέρω όμως είναι, πως εργαζόμενοι από όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες συγκεντρώνονται στον Κεντρικό Τομέα Αθηνών, αναδεικνύοντας έτσι τη δυναμικότητα και την ευελιξία του εν λόγω περιφερειακού τομέα, αλλά και της περιφέρειας Αττικής γενικότερα (Γκιάλης κ.ά., 2018) όσον αφορά αφενός τη διαθεσιμότητα θέσεων εργασίας και πρόσληψης ατόμων και αφετέρου τον αριθμό και είδος των εκπαιδευτικών δομών που υφίστανται.

v. Ανά απασχόληση

Η κατανομή των εργαζομένων αλλοδαπών που προηγήθηκε, απάντησε ήδη το πρώτο ερώτημα εργασίας της παρούσας εργασίας. Η κατανομή που ακολουθεί αφορά τους εργαζόμενους και τους αλλοδαπούς γενικότερα ανά απασχόληση και θα απαντήσει ταυτόχρονα στα δύο τελευταία ερευνητικά ερωτήματα της εργασίας, καθώς δεν υφίσταται διαθέσιμα τα εισοδηματικά στοιχεία του αλλοδαπού πληθυσμού, που να αναδεικνύουν σε έναν μεγάλο βαθμό τη συμβολή της εργασιακής μετανάστευσης στην οικονομία της περιφέρειας. Ωστόσο η απασχόληση κινεί την αγορά και την οικονομία κατ' επέκταση, οπότε η συμβολή της εργασιακής μετανάστευσης στην οικονομία θα φανεί με άλλες παραμέτρους, όπως είναι ενδεικτικά ο αριθμός των ξένων επιχειρήσεων και το ποσοστό συμμετοχής των αλλοδαπών εργαζομένων στην κλαδική απασχόληση.

Α. Κύρια ασχολία.

Διάγραμμα 5: Καταμερισμός αλλοδαπού πληθυσμού ανά κύρια ασχολία. Πηγή: Panorama Statistics

Κατά προσέγγιση το ½ του αλλοδαπού πληθυσμού (44%), αποτελείται από εργαζόμενους, αποτελώντας την επικρατέστερη κύρια ασχολία τόσο στον αλλοδαπό όσο και στον ημεδαπό πληθυσμό (37%), ενώ αποτελούν το 12,4% του συνόλου των εργαζομένων της Αττικής. Σε γενικές γραμμές τόσο οι αλλοδαποί όσο και οι ημεδαποί δεν παρουσιάζουν υψηλές διαφορές στα ποσοστά των κυρίων ασχολιών τους. Σημαντικό σημείο ωστόσο αποτελεί το χαμηλό ποσοστό συνταξιούχων αλλοδαπών σε σχέση με τους ημεδαπούς (4% του αλλοδαπού και 21% του ημεδαπού πληθυσμού), που απαρτίζουν μόλις το 1,9% του συνόλου των συνταξιούχων της Αττικής. Παρόλο που ο γηραιός αλλοδαπός πληθυσμός είναι λιγοστός, αναδεικνύεται το πρόβλημα της συνταξιοδότησης των αλλοδαπών στη χώρα, καθώς υφίσταται υψηλή συχνότητα «μαύρης»/ μη καταχωρημένης εργασίας, η οποία δεν αποφέρει ένσημα, ούτως ώστε να συμπληρωθούν και να προχωρήσει το εκάστοτε άτομο στη συνταξιοδότηση. Συγκεκριμένα, ορισμένα προβλήματα που αναφέρονται πως αντιμετωπίζουν οι αλλοδαποί ως προς τη συνταξιοδότησή τους είναι «*Η σύντομη και μη συνεχιζόμενη εργασιακή καριέρα, και η δυσκολία προσαρμογής που αντιμετωπίζουν*» (Τορα κ.ά., 2012, σελ. 528).

Το ποσοστό των μαθητών/σπουδαστών είναι όμοιο τόσο στους ημεδαπούς όσο και στους αλλοδαπούς (16%), ωστόσο αυτό αποτελεί θετική εξέλιξη, καθώς αυξήθηκαν και στις δύο περιπτώσεις σε σχέση με τη προηγούμενη απογραφή του 2001 (κατά 2,9% στον ημεδαπό πληθυσμό και κατά 4,6% στον αλλοδαπό), ενώ στο σύνολο

των σπουδαστών της Αττικής, οι αλλοδαποί μαθητές/σπουδαστές αποτελούν το 10.4%. Έτσι, αναδεικνύεται για άλλη μια φορά η σημασία της εκπαίδευσης στην ατομική, και ευρύτερη ανάπτυξη. Σε μια εποχή ταχύτατης τεχνολογικής ανάπτυξης, οι απαιτήσεις της αγοράς εργασίας αυξάνονται ολοένα και περισσότερο, ενώ υπάρχει ραγδαία αύξηση ολοένα και περισσότερων γνώσεων, καθώς εκείνες εξελίσσονται και προσαρμόζονται δυναμικά ανάλογα τις συνθήκες. Ως επακόλουθο των ανωτέρω προκύπτουν θέσεις εργασίας με πολύπλοκες απαιτήσεις, που καλύπτονται με την κατάλληλη τεχνογνωσία. Κατά συνέπεια, και ιδιαίτερα στη σύγχρονη εποχή η απόκτηση της κατάλληλης εκπαίδευσης και δεξιοτήτων συμβάλλουν στην επίτευξη εισοδήματος. (Patrinos και Psacharopoulos, 2020).

Βαρύνουσας σημασίας είναι οι κατηγορίες όσων ζητούσαν εργασία και των νέων ανέργων, οι οποίοι αποτελούν το 8% του ημεδαπού και το 15% του αλλοδαπού πληθυσμού, ενώ ως προς το σύνολο των ανέργων στην Αττική, κατά προσέγγιση 2 στους 10 ανέργους (19%) είναι αλλοδαποί. Και οι δύο ομάδες απαρτίζονται από άτομα σε καθεστώς ανεργίας, ωστόσο η πρώτη κατηγορία δεν εντάσσεται αποκλειστικά στους ανέργους, καθώς η αναζήτηση για παραπάνω από μία θέση εργασίας είναι συχνή πρακτική (ανεξαρτήτου υπηκοότητας), προκειμένου ο πληθυσμός να καταφέρει να ανταπεξέλθει στα οικονομικά του έξοδα, ιδιαίτερα εάν οι υφιστάμενες θέσεις εργασίας έχουν χαμηλές απολαβές. Επιπρόσθετα, υπάρχουν μελέτες που αποδεικνύουν, ότι οι μετανάστες αντιμετωπίζουν προβλήματα ως προς την εύρεση εργασίας στις περιοχές υποδοχής τους (Green και Worswick, 2012; Kahanec και Zaiceva, 2009), τα οποία οφείλονται σε διάφορες παραμέτρους όπως: ο υψηλός ανταγωνισμός σε σχέση με τους ημεδαπούς στην εγχώρια αγορά εργασίας αναφορικά με το εισόδημα (Hou και Aydemir, 2003), άλλες πρακτικές κινούμενες γύρω από εργασιακές διακρίσεις και στερεότυπα αναφορικά με την προέλευση των μεταναστών (Fang κ.ά., 2013), όπως και η αίσθηση του «ξένου» η οποία δημιουργείται από την έλλειψη οικειότητας με το «τοπικό περιβάλλον και την έλλειψη συντοπιτών τους, που μπορεί να τους βοηθήσει στη νόμιμη ένταξή τους στην τοπική αγορά εργασίας» (Greve κ.ά., 2008, σελ.107). Στα παραπάνω προστίθενται και οι ήδη δυσμενείς οικονομικές συνθήκες που επικρατούν εξαιτίας της οικονομικής κρίσης.

Τέλος, τα οικιακά δεν αποτελούν κάποιου είδους αμειβόμενη απασχόληση και δεν συνεισφέρουν στο σύνολο της οικονομίας μέσω της παραγωγής. Ωστόσο προκειμένου να καλυφθούν οι οικιακές ανάγκες, αγοράζονται προϊόντα. Κατά

συνέπεια, θα μπορούσε να ειπωθεί πως όσοι εντάσσονται σε αυτή την κατηγορία ασχολίας, ενισχύουν έμμεσα την οικονομία μέσω της αγοράς των προϊόντων. Σε ορισμένες περιπτώσεις τα οικιακά αποτελούν συνειδητή επιλογή του ατόμου, παρόλα αυτά σε άλλες ορισμένες περιπτώσεις αποτελούν αναγκαίο κακό, καθώς δεν αποτελούν επιλογή, αλλά αναγκαστική συνθήκη είτε λόγω έλλειψης θέσεων εργασίας και γνώσεων, είτε λόγω αντιλήψεων που θέλουν τη γυναίκα να έχει περιορισμένη ελευθερία κινήσεων (Jejeebhoy και Sathar, 2001) κάτι το οποίο συνεπάγεται και τη μη εργασία. Ευτυχώς αυτό δείχνει να εκλείπει, καθώς πλέον εδώ και δεκαετίες οι γυναίκες άρχισαν να δραστηριοποιούνται και να εργάζονται συμβάλλοντας και σε οικονομικά περιθωριοποιημένες κοινωνίες (Jennings κ.ά., 2022). Δυστυχώς όμως, δεν παύουν ακόμη και σήμερα να υπάρχουν κατάλοιπα των αντιλήψεων, που θέλουν τη γυναίκα περιορισμένη σε δουλειές του σπιτιού. Συνεπώς, σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία, στα οικιακά εντοπίζεται το 13% του αλλοδαπού και το 11% του ημεδαπού πληθυσμού, καθιστώντας το ένα είδος που εντοπίζεται κατά προσέγγιση στο 1/10 του συνολικού πληθυσμού της Αττικής, καθώς και γυναικοκρατούμενη ασχολία, καθώς στον ημεδαπό πληθυσμό οι άντρες που ασχολούνται με οικιακά αποτελούν μόλις το 0,5% του συνόλου των ημεδαπών στα οικιακά, ενώ αντίστοιχα για τον ανδρικό αλλοδαπό πληθυσμό το ποσοστό αυτό ανεβαίνει στο 1,5%.

B. Ανά θέση επαγγέλματος.

Θέση επαγγέλματος	Ημεδαποί (προς σύνολο ημεδαπού πληθυσμού)		Αλλοδαποί (προς σύνολο αλλοδαπού πληθυσμού)		Ποσοστό συμμετοχής αλλοδαπών στη θέση επαγγέλματος
	Άνδρες	Γυναίκες	Άνδρες	Γυναίκες	
Εργοδότης (-τρια)	2%	0,8%	0,9%	0,4%	5,1%
Αυτοαπασχολούμενος (-η)	4,5%	2,1%	4%	2,7%	10,8%
Μισθωτός ή ημερομίσθιος	16,9%	15,8%	28,3%	18,1%	14,4%
Μέλος παραγωγικού συνεταιρισμού	0%	0%	0%	0%	10,8%
Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση	0,1%	0,2%	0,1%	0,1%	9,6%
Άλλη περίπτωση	0,1%	0,1%	0,2%	0,2%	16,7%
Ζητούσε εργασία για πρώτη φορά (Νέοι άνεργοι)	1%	0,9%	2,8%	1,3%	19,5%
Άτομα κάτω των 15 ετών και οικονομικά μη ενεργοί	23.1%	32,1%	14,7%	26,1%	8%

Πίνακας 6: Ποσοστά κατανομής πληθυσμού ανά θέση επαγγέλματος υπηκοότητα και φύλο. Ιδία επεξεργασία. Πηγή δεδομένων: Panorama Statistics

Το μεγαλύτερο ποσοστό ανά θέση επαγγέλματος (Πίνακας 7) εντοπίζεται στα άτομα κάτω των 15 ετών και στους οικονομικά μη ενεργούς. Για τους ημεδαπούς το συνολικό ποσοστό ανέρχεται στο 55,2%, ενώ το αντίστοιχο συνολικό ποσοστό του αλλοδαπού πληθυσμού ανέρχεται στο 40,8%. Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί, ότι το ποσοστό των ημεδαπών αλλά και αλλοδαπών γυναικών σε αυτή την ομάδα, είναι υψηλότερο από εκείνο των ανδρών με διαφορά 9% για τους ημεδαπούς και 11,4% για τους αλλοδαπούς. Στις υπόλοιπες θέσεις επαγγέλματος οι γυναίκες παρουσιάζουν μικρότερο ποσοστό από εκείνο των ανδρών, έχοντας χαμηλότερη ποσοστιαία συμμετοχή στην εργασία κατά το ήμισυ. Ως προς το σύνολο των οικονομικά μη ενεργών της Αττικής, οι αλλοδαποί αποτελούν μόλις το 8%.

Αμέσως επόμενη ομάδα είναι οι μισθωτοί και ημερομίσθιοι, οι οποίοι ως προς το σύνολο του ημεδαπού πληθυσμού ανέρχονται στο 32,7% ενώ για τον αλλοδαπό πληθυσμό αντίστοιχα το ποσοστό ανέρχεται στο 46,4%. Οι μισθωτοί και ημερομίσθιοι

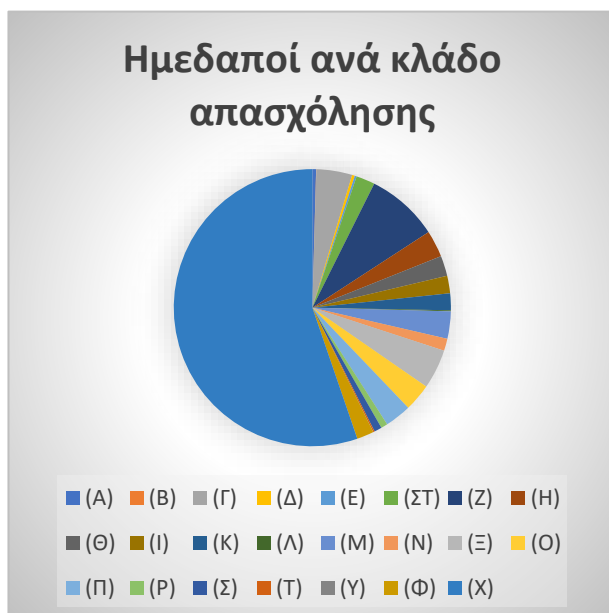
αλλοδαποί απαρτίζουν το 14,4% του συνόλου των μισθωτών/ημερομίσθιων, αποτελώντας το 3^ο μεγαλύτερο ποσοστό συμμετοχής σε θέση επαγγέλματος, μετά τις κατηγορίες των «Νέων Ανέργων» (19,5%), και των λοιπών περιπτώσεων (16,7%). Οι υπόλοιπες θέσεις επαγγέλματος έχουν μονοψήφια ποσοστά και μεγάλη διαφορά σε σχέση με τις τρεις προαναφερθείσες ομάδες επαγγέλματος.

Σημαντικό σημείο αποτελεί ότι οι εργοδότες (οι οποίοι μπορούν να θεωρηθούν σε ορισμένες περιπτώσεις και τα αφεντικά μιας επιχείρησης), παρουσιάζουν το υψηλότερο ποσοστό τους στους άντρες (2% ημεδαπό πληθυσμό και 0,9% το αλλοδαπό πληθυσμού), ενώ στις γυναίκες το αντίστοιχο ποσοστό είναι μειωμένο κατά το ήμισυ. Παρόλο που τα τελευταία χρόνια οι γυναίκες έχουν αρχίσει να εντάσσονται δυναμικά στην αγορά εργασίας, εξακολουθούν να μην εντοπίζονται εύκολα σε ηγετικούς και εργοδοτικούς ρόλους, με την παρουσία τους να φαίνεται υποτιμημένη (Franczak και Margolis, 2022). Όσον αφορά το σύνολο των εργοδοτών στην Αττική, οι αλλοδαποί αποτελούν μόλις το 5,1%, ενώ είναι και το χαμηλότερο ποσοστό συμμετοχής που εντοπίζεται στην κατηγορία «θέση στο επάγγελμα» για τον αλλοδαπό πληθυσμό.

Γενικότερα, παρατηρείται ότι το ποσοστό σε θέσεις εξουσίας αρχίζει να μειώνεται τόσο στον ημεδαπό όσο και στον αλλοδαπό πληθυσμό, παρόλα αυτά η Τρίτη ομάδα με το μεγαλύτερο ποσοστό για τις αλλοδαπούς εργαζόμενους, είναι εκείνη των αυτοαπασχολούμενων, που ανέρχεται στο 10,8% του συνόλου των αυτοαπασχολούμενων της περιφέρειας. Η αυτοαπασχόληση αποτελεί λύση, για όσους κατέχουν συγκεκριμένες δεξιότητες που μπορούν να προσφερθούν στο κοινό χωρίς κάποιου είδους εξάρτηση ή ανάγκη για εργοδότη (π.χ. ηλεκτρολόγοι, υδραυλικοί, καθηγητές ιδιαίτερων μαθημάτων κτλ.), με αποτέλεσμα να επιτυγχάνεται οικονομική αυτονομία. Ο αυτοαπασχολούμενος ουσιαστικά ξεκινάει και οργανώνει τη δουλειά του από το μηδέν, καθώς μπορεί να διαμορφώσει και να καθορίσει μόνος του τα ωράρια εργασίας, αλλά και να κοστολογήσει τις υπηρεσίες του συναρτήσει των γνώσεων του. Κατά συνέπεια, αποτελεί ένα αρκετά δύσκολο και γεμάτο ρίσκα από οικονομικής άποψης εγχείρημα, ωστόσο αξίζει τον κόπο καθώς αποτελεί *«προσωποποιημένη και πολυδιάστατη καριέρα»* (Ashford κ.ά., 2018, σελ.37). Σημαντικός παράγοντας της αύξησης της αυτοαπασχόλησης είναι η τεχνολογία (Struckell κ.ά., 2022), ενώ το ίντερνετ μπορεί να αποτελέσει σύμμαχο στην επιτυχία της αυτοαπασχόλησης (Struckell κ.ά., 2022) και μέσω της οικονομίας διαμοιρασμού (Klarin και Suseno, 2021). Ανάλογα τη φύση του επαγγέλματος του ο αυτοαπασχολούμενος μπορεί να

χαρακτηρισθεί και από ευελιξία στην έδρα εργασίας, καθώς σε ορισμένες περιπτώσεις οι υπηρεσίες του διεκπεραιώνονται ηλεκτρονικά, και δεν απαιτούν κάποιου είδους χωρική δέσμευση (π.χ. προγραμματιστής), ενώ μεταβαλλόμενο μπορεί να είναι και το μέρος της εργασίας (όπως γίνεται σε ηλεκτρολόγους και υδραυλικούς), του οποίου η επιλογή όμως να μην είναι στην ευχέρεια του εργαζομένου καθώς, καλείται να επιλύσει ζητήματα σε μέρη που υποδεικνύονται από τον εκάστοτε πελάτη.

Κ. Ανά κλάδο απασχόλησης και τομέα.

Διαγράμματα 6 και 7: Κατανομή αριθμού αλλοδαπών και ημεδαπών ανά κλάδο απασχόλησης². Ιδία επεξεργασία.

Πηγή: Panorama Statistics

² (Α) ΓΕΩΡΓΙΑ, ΔΑΣΟΚΟΜΙΑ ΚΑΙ ΑΛΙΕΙΑ, (Β) ΟΡΥΧΕΙΑ ΚΑΙ ΛΑΤΟΜΕΙΑ, (Γ) ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗ, (Δ) ΠΑΡΟΧΗ ΗΛΕΚΤΡΙΚΟΥ ΡΕΥΜΑΤΟΣ, ΦΥΣΙΚΟΥ ΑΕΡΙΟΥ, ΑΤΜΟΥ ΚΑΙ

Ως προς την κλαδική απασχόληση, φαίνεται ότι στον ημεδαπό πληθυσμό, υπερτερούν τα άτομα κάτω των 15 ετών και οικονομικά μη ενεργά σε ποσοστό 55,3% επί του συνόλου του ημεδαπού πληθυσμού. Όσον αφορά τον εργαζόμενο ημεδαπό πληθυσμό, το 82% απασχολείται στον τριτογενή τομέα, το 17% στο δευτερογενή, και μόλις το 1% στον πρωτογενή. Οι πληθυσμιακά επικρατέστεροι κλάδοι είναι εκείνοι των κατασκευών, διοικητικών και υποστηρικτικών δραστηριοτήτων, της μεταποίησης, και της διαχείρισης ακίνητης περιουσίας. Υψηλότερη συγκέντρωση ημεδαπών εργοδοτών εντοπίζεται στους κλάδους του χονδρικού και λιανικού εμπορίου, της μεταποίησης και της παροχής καταλυμάτων και υπηρεσιών εστίασης. Χαμηλή συγκέντρωση εντοπίζεται στις δραστηριότητες νοικοκυριών, χρηματοπιστωτικών και ασφαλιστικών δραστηριοτήτων, ορυχείων και λατομείων και δραστηριοτήτων ετερόδικων οργανισμών.

Το 41% του συνόλου του αλλοδαπού πληθυσμού της Αττικής αποτελείται από άτομα κάτω των 15 ετών και οικονομικά μη ενεργούς. Ως προς το σύνολο παρατηρείται πως οι αλλοδαποί εργαζόμενοι, ασχολούνται κατά κύριο λόγο με τον τριτογενή τομέα (60,3%), ωστόσο παρατηρείται έντονη η παρουσία τους και σε υπηρεσίες δευτερογενούς τομέα (32,3%). Συγκεκριμένα, υψηλή συγκέντρωση εντοπίζεται σε κλάδους παροχής υπηρεσιών, κατασκευών, δραστηριοτήτων νοικοκυριού, μεταποίησης, μεταφοράς και αποθήκευσης. Χαμηλότερη είναι η παρουσία τους σε δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων, ορυχείων και λατομείων, χρηματοπιστωτικών και ασφαλιστικών δραστηριοτήτων και παροχής ηλεκτρικού ρεύματος. Η μεγαλύτερη συγκέντρωση αλλοδαπών εργοδοτών εντοπίζεται στον κλάδο

ΚΛΙΜΑΤΙΣΜΟΥ, (Ε) ΠΑΡΟΧΗ ΝΕΡΟΥ, ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΛΥΜΑΤΩΝ, ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΑΠΟΒΛΗΤΩΝ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΕΞΥΓΙΑΝΣΗΣ, (ΣΤ) ΚΑΤΑΣΚΕΥΕΣ, (Ζ) ΧΟΝΔΡΙΚΟ ΚΑΙ ΛΙΑΝΙΚΟ ΕΜΠΟΡΙΟ - ΕΠΙΣΚΕΥΗ ΜΗΧΑΝΟΚΙΝΗΤΩΝ ΟΧΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΜΟΤΟΣΥΚΛΕΤΩΝ, (Η) ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΚΑΙ ΑΠΟΘΗΚΕΥΣΗ, (Θ) ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΠΑΡΟΧΗΣ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΕΣΤΙΑΣΗΣ, (Ι) ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ, (Κ) ΧΡΗΜΑΤΟΠΙΣΤΩΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ, (Λ) ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΑΚΙΝΗΤΗΣ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΣ, (Μ) ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΕΣ, ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ, (Ν) ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ, (Ξ) ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΑΜΥΝΑ - ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΣΦΑΛΙΣΗ, (Ο) ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ, (Π) ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΣΧΕΤΙΚΕΣ ΜΕ ΤΗΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΥΓΕΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΜΕΡΙΜΝΑ, (Ρ) ΤΕΧΝΕΣ, ΔΙΑΣΚΕΔΑΣΗ ΚΑΙ ΨΥΧΑΓΩΓΙΑ, (Σ) ΑΛΛΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΠΑΡΟΧΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ, (Τ) ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΩΝ ΩΣ ΕΡΓΟΔΟΤΩΝ - ΜΗ ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΜΕΝΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΩΝ, ΠΟΥ ΑΦΟΡΟΥΝ ΤΗΝ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΑΓΑΘΩΝ - ΚΑΙ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ - ΓΙΑ ΙΔΙΑ ΧΡΗΣΗ, (Υ) ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΕΤΕΡΟΔΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ ΚΑΙ ΦΟΡΕΩΝ, (Φ) Ζητούσε εργασία για πρώτη φορά (Νέοι άνεργοι), (Χ) Άτομα κάτω των 15 ετών και οικονομικά μη ενεργοί

του χονδρικού και λιανικού εμπορίου, των κατασκευών, και των δραστηριοτήτων καταλύματος και εστίασης.

Αυτό που μπορεί να παρατηρηθεί από τα ανωτέρω είναι ότι παρόλο που και στους ημεδαπούς και στους αλλοδαπούς εργαζόμενους, οι τομείς απασχόλησης είναι ποσοστιαία στην ίδια κατάταξη, ο ημεδαπός εργαζόμενος πληθυσμός δραστηριοποιείται περισσότερο σε κλάδους οι οποίοι απαιτούν συγκεκριμένες και υψηλού επιπέδου γνώσεις, ενώ όσον αφορά τον αλλοδαπό εργαζόμενο πληθυσμό, παρατηρείται υψηλότερη απασχόληση σε κλάδους που δεν απαιτούν γνώσεις τέτοιου επιπέδου (δραστηριότητες νοικοκυριών, μεταφορά και αποθήκευση κτλ.). Αυτό ωστόσο δε σημαίνει ότι οι γνώσεις που απαιτούνται δεν είναι εξειδικευμένες (παραδείγματος χάρη για τον κλάδο των κατασκευών και της μεταποίησης).

Το θετικό πρόσημο όσον αφορά τον αλλοδαπό πληθυσμό είναι ότι εντοπίζεται σε σχετικά υψηλή θέση (8^η από τους 23 καταγεγραμμένους κλάδους) ο τομέας που αφορά επαγγελματικές επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες, κάτι το οποίο μαζί με την αύξηση των αλλοδαπών μαθητών (συγκριτικά με την προηγούμενη απογραφή του 2001), μας δείχνει την ανοδική εξέλιξη του αλλοδαπού εργαζόμενου πληθυσμού στην μόρφωση, άρα και τη δυνατότητα διεκδίκησης θέσεων εργασίας με μεγαλύτερες απαιτήσεις και απολαβές.

Κοινός παρονομαστής τόσο του ημεδαπού όσο και του αλλοδαπού πληθυσμού, είναι ότι ο μεγαλύτερος αριθμός εντοπίζεται σε άτομα κάτω των 15 ετών και σε οικονομικά μη ενεργά άτομα, κάτι το οποίο αποδεικνύει τις δύο πτυχές του ονόματος της θέσης: Από τη μια, υπάρχει νεαρός πληθυσμός ο οποίος σε λίγα χρόνια θα είναι σε θέση να αποτελεί παραγωγικό εργατικό δυναμικό (άτομα κάτω των 15 ετών), ωστόσο αναδεικνύεται η δυσκολία ευρέσεως εργασίας, (οικονομικά μη ενεργά άτομα), αν και σε ορισμένες περιπτώσεις οικονομικά μη ενεργά άτομα μπορεί να δραστηριοποιούνται σε άτυπες εργασίες.

D. Συμβολή – συμμετοχή αλλοδαπών εργαζομένων.

Χώρα προέλευσης	Αριθμός επιχειρήσεων	Ποσοστό συνόλου ξένων επιχειρήσεων	Ποσοστό συμμετοχής στο σύνολο των επιχειρήσεων (2016)
Αλβανία	6271	42%	1,83%
Πακιστάν - Ινδία - Μπαγκλαντές	1133	7,6%	0,33%
Ουκρανία – Ρωσία – Γεωργία	761	5,1%	0,22%
Βουλγαρία	740	5,0%	0,22%
Ρουμανία	705	4,7%	0,21%
Πολωνία	547	3,7%	0,16%
Αίγυπτος	430	2,9%	0,13%
Κίνα	216	1,4%	0,06%
Μολδαβία	188	1,3%	0,05%
Νιγηρία	100	0,7%	0,03%
ΕΕ28	3849	25,8%	1,12%
Σύνολο	14940		

Πίνακας 7: Αριθμός Επιχειρηματικών ενάρξεων των μεταναστών για το 2000 έως 2016. Πηγή: Αλεξάνδρα Τραγάκη – Επαγγελματικό Επιμελητήριο Αθηνών. Τα ποσοστά συμμετοχής στο σύνολο των επιχειρήσεων αποτελούν ίδια επεξεργασία.

Χώρα καταγωγής	Εργοδότες	% στο σύνολο των αλλοδαπών	Ποσοστό
			συμμετοχής ως εργοδότες (σύνολο Αττικής)
Αλβανία	1880	36,22%	1,85%
Πακιστάν	332	6,40%	0,33%
Κύπρος	269	5,18%	0,27%
Βουλγαρία	181	3,49%	0,18%
Ηνωμένο Βασίλειο	176	3,39%	0,17%
Ρουμανία	170	3,28%	0,17%
Πολωνία	163	3,14%	0,16%
Μπαγκλαντές	151	2,91%	0,15%
Αίγυπτος	142	2,74%	0,14%
Ιταλία	126	2,43%	0,12%

Πίνακας 8: Πίνακας αλλοδαπών εργοδοτών και ποσοστό συμμετοχής τους ως εργοδότες. Ιδία επεξεργασία πηγή δεδομένων: Panorama Statistics

Μεγάλοι κερδισμένοι όσον αφορά τον αριθμό επιχειρηματικών ενάρξεων (Πίνακας 8) αλλά και εργοδοτών (Πίνακας 9) αποδεικνύονται για άλλη μια φορά οι υπήκοοι Αλβανικής καταγωγής, και μάλιστα με αρκετά μεγάλη διαφορά από τις υπόλοιπες εθνικότητες που εντοπίζονται στην Αττική. Αποτελούν το 42% του συνόλου των ξένων επιχειρήσεων της Αττικής, ξεπερνώντας ακόμα και το ποσοστό των επιχειρήσεων, προερχόμενων από υπηκόους χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (25,8%). Ωστόσο η συμμετοχή των αλλοδαπών ως προς το σύνολο των επιχειρήσεων της Αττικής δεν είναι μεγάλη σύμφωνα με διαθέσιμα στοιχεία για το έτος 2016. Πλην των Αλβανών οι οποίοι έχουν ποσοστό συμμετοχής σε επιχειρήσεις 1,8%, οι υπόλοιπες εθνικότητες παρουσιάζουν ποσοστά επιχειρηματικής συμμετοχής κάτω του 0,5%.

Όσον αφορά το πλήθος των εργοδοτών, υπερτερούν ξανά οι Αλβανοί, οι οποίοι αποτελούν το 36,2% του συνόλου των αλλοδαπών εργοδοτών της Αττικής, εξαπλάσιο ποσοστό από εκείνο της αμέσως επόμενης υπηκοότητας που είναι το Πακιστάν (6,4%). Όσον αφορά το σύνολο της περιφέρειας Αττικής, αποτελούν τη δεύτερη υπηκοότητα μετά την Ελληνική με το υψηλότερο ποσοστό εργοδοτών (1,85%), το οποίο όμως είναι κατά πολύ μικρότερο από εκείνο των Ελλήνων (94,8%). Συνεπώς, η συμμετοχή των

αλλοδαπών εργαζομένων ως ιδιοκτήτες επιχειρήσεων ή εργοδότες, είναι αισθητά μικρότερη από τους Έλληνες.

Κλάδος ³	Ποσοστό συμμετοχής	κλαδικής	Περιοχές υψηλότερης συγκέντρωσης
(Τ)	85%		Κεντρικός Τομέας Αθηνών, Νότιος Τομέας Αθηνών, Ανατολική Αττική
(Σ)	39%		Κεντρικός Τομέας Αθηνών, Νότιος Τομέας Αθηνών
(Α)	36%		Ανατολική Αττική, Δυτική Αττική, Κεντρικός Τομέας Αθηνών
(Η)	24%		Κεντρικός Τομέας Αθηνών
(Μ)	23%		Κεντρικός Τομέας Αθηνών, Βόρειος και Νότιος Τομέας Αθηνών, Ανατολική Αττική
(Φ)	20%		Σε όλες τις π.ε.
(Γ)	15%		Κεντρικός Τομέας Αθηνών, Δυτικός Τομέας Αθηνών, Ανατολική Αττική, Πειραιάς
(Β)	15%		Σε όλες τις π.ε.
(Ε)	14%		Κεντρικός Τομέας Αθηνών
(Ρ)	12%		Κεντρικός Τομέας Αθηνών

Πίνακας 9: Κλάδοι υψηλότερης συμμετοχής αλλοδαπών εργαζομένων. Ιδία επεξεργασία. Πηγή δεδομένων: Panorama Statistics

Η κλαδική διάρθρωση των αλλοδαπών εργαζομένων αποτελεί ισχυρή απόδειξη της συμβολής τους στην ανάπτυξη της περιφέρειας. Διαφέρει από την υψηλή/χαμηλή πληθυσμιακή συγκέντρωση τους εκεί, καθώς (σε αντίθεση με την πληθυσμιακή συγκέντρωση) το κλαδικό ποσοστό συμμετοχής αναδεικνύει την υπεροχή/έλλειψη τους στους κλάδους άρα και το βαθμό συμβολής σε αυτούς. Έτσι αναδεικνύεται και ο

³ Τα γράμματα στη στήλη των κλάδων αντιστοιχούν στα αντίστοιχα γράμματα των κλάδων που αναφέρονται στην υπο-ενότητα C (βλ. σελίδες 48-49)

βαθμός εξάρτησης που έχουν ορισμένοι κλάδοι από τους ίδιους τους αλλοδαπούς εργαζομένους.

Γενικότερα, ο αλλοδαπός εργαζόμενος πληθυσμός έχει υψηλή συμμετοχή σε κλάδους πρωτογενούς και τριτογενούς τομέα (π.χ. κλάδοι γεωργίας δασοκομίας και αλιείας και νοικοκυριού), ενώ εντοπίζεται και σημαντικό ποσοστό συμμετοχής νέων ανέργων (15%). Αυτοί οι κλάδοι δεν απαιτούν κάποιες συγκεκριμένες καταρτίσεις και γνώσεις υψηλού επιπέδου, επιβεβαιώνοντας έτσι όσα αναφέρθηκαν σε προηγούμενα κεφάλαια, αναφορικά με τη στροφή των εργαζομένων σε εργασίες με χαμηλή δυσκολία διεκπεραίωσης, αλλά με άμεση πρόσληψη και απολαβές.

Η υψηλότερη συμμετοχή των αλλοδαπών εργαζομένων εμφανίζεται στις δραστηριότητες νοικοκυριών, όπου δραστηριοποιούνται σε μεγάλο αριθμό άτομα Αλβανικής (9329), Φιλιππινέζικης (4547) και Γεωργιανής καταγωγής (4497 άτομα), που στο σύνολό τους ξεπερνάνε τον ημεδαπό πληθυσμό (5493). Αυτός, είναι και ο μοναδικός κλάδος στον οποίο ο αλλοδαπός πληθυσμός υπερέχει σημαντικά σε σχέση με τον ημεδαπό, απαρτίζοντας το 85% του συνόλου των εργαζομένων του κλάδου στην περιφέρεια, ο οποίος χαρακτηρίζεται από χαμηλές αποδοχές (Ιωαννίδης, 2015).

Χαμηλή είναι η συμμετοχή τους σε κλάδους γνώσεων υψηλού επιπέδου, όπως είναι οι διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες (2%), η ενημέρωση και επικοινωνία (2%), η δημόσια διοίκηση και άμυνα (3%), και η διαχείριση ακίνητης περιουσίας (4%). Ωστόσο εξαίρεση αποτελεί η συμμετοχή στον κλάδο των επαγγελματιών, επιστημονικών και τεχνικών δραστηριοτήτων, όπου η συμμετοχή ανέρχεται στο 23%, ενώ αποτελεί ενθαρρυντικό στοιχείο για την εξέλιξη της εκπαίδευσης και την αύξηση του καταρτισμένου και υψηλά εκπαιδευμένου αριθμού των αλλοδαπών στην Αττική, ο οποίος συνεισφέρει με τη σειρά του στην περαιτέρω εξέλιξη και ανάπτυξη της Αττικής.

4.2. SWOT Analysis

S	W
<ul style="list-style-type: none"> • Σημαντική πολιτιστική κληρονομιά, ιστορία και μνημεία • Γεωγραφική θέση • Από τα σημαντικότερα εμπορικά λιμάνια της Μεσογείου • Εξειδίκευση σε δυναμικούς κλάδους τριτογενούς τομέα • Μητροπολιτικό κέντρο • Μεγάλη συγκέντρωση δραστηριοτήτων που επηρεάζουν και το υπόλοιπο της χώρας • Συχνή συγκοινωνία • Υψηλή συγκέντρωση εκπαιδευτικών μονάδων • Αποδοχή του «διαφορετικού» 	<ul style="list-style-type: none"> • Έντονη ατμοσφαιρική ρύπανση και ηχορύπανση • Έντονη εκβιομηχάνιση • Έλλειψη επαρκούς αστικού πρασίνου • Εγκληματικότητα- έλλειψη αίσθησης ασφάλειας • Μεγάλες αποστάσεις • Απρόσωπη πόλη • Εγκαταλελειμμένες & επικίνδυνες υποδομές
O	T
<ul style="list-style-type: none"> • Υψηλά χρηματοδοτικά κονδύλια από ΕΚΤ,ΕΤΠΑ • Δυναμική περιφέρεια • Ευελιξία στα είδη θέσεων εργασίας • Αύξηση εξειδικευμένων θέσεων εργασίας • Χαμηλότερο ποσοστό ανεργίας στη χώρα • Πρώτη σε έρευνα και καινοτομία 	<ul style="list-style-type: none"> • Υψηλός εργασιακός ανταγωνισμός • Υψηλές τιμές ενοικίων ακινήτων • Σταδιακή μετάβαση από ανεπτυγμένη σε φθίνουσα περιφέρεια (σύγκριση 2018-2019). • Υπερπληθυσμός • Οικονομική δυσχέρεια λόγω οικονομικής κρίσης και πανδημίας • Υπερτέρηση πολυεθνικών επιχειρήσεων

Πίνακας 10: Πίνακας ανάλυσης SWOT της περιφέρειας Αττικής.

Η περιφέρεια σύμφωνα με την ΕΛ.ΣΤΑΤ. περιλαμβάνει τον μεγαλύτερο αριθμό επιχειρήσεων συγκριτικά με τις υπόλοιπες περιφέρειες της χώρας (358.509 επιχειρήσεις), ο οποίος αντιστοιχεί στο 25,1% του συνόλου των επιχειρήσεων της χώρας. Ακόμα, συμπεριλαμβάνει ένα από τα σημαντικότερα εμπορικά και επιβατικά

λιμάνια της Μεσογείου -αλλά και παγκοσμίως-, εκείνο του Πειραιά, το οποίο εξαιτίας της γεωγραφικής τοποθεσίας της χώρας μας βρίσκεται στο «σταυροδρόμι» τριών Ηπείρων: της Ευρώπης, της Ασίας και της Αφρικής, καθιστώντας το λιμάνι σημαντικό εμπορικό κόμβο για τις τρεις αυτές Ηπείρους. Σύμφωνα με τον Οργανισμό Λιμένων Πειραιά (ΟΛΠ)⁴, το λιμάνι του Πειραιά επέφερε κέρδη της τάξεως των 49,2 εκατομμυρίων ευρώ για το 2021, γνωρίζοντας αυξητική τάση παρόλες τις επιπτώσεις που επιφέρουν διάφοροι παράγοντες (σε επίπεδο όπως το εμπορικό οπού το λιμάνι γνώρισε πτώση της ανάπτυξης του κατά 2,2%).

Στο ζήτημα των υποδομών η περιφέρεια Αττικής συγκεντρώνει εγκαταστάσεις, οι οποίες εξυπηρετούν και τις υπόλοιπες περιφέρειες της χώρας όπως είναι τα υπουργεία, τα κεντρικά γραφεία δημόσιων τραπεζών και υπηρεσιών. Δυστυχώς όμως, η περιφέρεια έχει και έναν μεγάλο αριθμό εγκαταλελειμμένων δομών, ο οποίος είναι ιδιαίτερα αισθητός στο κέντρο της Αθήνας αλλά και σε εκβιομηχανισμένες περιοχές της όπως είναι η Δυτική Αττική. Αυτές οι δομές από τη μια προσδίδουν την ταυτότητα που είχε η περιφέρεια παλαιότερα (ενδεικτικά Μπάγκειον στην Ομόνοια, και κατά μήκος της οδού Ερμού στο ύψος της περιοχής Ψυρρή), ωστόσο σε πολλές περιπτώσεις τα εν λόγω κτίρια είναι παλαιά και χρήζουν συντήρησης, κατά συνέπεια θεωρούνται ακατάλληλα για δημόσια χρήση. Ωστόσο εάν συντηρηθούν, μπορούν να αξιοποιηθούν ώστε να λυθούν ζητήματα όπως εκείνο των αστέγων.

Η συχνότητα της μετακίνησης η οποία είναι απόρροια των υφιστάμενων υποδομών (λιμάνια, αεροδρόμια κλπ.) φαίνεται να είναι σε σχετικά υψηλό επίπεδο, καθώς υπάρχει πληθώρα επιλογών μετακίνησης. Η επιβατική κίνηση στο λιμάνι του Πειραιά παραμένει διαχρονικά αυξημένη, καθώς το λιμάνι του Πειραιά αποτελεί το κεντρικότερο λιμάνι της χώρας και συνδέει την Αττική με όλη την Ελλάδα, αποτελώντας έτσι συνδετικό κόμβο διαφόρων περιοχών της χώρας, οι οποίες δεν έχουν απευθείας συνδέσεις μεταξύ τους. Επίσης, η περιφέρεια αναγνωρίζεται και από το αρκετά συχνό συγκοινωνιακό δίκτυο, το οποίο συνδέει τις περιοχές στο εσωτερικό της (λεωφορεία, τραμ, μετρό) ενώ συνδέει και την ίδια με άλλες περιφέρειες της χώρας (τρένο, ΚΤΕΛ, προαστιακός), κάτι το οποίο διευκολύνει τη διάνυση μεγάλων αποστάσεων και συμβάλει καθοριστικά στη συνδεσιμότητα της με την υπόλοιπη χώρα. Τέλος, στην περιφέρεια εδρεύει το διεθνές αεροδρόμιο «Ελευθέριος Βενιζέλος», το

⁴ <https://www.olp.gr/el/nea/anakoinoseis-deltia-typou/item/12737-2021-16>

οποίο διευκολύνει τη μετακίνηση των επιβατών στο εσωτερικό της χώρας και ενισχύει τη διασύνδεση της Αττικής (και της χώρας κατ' επέκταση) με τις χώρες του εξωτερικού, προσφέροντας άμεση επιβατική συνδεσιμότητα μέχρι και με τις πολιτείες της Βόρειας Αμερικής.

Όσον αφορά την απασχόληση, η περιφέρεια παρόλη την κλαδική ευελιξία της, περιλαμβάνει πληθώρα αριθμού θέσεων εργασίας, οι οποίες με τη πάροδο του χρόνου έχουν όλο και περισσότερο χαρακτήρα μερικής απασχόλησης (Γκιάλης κ.ά., 2018), ενώ εντοπίζονται εξειδικευμένες θέσεις εργασίας, οι οποίες δεν υφίστανται στις περισσότερες περιφέρειες, καθιστώντας την έτσι πόλο έλξης για εργασιακή μετανάστευση και από άτομα προερχόμενα από το εσωτερικό της χώρας. Ο απασχολούμενος πληθυσμός της Αττικής σύμφωνα με την απογραφή του 2011 ανέρχεται μόλις στους 1.452.203, εκ των οποίων οι 813.786 είναι άνδρες και οι 638.417 γυναίκες. Να σημειωθεί εδώ, πως ο εργαζόμενος πληθυσμός αποτελεί ένα μέρος του οικονομικά ενεργού πληθυσμού και δεν τον αντιπροσωπεύει ολοκληρωτικά.

Η περιφέρεια εξειδικεύεται σε κλάδους τριτογενούς τομέα οι οποίοι είναι δυναμικοί, δηλαδή μεταβάλλονται συνεχώς και εξελίσσονται ανάλογα με τις απαιτήσεις της τεχνολογίας και της σύγχρονης κοινωνίας. Σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία για το 2019, και υπολογίζοντας τον συντελεστή εξειδίκευσης – συμμετοχής LQ (Location Quotient), οι κλάδοι στους οποίους εξειδικεύεται η περιφέρεια είναι: η ενημέρωση και επικοινωνία (1,6), επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες, διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες (1,45), χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες (1,43) και διαχείριση ακίνητης περιουσίας (1,23). Η περιφέρεια συμπεριλαμβάνει έναν μεγάλο αριθμό γνωστών τηλεοπτικών καναλιών καθώς και ραδιοφωνικών σταθμών πανελληνίας εμβέλειας, κάτι το οποίο εξηγεί και τον αριθμό της εξειδίκευσης για το έτος 2019. Επίσης, η περιφέρεια συμπεριλαμβάνει πληθώρα δομών εκπαίδευσης όλων των βαθμίδων, ενώ περιλαμβάνει και ορισμένες δομές εξειδικευμένης εκπαίδευσης (τεχνικές σχολές, ιδιωτικές σχολές / πανεπιστήμια, εκπαιδευτήρια), οι οποίες δεν υφίστανται σε όλες τις περιοχές της χώρας. Ακόμα, περιλαμβάνει έναν μεγάλο βαθμό σχολών τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, οι οποίες καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα επιστημών. Σύμφωνα με την ιστοσελίδα της περιφέρειας Αττικής, υπάρχει σημαντική συγκέντρωση ερευνητικού και επιστημονικού δυναμικού, καθώς και υψηλή αξία παραγωγής σε έρευνα και καινοτομία, οπού σε συνδυασμό με το δείκτη RCI (Δείκτης Περιφερειακής

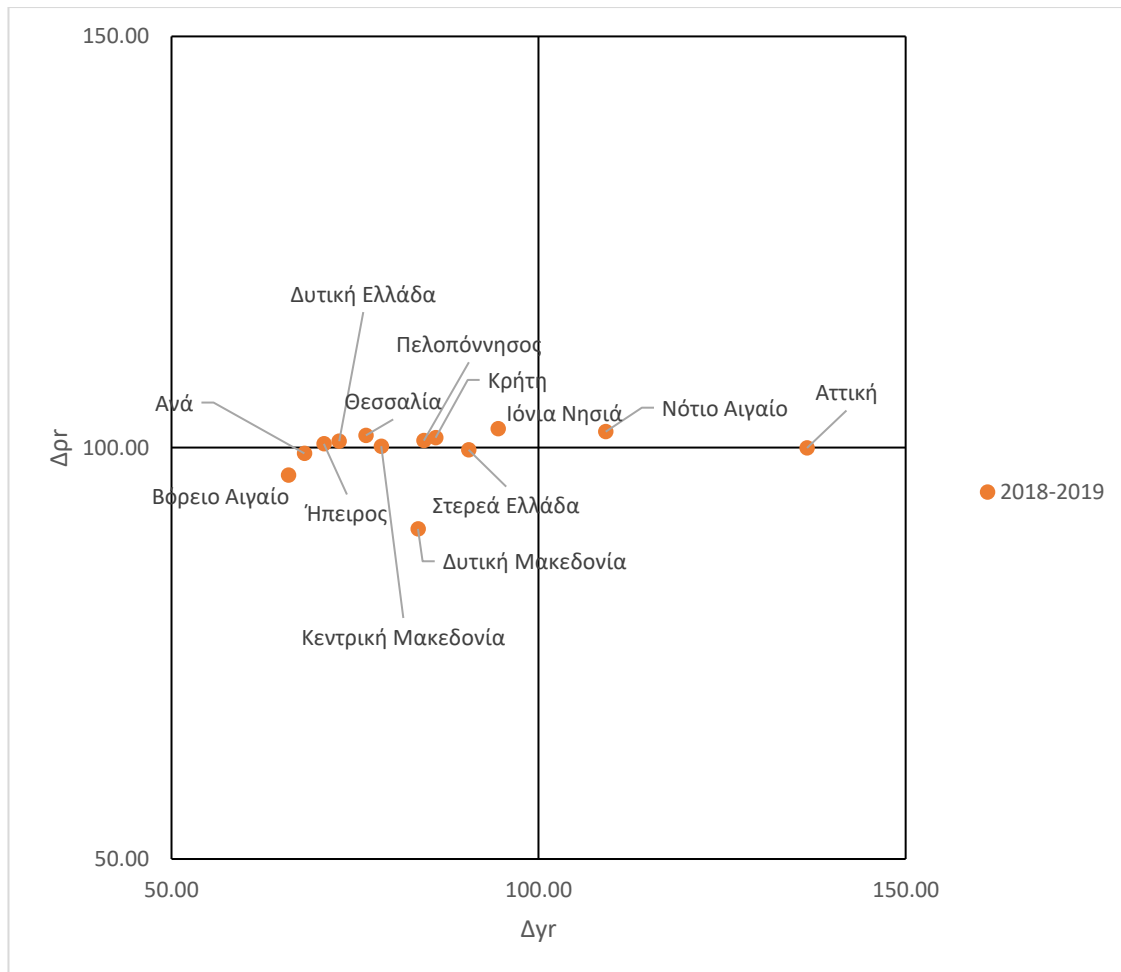
Ανταγωνιστικότητας) (44,9/180) αποδεικνύει τη δυναμική εξωστρέφεια της περιφέρειας αλλά και απόδοσή της στην Έρευνα και τη Καινοτομία, δύο στοιχεία τα οποία αποτελούν άξονες προτεραιότητας για το νέο ΕΣΠΑ 2021-2027⁵.

Επιπλέον σύμφωνα με την ΕΛΣΤΑΤ το ποσοστό ανεργίας κατά το 1^ο τρίμηνο του 2021 ανέρχεται στο 13%, καθιστώντας την περιφέρεια με το πρώτο χαμηλότερο ποσοστό ανεργίας στη χώρα, ενώ το εν λόγω ποσοστό μειώθηκε κατά το 1^ο τρίμηνο του 2021 στο 10,5% καθιστώντας την όμως δεύτερη στα χαμηλά ποσοστά ανεργίας, αφού η περιφέρεια Πελοποννήσου προηγείται με ελάχιστη διαφορά (10,4%). Το σημαντικό σημείο είναι ότι, η Αττική (σύμφωνα με την ιστοσελίδα της περιφέρειας) παρουσιάζει μια γενικότερη τάση μείωσης του ποσοστού ανεργίας παρόλη τη σταθεροποίηση του εξαιτίας του κορονοϊού. Οι επιχειρήσεις οι οποίες δραστηριοποιούνται στην περιφέρεια, αποτελούνται τόσο από επιχειρήσεις τοπικής κλίμακας, όσο και από πολυεθνικές, επιφέροντας και τις ανάλογες οικονομικές συνέπειες. Παραδείγματος χάρη, στον Κεντρικό Τομέα Αθηνών υφίσταται επιχειρήσεις οι οποίες κατατάσσονται στις πολυεθνικές, προσφέροντας φθηνά προϊόντα, κάτι που ελκύει τους καταναλωτές και οδηγεί σε προτίμηση των δικών τους προϊόντων. Ως αποτέλεσμα, παρουσιάζεται υψηλός χωρικός ανταγωνισμός των επιχειρήσεων που εδρεύουν στην ίδια περιοχή, με ορισμένες επιχειρήσεις ιδίου χαρακτήρα να μην είναι σε θέση να ανταπεξέλθουν στον ανταγωνισμό και να οδηγούνται σε κλείσιμο. Ένα άλλο παράδειγμα αποτελούν οι επιχειρήσεις που βρίσκονται στον Τομέα Δυτικής Αττικής και τον Τομέα Πειραιά, όπως είναι τα ναυπηγεία. Με την επικράτηση πολυεθνικών επιχειρήσεων και ναυπηγείων στις περιοχές αυτές, αυξάνεται ο ανταγωνισμός με αποτέλεσμα πολλές από τις μικρότερες ναυπηγοεπισκευαστικές επιχειρήσεις να οδηγούνται σε παρακμή και κατά συνέπεια σε κλείσιμο. Η υπερτέρηση και εν τέλει η επικράτηση των πολυεθνικών επιχειρήσεων ιδιαίτερα στην τελευταία περίπτωση, αποδεικνύει την πιθανή αλλαγή της αγοράς από ανταγωνιστική σε μονοπωλιακή, κάτι το οποίο όμως είναι εφικτό μόνο σε τοπικό επίπεδο, καθώς δε γίνεται να συμβεί σε παγκόσμιο επίπεδο, αφού η επικράτηση των πολυεθνικών επιχειρήσεων δεν υφίσταται παντού. Σημαντική απειλή για τους πολίτες της περιφέρειας αλλά και για το πιθανό μελλοντικό εργατικό δυναμικό που θα εγκατασταθεί σε αυτήν, είναι η αύξηση των ενοικίων σε διαμερίσματα και γκαρσονιέρες, απορία της ένταξης όλο και περισσότερων διαμερισμάτων σε

⁵ <https://patt.espa2127.gr/page/shediasmos-neas-programmatikis-periodoy-espa-2021-2027>

πλατφόρμες προσωρινής αλλά ευέλικτης ως προς τον χρόνο ενοικίασης όπως είναι το Airbnb. Αυτό έδωσε τη δυνατότητα να μετατραπούν πολλά διαμερίσματα προς ενοικίαση σε κατοικίες βραχυχρόνιας μίσθωσης, δίνοντας το ελεύθερο στους ιδιοκτήτες να προσαρμόσουν τις τιμές όπως επιθυμούν εκμεταλλευόμενοι τις ανέσεις και την τοποθεσία της εκάστοτε κατοικίας/διαμερίσματος. Ωστόσο αυτό πληρώθηκε με το οικονομικό «τίμημα» της ανακαίνισης των εν λόγω διαμερισμάτων από πλευράς των ιδιοκτητών, ούτως ώστε να γίνουν περισσότερο ελκυστικά και ανταγωνιστικά. Σαν αποτέλεσμα, τα ανακαινισμένα πλέον διαμερίσματα που επανεστάχθηκαν στα διαμερίσματα βραχυπρόθεσμης μίσθωσης εκτός πλατφόρμας, νοικιάζονται σε υψηλότερες τιμές, οι οποίες σε ορισμένες περιπτώσεις γνωρίζουν αύξηση έως και 70% της αρχικής τους τιμής σύμφωνα με άρθρο του Business Daily⁶. Σημαντικό ρόλο στην αύξηση έπαιξε και η οικονομική κρίση, η οποία σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΛ.ΣΤΑΤ., οδήγησε σε αύξηση της δραστηριότητας της διαχείρισης ακίνητης περιουσίας, η οποία επιφέρει μια σίγουρη οικονομική εξασφάλιση στους ιδιοκτήτες των διαμερισμάτων. Αν και υπό κανονικές συνθήκες ένας τέτοιου είδους ανταγωνισμός θα έπρεπε να επιφέρει χαμηλότερες τιμές στα ενοίκια, ώστε να αυξηθεί η ελκυστικότητα ενοικίασης από υποψήφιους ενοίκους, εδώ ισχύει το αντίθετο, καθώς υπάρχουν και διαμερίσματα τα οποία είναι παλαιότερης ενεργειακής κλάσης και δόμησης, τα οποία μισθώνονται σχετικά υψηλά. Αυτό συμβαίνει διότι οι ιδιοκτήτες αφενός προσπαθούν να βγάλουν περισσότερα χρήματα και αφετέρου καλούνται να ανταπεξέλθουν στα υψηλά κόστη που υπάρχουν όσον αφορά τη συντήρηση των ιδιοκτησιών τους.

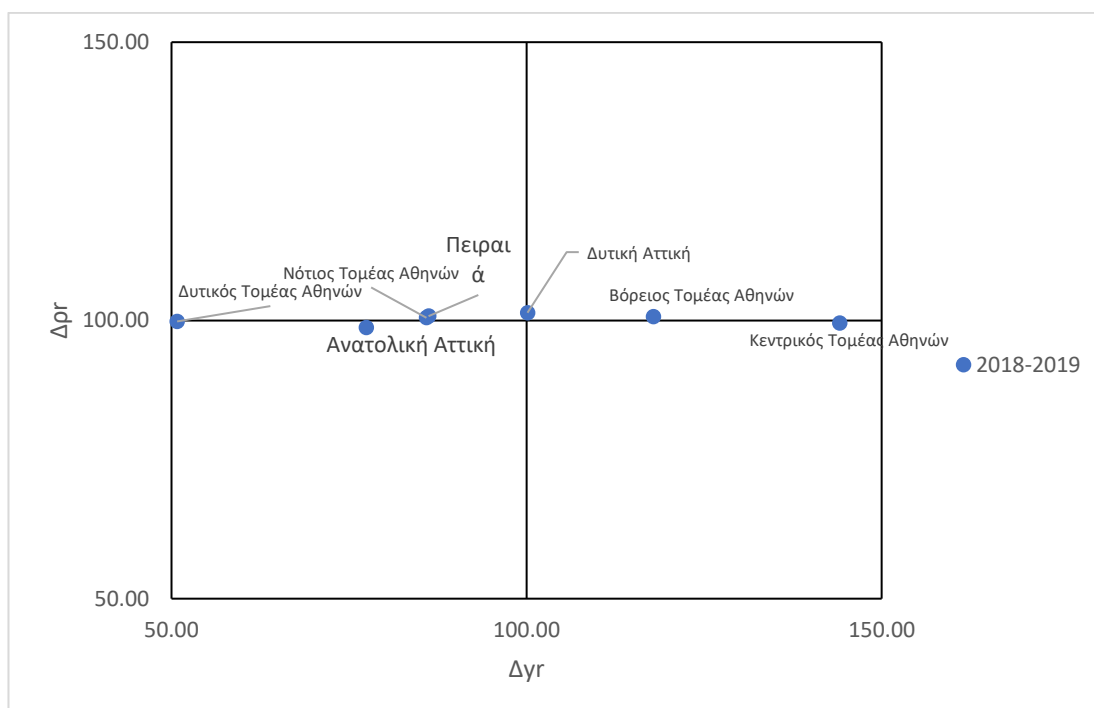
⁶ https://www.businessdaily.gr/oikonomia/62123_me-mponoys-eos-70-enoikiazontai-spitia-poy-feygoyn-apo-airbnb

Διάγραμμα 8: Σταυροειδές διάγραμμα αναπτυξιακού κριτηρίου Ελληνικών περιφερειών 2018-2019. Ιδία επεξεργασία.

Όσον αφορά την ανάπτυξη, η περιφέρεια Αττικής μαζί με εκείνη του Νοτίου Αιγαίου θεωρούνται οι μοναδικές από τις 13 συνολικά περιφέρειες της χώρας οι οποίες θεωρούνται ανεπτυγμένες. Ανεπτυγμένη θεωρείται μια περιφέρεια, η οποία πληροί τις εξής δύο παραμέτρους: το κκΑΕΠ της είναι μεγαλύτερο από το μέσο κκΑΕΠ της χώρας και ο ρυθμός ανάπτυξής της είναι μεγαλύτερος από τον εθνικό μέσο ρυθμό. Ακόμα, η περιφέρεια θεωρείται δυναμική και συγκεντρώνει τα περισσότερα χρηματοδοτικά κονδύλια από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης. Σύμφωνα με τη συμφωνία εταιρικής σχέσης του ΕΣΠΑ 2021-2027, η περιφέρεια επιβεβαιώνεται ως περιφέρεια μετάβασης και τα κονδύλια που της αντιστοιχούν από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης ανέρχονται στα 1.501.535.405 ευρώ, και από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα στα 523.509.433 ευρώ. Ωστόσο η περιφέρεια παρουσιάζει μια αχνή μετάβαση από ανεπτυγμένη περιφέρεια σε φθίνουσα, καθώς κατά τα έτη 2018-2019 παρουσιάζει μια φθίνουσα τάση του ρυθμού ανάπτυξής του κκΑΕΠ της σε σχέση με το μέσο κκΑΕΠ

της χώρας. Υπενθυμίζεται ωστόσο ότι το κκΑΕΠ δεν αποτελεί απόλυτα αντιπροσωπευτικό δείγμα ανάπτυξης μιας περιφέρειας, καθώς μια περιφέρεια μπορεί να έχει υψηλό κκΑΕΠ, ωστόσο αυτό δεν αντανακλά την πραγματική οικονομική κατάσταση των κατοίκων της.

Διάγραμμα 9. Σταυροειδές διάγραμμα αναπτυξιακού κριτηρίου του εσωτερικού της περιφέρειας Αττικής 2018-2019. Ιδία επεξεργασία

Εφαρμόζοντας το ίδιο διάγραμμα αναπτυξιακού κριτηρίου, αυτή τη φορά για το εσωτερικό της περιφέρειας Αττικής, εξετάζουμε τις περιφερειακές ενότητες της και μπορούμε να εντοπίσουμε το είδος της ανάπτυξης που χαρακτηρίζει τη καθεμιά. Παρατηρούμε λοιπόν, πως ο Δυτικός Τομέας Αθηνών εντάσσεται στις προβληματικές προς αναπτυσσόμενες περιφέρειες, κάτι το οποίο οφείλεται αφενός στο χαμηλό εισοδηματικό προφίλ το οποίο εντοπίζεται στην περιοχή και αφετέρου στην έντονη εκβιομηχάνιση της. Σύμφωνα με τα στοιχεία του 2011, το μέσο εισόδημα στην περιφερειακή ενότητα του Δυτικού Τομέα Αττικής ανέρχεται στις 20.234 ευρώ. Προβληματική περιφερειακή ενότητα θεωρείται και η Ανατολική Αττική, καθώς τόσο το κκΑΕΠ όσο και ο ρυθμός μεταβολής του είναι μικρότερα από εκείνα της περιφέρειας, παρόλες τις δραστηριότητες που εντοπίζονται. Αναπτυσσόμενες

περιφερειακές ενότητες θεωρούνται τόσο ο Νότιος Τομέας Αθηνών όσο και ο Πειραιάς και τα νησιά της περιφέρειας, με κκΑΕΠ μεγαλύτερο από το μέσο περιφερειακό αλλά μικρότερο ρυθμό μεταβολής του. Οι εν λόγω περιφερειακές ενότητες συμπεριλαμβάνουν δραστηριότητες θαλάσσιου χαρακτήρα λόγω της γεωγραφικής τοποθεσίας τους, οι οποίες επιφέρουν πληθυσμιακή κινητικότητα άρα και ανάπτυξη, όπως είναι οι ακτοπλοϊκές εταιρείες, οι ξενοδοχειακές επιχειρήσεις αλλά και δραστηριότητες αναψυχής όπως οι καφετέριες και τα beach bar. Γενικότερα, οι παραθαλάσσιες και νησιωτικές περιοχές τείνουν να προσελκύουν περισσότερο κόσμο ιδιαίτερα τους καλοκαιρινούς μήνες, αποτελώντας διαχρονικά ιδανικούς προορισμούς, τόσο για τους τουρίστες όσο και για τους κατοίκους της περιφέρειας. Αυτό συνεπάγεται και την αύξηση του ρυθμού μεταβολής του κκΑΕΠ. Στο μεταίχμιο βρίσκεται η περιφερειακή ενότητα Δυτικής Αττικής, καθώς μπορεί να συμπεριλαμβάνει έντονη βιομηχανική και ναυπηγική δραστηριότητα, ωστόσο χαρακτηρίζεται από χαμηλό εισοδηματικό προφίλ, καθώς σύμφωνα με στοιχεία του 2011 το μέσο ετήσιο οικογενειακό εισόδημα ανέρχεται στις 19.200 ευρώ, αποτελώντας και το χαμηλότερο μέσο ετήσιο οικογενειακό εισόδημα σε περιφερειακή ενότητα της Αττικής. Αυτή η αντίθεση αποδεικνύει ότι παρόλα τα κέρδη των δραστηριοτήτων που υφίστανται εκεί, το εισοδηματικό προφίλ των κατοίκων δεν βελτιώνεται στον επιθυμητό βαθμό, συνεπώς τα κέρδη των βιομηχανιών και των μεγάλων επιχειρήσεων δεν συνεπάγονται τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων εκεί, κυρίως σε οικονομικό επίπεδο. Ο Βόρειος Τομέας Αθηνών ανήκει στις δυναμικές περιφερειακές ενότητες με υψηλότερο κκΑΕΠ από το περιφερειακό, αλλά και υψηλότερο ρυθμό μεταβολής σε σχέση με το μέσο περιφερειακό. Αυτό δικαιολογεί και το υψηλό μέσο οικογενειακό εισόδημα, το οποίο ανέρχεται στις 30.775 ευρώ. Διαχρονικά αποτελεί την ακριβότερη περιφερειακή ενότητα της Αττικής, καθώς συμπεριλαμβάνει τα Βόρεια Προάστια, στα οποία εντοπίζονται στοιχεία που αποδεικνύουν το υψηλό επίπεδο διαβίωσης πέραν του υψηλού εισοδήματος, όπως είναι τα είδη κατοικιών με υψηλό κόστος πώλησης (παραδείγματος χάρη βίλες, μονοκατοικίες, πολυτελείς πολυκατοικίες κλπ.) και οι υψηλές τιμές των ενοικίων, οι οποίες κυμαίνονται κατά μέσο όρο στα 8,2 ευρώ ανά τετραγωνικό μέτρο⁷, αποτελώντας τη μεγαλύτερη τιμή μέσου κόστους ενοικίασης ανά τ.μ. σε περιφερειακή ενότητα της Αττικής. Τέλος, ο Κεντρικός Τομέας Αθηνών τείνει

⁷ Τιμές ενοικίασης ανά δήμο και περιφερειακή ενότητα:
<https://www.insider.gr/oikonomia/190601/ayximenes-oi-times-gia-enoikiasi-katoikion-se-athina-kai-thessaloniki-poy-einai>

από δυναμικός σε φθίνων, παρουσιάζοντας μειωμένο ρυθμό μεταβολής του κκΑΕΠ για το διάστημα 2018-2019, αλλά υψηλότερο κκΑΕΠ σε σχέση με το μέσο περιφερειακό. Συγκεντρώνει τον μεγαλύτερο πληθυσμό στο σύνολο της περιφέρειας, και χαρακτηρίζεται από έντονη κινητικότητα όλες τις ώρες της ημέρας. Επιπλέον εντοπίζεται η μεγαλύτερη συγκέντρωση δραστηριοτήτων, συγκριτικά με τις υπόλοιπες περιφερειακές ενότητες της Αττικής, οι οποίες καλύπτουν όλο το φάσμα των απαιτήσεων των κατοίκων σε επίπεδο διασκέδασης, ψυχαγωγίας, πολιτισμικών και πολιτιστικών δρώμενων, όσο και κάλυψης βασικών αναγκών.

Πληθυσμιακά η Αττική αποτελεί σύμφωνα με την απογραφή του 2021 την πολυπληθέστερη περιφέρεια της χώρας με 3.792.469 κατοίκους, ενώ σε σχέση με την απογραφή του 2011 ο πληθυσμός γνώρισε μείωση κατά 0,9%. Παρόλο που η πληθυσμιακή μεταβολή είναι αρνητική, εξακολουθεί να αποτελεί την πιο πυκνοκατοικημένη περιφέρεια με 995,92 κατοίκους ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο. Επίσης, η πληθυσμιακή πυκνότητα μιας περιφέρειας μπορεί κατά κάποιο τρόπο να προδικάσει την περιβαλλοντική επίδοση της, ενώ συνεπάγεται και την εκτεταμένη χρήση πόρων. Αυτά οδηγούν σε ηχορύπανση, φωτορύπανση (λόγω της υψηλής υπαρχής πηγών φωτός κυρίως στο λεκανοπέδιο Αττικής) αλλά και ατμοσφαιρική ρύπανση, η οποία προκαλείται από τη χρήση μεταφορικών μέσων και γενικότερα εγκαταστάσεων που παράγουν ενέργεια μέσω της καύσης ή καταναλώνουν ηλεκτρική ενέργεια. Ακόμα, λόγω της έντονης εκβιομηχάνισης που παρατηρείται παραδοσιακά στη Δυτική Αττική (Palmos κ.ά., 2021), υφίστανται επιβάρυνση του περιβάλλοντος μέσω της αποβολής των βιομηχανικών αποβλήτων αλλά και διαφόρων απορριμμάτων (π.χ. χωματερή στο Σχιστό), με αποτέλεσμα να επιβαρύνεται τόσο το περιβάλλον, όσο και η ανθρώπινη υγεία. Επιπλέον η περιφέρεια χαρακτηρίζεται και από έλλειψη επαρκούς αστικού πρασίνου, το οποίο εκτός από την απορρόφηση του διοξειδίου του, συμβάλλει στην ποιότητα του αέρα, ρυθμίζοντας και τη θερμοκρασία της πόλης (Li και Hua-Wang, 2021). Η έλλειψη αυτή εντοπίζεται ιδιαίτερα σε κεντρικά σημεία της Αθήνας (Ομόνοια, Μεταξουργείο) με ορισμένες εξαιρέσεις (π.χ. οδός Σπετσών στη Κυψέλη), όπως επίσης και στη Δυτική Αττική (Ασπρόπυργος, Ελευσίνα).

Σε κοινωνικό επίπεδο, σημαντικό στοιχείο της περιφέρειας αποτελεί ο αριθμός των υπηκοοτήτων που μπορούν να εντοπιστούν, οι οποίες σύμφωνα με το Panorama Statistics ανέρχονται στις 161, καθιστώντας την περιφέρεια πολυπολιτισμική. Ωστόσο ακόμα πιο σημαντικό στοιχείο είναι η ελευθερία έκφρασης και η ενσωμάτωση του

«διαφορετικού» στην κοινωνία. Πλέον, υπάρχουν ολοένα και περισσότερες συλλογικότητες, και δράσεις οι οποίες υποστηρίζουν και προωθούν την ελευθερία έκφρασης των ατόμων διαφορετικών εθνικοτήτων και σεξουαλικού προσανατολισμού, η οποία αποτέλεσε και δυστυχώς ακόμα αποτελεί ταμπού. Απόδειξη αυτού είναι η συνεχής και ιδιαίτερα έντονη (κατά τη τελευταία δεκαετία) έξαρση εθνικιστικών και ακροδεξιών κινημάτων, τα οποία εντάσσονται υπέρ της άριας φυλής καθώς και του πυρηνικού μοντέλου οικογένειας. Η έξαρση αυτή εντοπίζεται κυρίως σε περιοχές με υψηλά ποσοστά ψήφου στα εν λόγω κινήματα, ενώ χαρακτηρίζονται από χαμηλό μορφωτικό επίπεδο και χαμηλή εισοδηματική κατανομή (Κουστένης, 2014), ενώ όσοι εντάσσονται στα εν λόγω κινήματα, επιτίθενται με βίαιο συνήθως τρόπο σε οτιδήποτε έρχεται σε ρήξη με τα πιστεύω τους. Ακόμα, ένα άλλο ζήτημα το οποίο μαστίζει την περιφέρεια είναι η εγκληματικότητα, η οποία περιλαμβάνει πράξεις όπως οι ληστείες, διαρρήξεις, χρήση ναρκωτικών ουσιών αλλά και δολοφονίες. Λαμβάνοντας τα ανωτέρω υπόψιν, καθίσταται σαφές πως καλλιεργείται η αίσθηση του φόβου, όπως και η ευρύτερη αίσθηση ανασφάλειας στους δρόμους (Villavoces Dr. κ.ά., 2012), ιδιαίτερα τις νυχτερινές ώρες. Σ αυτή την αίσθηση συμβάλει και το γεγονός, πως η περιφέρεια είναι κυρίως απρόσωπη, αποθαρρύνοντας την αίσθηση της οικειότητας μεταξύ των κατοίκων της περιοχής, όπως και την αίσθηση της εμπιστοσύνης.

Σε πολιτιστικό επίπεδο, η Αττική αποτελεί περιφέρεια με σημαντική πολιτισμική κληρονομία και μνημεία όπως η Ακρόπολη, το Παναθηναϊκό Στάδιο, ο Ναός του Ολύμπιου Διός και άλλα πολλά μνημεία, καθιστώντας την πόλο έλξης παγκοσμίου βεληνεκούς, αυξάνοντας και το βαθμό επισκεψιμότητας της, φέρνοντας θετικό οικονομικό αντίκτυπο μέσω των επενδύσεων και του τζίρου που εισέρχεται στη χώρα μας. Τέλος, υπάρχει πληθώρα επιλογών σε διάφορες δραστηριότητες αναψυχής, αθλητισμού, και πολιτιστικών δρώμενων, ενώ πολλές από αυτές τις επιλογές εμπεριέχουν στοιχεία από άλλες κουλτούρες και νοοτροπίες, οι οποίες αναδεικνύουν την πολυπολιτισμικότητα με την οποία χαρακτηρίζεται η περιφέρεια μελέτης.

4.3. Πολιτικές

Οι πολιτικές αποτελούν ένα μίγμα αποφάσεων που στοχεύουν στην επίλυση ζητημάτων σε πολλαπλές χωρικές κλίμακες (από το τοπικό μέχρι και το παγκόσμιο). Εμπλέκονται σε διάφορες κοινωνικο-οικονομικές, περιβαλλοντικές και χωρικές

συνθήκες, όπως είναι ενδεικτικά η απασχόληση (Chica-Olmo και Checa-Olivas, 2021; Patias, 2020), οι δημόσιες επενδύσεις (Rodríguez-Pose κ.ά., 2016), και το περιβάλλον (Nordhaus, 1991; Seo, 2017). Ωστόσο αυτές δεν μπορούν να εφαρμοστούν παντού με τον ίδιο τρόπο ή να χρησιμοποιούν τα ίδια εργαλεία, καθώς παρόλο που τα προβλήματα είναι ίδια σε πληθώρα περιοχών (π.χ. φτώχεια, αναλφαβητισμός κλπ.), ο βαθμός τους διαφέρει ανά περιοχή. Έτσι, μπορούν απ' τη μία να υπάρξουν γενικευμένες πολιτικές, οι οποίες μπορούν να λύσουν σε ορισμένο βαθμό τα κοινά ζητήματα σε περισσότερες από μια περιφέρειες/χώρες/ηπείρους, ωστόσο *«δεν υπάρχει γενικευμένη ένδειξη κατεύθυνσης των πολιτικών την οποία καλούνται να πάρουν οι κυβερνήσεις όσον αφορά την αποδοτικότητα»* (Puga, 2001, σελ. 401). Ως εκ τούτου απαιτούνται εξατομικευμένες πολιτικές, ούτως ώστε να προσαρμόζονται αποτελεσματικότερα στην επίλυση των υφιστάμενων προβλημάτων. Σημαντικό ρόλο παίζει ο γεωγραφικός χώρος, καθώς εφόσον οι πολιτικές είναι στοχευμένες με βάση αυτόν (Percoco, 2021), μπορούν να μειώσουν τις οικονομικές και εισοδηματικές ανισότητες (Jutz, 2015) και να λύσουν ευρύτερα ζητήματα ανισοτήτων αποτελεσματικά.

Στο παρόν κεφάλαιο τα μέτρα πολιτικής και οι δράσεις που θα αναφερθούν, αποτελούν μια ενδεικτική απόπειρα συμβολής στην αποτελεσματικότερη ένταξη του αλλοδαπού πληθυσμού στην περιφέρεια, έχοντας ως κύριο γνώμονα την ενίσχυση της ένταξης τους στην αγορά εργασίας. Αρχικά, εμπόδιο στην αποτελεσματικότητα της ένταξης του υπό μελέτη πληθυσμού στην αγορά εργασίας αποτελούν ζητήματα που αφορούν την έλλειψη κατάρτισης/εκπαίδευσης, τα οποία αποτελούν σημαντικές παραμέτρους για την ομαλή ένταξη του πληθυσμού στην κοινωνία υποδοχής, και κατ' επέκταση τη διεκδίκηση θέσεων στην αγορά εργασίας. Επιπλέον τίθενται ζητήματα έλλειψης κοινωνικής αποδοχής από τον ημεδαπό πληθυσμό αλλά και ύπαρξης κοινωνικών διακρίσεων. Είναι σημαντικό λοιπόν να υπάρξουν πολιτικές, οι οποίες επιτυγχάνουν στο μέγιστο δυνατό βαθμό την επίτευξη κοινωνικής συνοχής και βιώσιμης ανάπτυξης, αλλά και τη διατήρησή τους με τη πάροδο του χρόνου. Παρακάτω αναφέρονται οι βασικοί πυλώνες γύρω απ' τους οποίους θα κινηθούν οι πολιτικές, καθώς και τα προτεινόμενα μέτρα ως απόπειρα ενίσχυσης της ένταξης των αλλοδαπών εργαζομένων στην αγορά εργασίας.

Πρώτος πυλώνας είναι η εκπαίδευση, η οποία αποτελεί σημαντικό παράγοντα ενίσχυσης της ανάπτυξης, καθώς μπορεί να συνεισφέρει στην οικονομική ανάπτυξη (Bertoletti κ.ά., 2022), αλλά και τη διεύρυνση των πολιτισμικών οριζόντων των ατόμων

(Abacıoğlu κ.ά., 2022), κάτι το οποίο ταυτόχρονα συνεισφέρει σημαντικά και στην κοινωνική συνοχή. Όπως αποδείχθηκε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, υφίστανται ανισότητες όσον αφορά το εκπαιδευτικό επίπεδο των αλλοδαπών εργαζομένων, οι οποίες είναι έντονα διαφοροποιημένες ανά περιφερειακή ενότητα, με τις έντονα εκβιομηχανισμένες περιφερειακές ενότητες να κατέχουν υψηλότερο αριθμό ατόμων χαμηλού εκπαιδευτικού επιπέδου, και τις λιγότερο εκβιομηχανισμένες περιφερειακές ενότητες να γνωρίζουν αυξημένο αριθμό ατόμων υψηλού εκπαιδευτικού επιπέδου. Η συγκέντρωση χαμηλού εκπαιδευτικού επιπέδου σε εκβιομηχανισμένες περιοχές δεν είναι κάτι το οποίο εντοπίζεται μόνο στην περιφέρεια μελέτης μας, αλλά έχει αποδειχθεί και σε άλλες μελέτες (Solís, 2019). Η εξειδίκευση αυτών των περιοχών σε βιομηχανικούς κλάδους που βασίζονται σε μεγάλο βαθμό σε χαμηλόμισθες θέσεις εργασίας αρχικά τους ενισχύει οικονομικά. Παρόλα αυτά, οι περιοχές που εξειδικεύονται σε τέτοιους κλάδους, ειδικά στο σημείο που εξαρτώνται αναπτυξιακά από αυτούς, καθίστανται οικονομικά ευάλωτες σε κρίσεις, οι οποίες μπορούν να επιφέρουν μείωση της παραγωγικότητας. Ως εκ τούτου, είναι επιτακτική η ανάγκη να υπάρξει διασφάλιση της παραγωγικότητας των συγκεκριμένων κλάδων μέσω γνώσης και καινοτομίας, και είναι εξίσου σημαντικό να υπάρξει και παραγωγική διαφοροποίηση με έμφαση και σε άλλους κλάδους ώστε να επιτευχθεί μεγαλύτερη ευελιξία και αύξηση σύνθετων θέσεων εργασίας. Ως αποτέλεσμα, οι εκβιομηχανισμένες περιοχές θα προσελκύουν εργατικό δυναμικό υψηλότερης ειδίκευσης, δίνοντας τη δυνατότητα για περαιτέρω ανάπτυξη και διατήρηση ενός καλά καταρτισμένου ανθρώπινου δυναμικού, το οποίο μπορεί να συνεισφέρει πολλαπλά σε τοπικό επίπεδο. Ακόμα, μέσω της εκπαίδευσης δίνεται η ευκαιρία στον πληθυσμό που ήδη κατοικεί εκεί να βελτιώσει αισθητά το βιοτικό του επίπεδο. Λαμβάνοντας υπόψη τα ανωτέρω, παρατηρείται ότι όσο αυξάνεται ο αριθμός των ατόμων με υψηλό μορφωτικό επίπεδο, κλείνει η ψαλίδα των ανισοτήτων, καθώς υπάρχει μεταφορά τεχνογνωσίας και γνώσης σε περιοχές χαμηλού εισοδηματικού προφίλ. Συνεπώς, η ανάγκη αύξησης της εκπαίδευσης είναι πιο επιτακτική από ποτέ, και είναι σημαντικό να παρθούν μέτρα που καθιστούν την εκπαίδευση προσβάσιμη σε όλους.

Σε αυτή την κατεύθυνση, ένα σημαντικό μέτρο αποτελεί η ενίσχυση της δημόσιας δωρεάν, η οποία μπορεί να επιτευχθεί εφόσον παρέχεται δωρεάν υλικοτεχνικός εξοπλισμός, συγγράμματα και βιβλία, και μηδενικά δίδακτρα. Μεγάλη απειλή σε αυτό αποτελεί το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια υπάρχει ιδιαίτερα μεγάλη

αύξηση και προώθηση των ιδιωτικών εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, κάτι το οποίο προωθεί την ιδιωτικοποίηση της εκπαίδευσης και δυσχεραίνει την πρόσβαση ατόμων με χαμηλό εισόδημα στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, καθώς τα δίδακτρα καθίστανται δυσβάσταχτα, αυξάνοντας έτσι και τις κοινωνικές ανισότητες. Είναι υψίστης σημασίας λοιπόν, να μην παραγκωνιστεί η δημόσια παιδεία εξαιτίας της ιδιωτικοποίησης, ως εκ τούτου πρέπει να υπάρξει στήριξη της, μέσω της χρηματοδότησης των δημόσιων δομών εκπαίδευσης, ούτως ώστε αφενός να παρέχεται δωρεάν ο εξοπλισμός στους μαθητευόμενους, και αφετέρου να υπάρξει εκσυγχρονισμός των υποδομών τους, ώστε να μπορούν όλα τα άτομα ανεξάρτητα από το εισοδηματικό και κοινωνικό τους επίπεδο να έχουν πρόσβαση στη γνώση. Ακόμα η δωρεάν παροχή τεχνολογικού εξοπλισμού στους μαθητευόμενους, καθώς και η οικονομική στήριξη για πρόσβαση στο διαδίκτυο είναι ιδιαίτερα σημαντική, καθώς τα τελευταία χρόνια παρουσιάζεται αύξηση της τηλεεκπαίδευσης, καθιστώντας την πλέον βασικό κομμάτι της σύγχρονης εκπαίδευσης. Ακόμα ένα άλλο σημαντικό ζήτημα είναι η έλλειψη κατάρτισης και δεξιοτήτων, η οποία δυσχεραίνει την ένταξη του αλλοδαπού εργαζόμενου πληθυσμού στην αγορά εργασίας. Ένα μέτρο το οποίο πρέπει να παρθεί και καθίσταται σημαντικό, είναι η ενίσχυση της εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας για τον αλλοδαπό πληθυσμό χωρίς δίδακτρα. Άλλωστε η γνώση της εγχώριας γλώσσας συμβάλει στην αποτελεσματικότερη ένταξη τους στην κοινωνία της χώρας υποδοχής (Miglietta και Tartaglia, 2008) σε κοινωνικό επίπεδο. Επίσης ένα ακόμα μέτρο είναι η θέσπιση δωρεάν προγραμμάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης, τα οποία συμβάλλουν στην απόκτηση και διεύρυνση των δεξιοτήτων που μπορούν να συμβάλλουν σημαντικά στη διευκόλυνση ένταξης στην αγορά εργασίας, μειώνοντας και τον αριθμό των οικονομικά μη ενεργών ατόμων, που δεν δραστηριοποιούνται εξαιτίας της έλλειψης γνώσεων.

Ένα ακόμα σημαντικό ζήτημα το οποίο αναδείχθηκε στην ανάλυση που προηγήθηκε, είναι ο υψηλός πληθυσμός ατόμων που δεν γνωρίζει ούτε ανάγνωση και γραφή. Προκειμένου λοιπόν να μειωθεί ο αριθμός του αναλφάβητου αλλοδαπού πληθυσμού (ο οποίος είναι απόρροια οικονομικών και κοινωνικών ανισοτήτων), θεωρείται σημαντικό να καταστεί υποχρεωτική η δωδεκαετής εκπαίδευση (απολυτήριο Λυκείου), αντί της εξαετούς που ισχύει σήμερα. Έτσι θα επιτευχθεί σύγκλιση της ψαλίδας των ανισοτήτων σε εκπαιδευτικό επίπεδο, ενώ δίνεται μετέπειτα πρόσβαση σε εκπαίδευση ανώτερου επιπέδου, και διεκδίκηση περισσότερων θέσεων εργασίας κατ’

επέκταση. Τέλος, παρόλη τη συγκέντρωση αλλοδαπών εργαζομένων χαμηλού εκπαιδευτικού επιπέδου εντοπίζεται και πληθυσμός υψηλού εκπαιδευτικού επιπέδου. Ωστόσο ένα ζήτημα το οποίο εντοπίζεται είναι η αδυναμία αναγνώρισης πτυχίων από άλλες χώρες του εξωτερικού, και η ισοδυναμία τους με εκείνα των ελληνικών ιδρυμάτων, κάτι το οποίο δεν δίνει τη δυνατότητα άμεσης απασχόλησης με το αντικείμενο το οποίο έχουν εξειδικευτεί, ή τους δίνει τη δυνατότητα απασχόλησης με ένα παρακλάδι του αντικειμένου τους. Κατά συνέπεια είναι πολύ σημαντικό να αναγνωρίζονται αμεσότερα τα πτυχία από περισσότερες χώρες του εξωτερικού, ούτως ώστε να υπάρξει υψηλότερη απορρόφηση στα αντίστοιχα αντικείμενα ενδιαφέροντος.

Δεύτερος πυλώνας είναι η απασχόληση, η οποία είναι και το επίκεντρο της παρούσας μελέτης. Σύμφωνα με το προηγούμενο κεφάλαιο της ανάλυσης, μια σειρά από διάφορα προβλήματα που αφορούν τον υπό μελέτη πληθυσμό είναι: η χαμηλή απορρόφηση αλλοδαπών εργαζομένων σε κλάδους υψηλής ειδίκευσης (παρά το υψηλό μορφωτικό επίπεδο ορισμένου μέρους αυτών), η μεγάλη συμμετοχή τους σε κλάδους χαμηλής ειδίκευσης, η δυσκολία ένταξης σε εργασία εξαιτίας κοινωνικών προκαταλήψεων, η έλλειψη ευρύτερης ένταξης εξαιτίας της αποξένωσης, ο μεγάλος αριθμός μη οικονομικά ενεργών ατόμων, και η μεγάλη έλλειψη γυναικείας παρουσίας σε θέσεις εξουσίας. Αποδεικνύεται ότι οι πολιτικές που αφορούν την απασχόληση πρέπει να λαμβάνουν υπόψιν πληθώρα κοινωνικών διαστάσεων όπως είναι οι φυλετικές διακρίσεις, οι ρατσιστικές προδιαθέσεις και η οικονομική εκμετάλλευση του εργαζόμενου και ανειδίκευτου πληθυσμού. Πρέπει να ληφθούν λοιπόν πολιτικές οι οποίες να επικεντρώνονται: στην ενίσχυση της γυναικείας επιχειρηματικότητας, την εξάλειψη κοινωνικών προκαταλήψεων, την αύξηση των οικονομικά ενεργών ατόμων και την ενίσχυση συμμετοχής των αλλοδαπών εργαζομένων σε περισσότερο εξειδικευμένους κλάδους. Ορισμένα μέτρα τα οποία προτείνονται είναι τα εξής: Ενίσχυση της γυναικείας επιχειρηματικότητας μέσω προγραμμάτων κατάρτισης που θα τις βοηθήσουν να γνωρίσουν την ελληνική αγορά εργασίας, αλλά και να αυξήσουν τις δεξιότητές τους, υλοποιώντας έτσι τις ιδέες τους κάνοντας τις πράξη. Επίσης, πρέπει να θεσπιστεί νόμος όπου αποτρέπεται η προκατάληψη πρόσληψης γυναικείου προσωπικού ιδίως σε υψηλές θέσεις με γνώμονα το φύλο τους. Πλέον αποδεικνύεται παγκοσμίως ότι οι γυναίκες είναι ικανές να ανταπεξέλθουν εξίσου καλά σε εργασίες οι οποίες είναι κατά μια έννοια ανδροκρατούμενες (π.χ. ηλεκτρολόγοι, προγραμματιστές), και ως εκ τούτου πρέπει να τους δίνεται η ευκαιρία για απασχόληση

και σε τέτοιου είδους θέσεις εργασίας, επεκτείνοντας έτσι και την ελευθερία επιλογών των διαθέσιμων θέσεων εργασίας, δίχως το εμπόδιο της έμφυλης διάκρισης.

Όσον αφορά τη συμμετοχή των αλλοδαπών εργαζομένων σε ειδικότητες χαμηλής ειδίκευσης, αυτό οφείλεται σε παράγοντες όπως είναι το εκπαιδευτικό επίπεδο, ωστόσο οφείλεται και σε άλλους παράγοντες. Δεδομένου ότι υπάρχει καλά καταρτισμένο πλήθος αλλοδαπών εργαζομένων, ένα αρκετά σημαντικό μέτρο είναι η προτροπή και εισαγωγή των αλλοδαπών εργαζομένων και επιχειρηματιών στην καινοτομία, με πακέτα οικονομικής ενίσχυσης και στήριξης σε ενάρξεις επιχειρήσεων που στρέφονται γύρω από την έρευνα και τη καινοτομία. Κλειδί για την επίτευξη αυτού του στόχου είναι η κατάλληλη εκπαίδευση, η οποία αναφέρθηκε παραπάνω και μπορεί να αυξήσει το υψηλά καταρτισμένο ανθρώπινο κεφάλαιο, επιφέροντας έτσι και μια ισορροπία στα ποσοστά συμμετοχής των αλλοδαπών εργαζομένων στο σύνολο των κλάδων απασχόλησης της περιφέρειας.

Ακόμα, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως τα οικονομικά μη ενεργά άτομα, αποτελούν ένα μεγάλο μέρος του αλλοδαπού πληθυσμού, ωστόσο τα εν λόγω άτομα μπορεί να δραστηριοποιούνται άτυπα («μαύρη» εργασία). Επίσης, με την άτυπη εργασία οι εργοδότες δεν δηλώνουν τους εργαζομένους τους, ώστε να μην χρειαστεί να πληρώσουν την ασφάλεια και άλλες νόμιμες παρακρατήσεις που τους αντιστοιχούν, ενώ μπορούν ανά πάσα στιγμή και με πρόφαση διάφορα προσχήματα να αλλάξουν το μισθό ο οποίος πρέπει να πληρωθεί. Ως αποτέλεσμα η εργασιακή επισφάλεια αυξάνεται ραγδαία, ενώ ενισχύεται η άτυπη οικονομία, η φοροδιαφυγή (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, χ.η.) και αποδυναμώνεται η ανάπτυξη. Ο έλεγχος της άτυπης οικονομίας μπορεί να επιτευχθεί με τη χρήση τεχνολογιών (Guo κ.ά., 2022) ενώ σε περίπτωση εντοπισμού αδήλωτης εργασίας από την επιθεώρηση εργασίας, σύμφωνα με τον νόμο 3966/2011 καταβάλλεται χρηματικό πρόστιμο, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις έχει ως συνέπεια και την παύση της δραστηριότητας και το κλείσιμο των εγκαταστάσεων (ΔΟΕ, 2013). Είναι σημαντικό λοιπόν να υπάρξουν μέτρα προστασίας των εργαζομένων και των νόμιμων δικαιωμάτων τους από αυτό το καθεστώς εργασιακής επισφάλειας, το οποίο πλήττει σε πολύ μεγάλο βαθμό και τον αλλοδαπό εργαζόμενο πληθυσμό. Ακόμα είναι σημαντικό να υπάρξουν μέτρα τα οποία να διευκολύνουν γραφειοκρατικές διαδικασίες όπως είναι η καταγραφή των αλλοδαπών εργαζομένων στο εργασιακό μητρώο και η ευκολία πρόσληψής τους, ενώ πρέπει να εξαλειφθεί στο μέγιστο δυνατό η αδήλωτη εργασία, η οποία δεν εξασφαλίζει ασφάλεια και άλλα

σημαντικά προνόμια στους εργαζομένους, και λειτουργεί περισσότερο προς όφελος των εργοδοτών.

Τα ανωτέρω αποτελούν μέρη της επίτευξης της κοινωνικής συνοχής, η οποία αποτελεί σημαντικό κομμάτι της κοινωνικής ευημερίας, καθώς *«χτίζει κοινωνικές σχέσεις, κοινές αξίες και κοινωνίες ιδεών, μειώνοντας τις ανομοιότητες σε πλούτο και εισόδημα»* (Marchesi και Tweed, 2021, σελ.3). Οικονομικά είναι περισσότερο αισθητή σε εύπορες περιοχές (Delhey και Dragolov, 2016), χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν είναι εφικτή και αλλού, ενώ επιφέρει αρκετά οικονομικά οφέλη (della Guardia κ.ά., 2022; Matei και Dorobantu, 2015). Μπορεί να αποτρέψει συμπτώματα κατάθλιψης (Bertossi Urzua κ.ά., 2019), ωστόσο η έλλειψή της σχετίζεται με τη φυσική και ψυχολογική κακομεταχείριση (Maguire-Jack και Marçal, 2022). Ο υπό μελέτη πληθυσμός δυστυχώς καλείται να αντιμετωπίσει τα ανωτέρω σε μεγάλο βαθμό, καθώς παρόλο που η κοινωνική συνοχή μπορεί να επιτευχθεί παντού, δεν υφίστανται σε ικανοποιητικό βαθμό, και αυτό φαίνεται μέσα από διάφορα παραδείγματα ρατσισμού και σε ορισμένες περιπτώσεις βίας (π.χ. επίθεση σε Αιγύπτιους ψαράδες στο Πέραμα από υποστηρικτές της Χρυσής Αυγής). Συνεπώς εντοπίζεται μια επιπλέον διάσταση, η οποία είναι σημαντική για την επίτευξη της κοινωνικής συνοχής: η εξάλειψη προκαταλήψεων και στερεοτύπων αναφορικά με τον αλλοδαπό πληθυσμό. Ιδιαίτερα μετά την έλευση της οικονομικής κρίσης υπήρξε έξαρση των ρατσιστικών παραληρημάτων κατά των αλλοδαπών εργαζομένων, αλλά και των αλλοδαπών γενικότερα, οι οποίοι κατηγορούνταν ως υπεύθυνοι για τη μείωση προσλήψεων σε θέσεις εργασίας, κάτι το οποίο όμως είναι αναληθές. Συνεπώς είναι σημαντικό να παρθούν μέτρα, τα οποία καταστούν σαφές πως η ύπαρξη αλλοδαπού πληθυσμού συνεπάγεται την πολυπολιτισμικότητα, η οποία δεν αποτελεί απειλή για την αλλοίωση της ταυτότητας του τόπου παραμονής. Κατά συνέπεια η ορθή και εμπειριστατωμένη επιχειρηματολογία, η εκπαίδευση σε ζητήματα πολυπολιτισμικότητας και η συνύπαρξη του ημεδαπού πληθυσμού με τον αλλοδαπό σε δομές όπως τα σχολεία και ο χώρος εργασίας, ταυτόχρονα με την εξασφάλιση της ισότιμης μεταχείρισης από τους υψηλά ιστάμενους, μπορεί να επιφέρει μια εξομάλυνση της κατάστασης και επίτευξη της κοινωνικής συνοχής, η οποία μπορεί να διατηρηθεί μακροπρόθεσμα, εξαλείφοντας κατά μία έννοια τις κοινωνικές διακρίσεις και επιτυγχάνοντας την κοινωνική συνοχή.

5. Συζήτηση – Συμπεράσματα

Η παρούσα εργασία εξέτασε και ανέλυσε τις παραμέτρους που αφορούν τον αλλοδαπό πληθυσμό, εστιάζοντας στους αλλοδαπούς εργαζομένους. Πραγματοποιήθηκε αρχικά ανάλυση των συνθηκών της περιφέρειας μελέτης, ώστε να υπάρξει μια ολοκληρωμένη εικόνα της επικρατούσας κατάστασης. Αργότερα πραγματοποιήθηκε ανάλυση δεδομένων, σχετιζόμενων με τη χωρική κατανομή των μεταναστών και αλλοδαπών εργαζομένων βάσει διαφόρων κριτηρίων, και τη συμμετοχή τους στην οικονομία της περιφέρειας μέσω της απασχόλησης, αναδεικνύοντας έτσι τη διάσταση της εργασιακής μετανάστευσης, ενώ προτάθηκαν ορισμένες πολιτικές και δράσεις, οι οποίες προσπαθούν να συμβάλλουν στην ομαλότερη ένταξη των αλλοδαπών στην αγορά εργασίας.

Το δείγμα μελέτης μας παρείχε σημαντικές πληροφορίες που αφορούν την συμβολή των εργαζόμενων μεταναστών στην Αττική, ενώ η ανάλυση και παρουσίαση της υφιστάμενης κατάστασης ανέδειξε και τις ανισότητες με τις οποίες αυτοί έρχονται αντιμέτωποι. Ωστόσο, προέκυψαν ορισμένα ζητήματα/εμπόδια κατά τη διεξαγωγή της ανάλυσης. Αρχικά, τα διαθέσιμα στοιχεία της κατανομής του αλλοδαπού πληθυσμού ανά φύλο στους δήμους δεν είναι σε απόλυτα νούμερα, αλλά σε εύρη τιμών, και ως εκ τούτου δεν μπόρεσε να παρουσιαστεί η πληθυσμιακή κατανομή σε μορφή πινάκων. Παρόλα αυτά με τη χρήση Γεωγραφικών Συστημάτων Πληροφοριών, κατέστη δυνατή η διεξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων. Επίσης ένα άκρως σημαντικό ζήτημα το οποίο προέκυψε κατά τη διάρκεια της συλλογής δεδομένων, είναι η έλλειψη προσβάσιμων οικονομικών στοιχείων που να εστιάζουν καθαρά στον αλλοδαπό πληθυσμό, όπως είναι το εισόδημα τους ανά περιοχή. Αυτό αποτρέπει τη δημιουργία μιας ξεκάθαρης εικόνας της εισοδηματικής συμβολής, αλλά και της πραγματικής οικονομικής κατάστασης των αλλοδαπών εργαζομένων στην περιφέρεια μελέτης (όχι μόνο από ερευνητές, αλλά και από το ευρύ κοινό). Παρόλα αυτά, αυτό δεν απέτρεψε την ανάλυση της συμβολής τους στην οικονομία της περιφέρειας, καθώς υπάρχουν δεδομένα που την αναδεικνύουν όπως είναι ενδεικτικά η επιχειρηματική δραστηριότητά τους και η συμμετοχή τους σε κλάδους απασχόλησης.

Γενικά, τα αποτελέσματα της ανάλυσης και με βάση την υφιστάμενη βιβλιογραφία μπορούν να χαρακτηριστούν ως επί το πλείστον αναμενόμενα, με

ορισμένες εξαιρέσεις. Αποδείχθηκε αληθής ο ισχυρισμός πως η μετανάστευση για εργασία αποτελεί έναν από τους κυριότερους λόγους μετανάστευσης (Kontuly κ.ά., 1995) ιδιαίτερος στην Αττική, καθώς κατέχει πανελλαδικά τη «μεγαλύτερη αγορά εργασίας» (Γκιάλης κ.ά., 2018, σελ.13), ενώ το μεγαλύτερο ποσοστό των μεταναστών σύμφωνα με την ανάλυση αποτελείται από οικονομικά ενεργό πληθυσμό. Σε χωρικό επίπεδο, αποδείχθηκε πως εντοπίζεται έντονη πληθυσμιακή συγκέντρωση αλλά και χωρική δραστηριότητα στο κέντρο της Αθήνας και του Πειραιά, η οποία όμως μειώνεται στους υπόλοιπους περιφερειακούς τομείς της Αττικής, επαληθεύοντας κατ' αυτόν το τρόπο τη σχέση γειννίας εργασίας-κατοικίας. Ωστόσο, παρόλη την υψηλή ποσοστιαία συμμετοχή σε κλάδους πρωτογενούς τομέα που εντοπίζεται κατά βάση σε ημιαγροτικές περιοχές, οι υφιστάμενες πολιτικές εν τέλει δεν ενθάρρυναν την υποαστικοποίηση και την προσέλκυση μόνιμης στροφής του αλλοδαπού εργαζόμενου πληθυσμού σε αγροτικές περιοχές, κάτι το οποίο ισχύει σε διαφορετικές περιπτώσεις όπως ισχυρίζονται οι Gao κ.ά. (2020), και ως εκ τούτου η επίτευξη της ευρύτερης ανάπτυξης και εξέλιξης των αγροτικών περιοχών, μέσω των γνώσεων που μεταφέρει το ανθρώπινο κεφάλαιο δε κατέστη δυνατή, ενώ και αυτό είναι ευρύτερα εφικτό σύμφωνα με τους Abu Hatab κ.ά. (2022).

Όσον αφορά τα κύρια χαρακτηριστικά των αλλοδαπών εργαζομένων αποδείχθηκε πως ο γυναικείος απασχολούμενος πληθυσμός είναι μικρότερος από τον ανδρικό, ενώ η συμμετοχή τους σε θέσεις εργασιακής εξουσίας είναι αρκετά μικρότερη σε σχέση με τους άνδρες, επιβεβαιώνοντας τους Franczak και Margolis (2022) ως προς το ζήτημα αυτό. Ακόμα σύμφωνα με τη Διεθνή Οργάνωση Εργασίας (2015, σελ. 6): *«1) οι γυναίκες μετανάστριες είναι λιγότερες και 2) έχουν χαμηλότερο ποσοστό συμμετοχής εργατικού δυναμικού»*, ισχυρισμοί που επιβεβαιώθηκαν στην ανάλυση. Ηλικιακά, ο αλλοδαπός εργαζόμενος πληθυσμός απαρτίζεται σε μεγάλο βαθμό από άτομα που ανήκουν σε οικονομικά ενεργές ηλικίες, αναδεικνύοντας την εργασία ως κύρια αιτία της μετανάστευσης, ενώ επιπρόσθετα η ηλικία αποδεικνύει κατά κάποιο τρόπο και την εργασιακή κινητικότητα και παραγωγικότητα της περιφέρειας. Αυτό αποτελεί ελκυστικό παράγοντα νέου εργατικού δυναμικού, αποδεικνύοντας πως οι ηλικιακές ομάδες αποτελούν πράγματι κριτήριο επιλογής εγκατάστασης για λόγους εργασίας, όπως ανέφεραν οι Ozel κ.ά. (2017).

Όσον αφορά το εκπαιδευτικό επίπεδο, κατά τους Tarasyev και Jabbar (2018, σελ. 407) οι εργασιακοί μετανάστες αποτελούν συνήθως «άτομα χωρίς δεξιότητες».

Αυτό είναι αμφισβητήσιμο, καθώς κατά την ανάλυση παρατηρήθηκε πως η πλειοψηφία του εργαζόμενου αλλοδαπού πληθυσμού πράγματι απαρτίζεται από άτομα χαμηλού μορφωτικού επιπέδου με υψηλή εργασιακή απορρόφηση ως προς το σύνολο των εργαζομένων της περιφέρειας, αποδεικνύοντας πως δεν είναι απαραίτητη η ανάγκη απόκτησης εκπαίδευσης και δεξιοτήτων προκειμένου να υπάρξει συμβολή στην επίτευξη εισοδήματος, όπως αναφέρουν οι Patrinos και Psacharopoulos (2020). Ωστόσο, εντοπίζονται και άτομα υψηλού μορφωτικού επιπέδου, τα οποία μπορεί μεν να εντοπίζονται σε αισθητά χαμηλότερο αριθμό από τα άτομα χαμηλού μορφωτικού επιπέδου, ωστόσο ως προς το σύνολο των αλλοδαπών εργαζομένων ανά εκπαιδευτικό επίπεδο χαρακτηρίζονται και εκείνοι από υψηλή απορροφησιμότητα, αναδεικνύοντας συνεπώς τη σημαντικότητα της εκπαίδευσης στη διευκόλυνση εύρεσης εργασίας (Adejumo κ.ά., 2021). Έτσι, αποδεικνύεται αφενός η ύπαρξη του brain-gain για την περιφέρεια μελέτης, και επιβεβαιώνεται αφετέρου η ύπαρξη μετανάστευσης ατόμων υψηλού εκπαιδευτικού επιπέδου σε έναν διαφορετικό τόπο από εκείνο της καταγωγής τους (Calcagnini κ.ά., 2021; Garcia-Dia, 2022), καθώς διάφορα ζητήματα συνέβαλαν σε αυτό (π.χ. ζητήματα όπως η πτώση Σοβιετικής Ένωσης, άνοιγμα συνόρων, έλλειψη θέσεων εργασίας στο Μπαγκλαντές κ.α.), επιβεβαιώνοντας έτσι και τις αιτίες του brain-drain οι οποίες συμπεριλαμβάνουν την πολιτική αστάθεια και την έλλειψη ευκαιριών (Irvani., 2011). Ακόμα, λόγω του χαμηλού αριθμού αλλοδαπών εργαζομένων υψηλού εκπαιδευτικού επιπέδου αλλά και της χαμηλής ποσοστιαίας συμμετοχής τους ως προς το σύνολο των εργαζομένων της περιφέρειας, καταρρίπτονται οι ισχυρισμοί των Tarasyen και Jabbar (2018), που θέλουν τους υψηλά μορφωμένους/ καταρτισμένους μετανάστες να επηρεάζουν τον ανταγωνισμό της αγοράς εργασίας και να μειώνουν την εξειδίκευση του γηγενούς πληθυσμού.

Αναφορικά με την υπηκοότητα αποδείχθηκε πως η επικρατέστερη υπηκοότητα αλλοδαπού εργαζόμενου πληθυσμού στην περιφέρειά μας είναι οι Αλβανοί, ξεπερνώντας κατά πολύ τις υπόλοιπες υπηκοότητες, τόσο σε πληθυσμιακό επίπεδο και απασχολούμενων σε κλάδους όσο και σε εργοδοτικούς ρόλους και ρόλους αυτοαπασχόλησης. Ωστόσο, εντοπίζονται και άλλες υπηκοότητες οι οποίες εμφανίζουν συστάδες επιχειρηματικών δραστηριοτήτων στον ίδιο χώρο όπως είναι οι Κινέζοι, οι Ινδοί κ.ά. Κοινός παρονομαστής όλων των υπηκοοτήτων όμως (πλην των Ελλήνων) είναι πως το συνολικό ποσοστό τους ως εργαζόμενοι, είναι αισθητά μικρότερο από εκείνο των Ελλήνων, αποδεικνύοντας πως η εθνικότητα καθορίζει σημαντικά τις

κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες που πρέπει να αντιμετωπίσουν, επιβεβαιώνοντας τους ισχυρισμούς των Brabcová και Vacková (2017).

Όσον αφορά την απασχόληση τους, παρατηρείται πως η συμμετοχή των αλλοδαπών εργαζομένων στην απασχόληση είναι αρκετά μικρότερη σε σχέση με τον ημεδαπό πληθυσμό. Υψηλή συμμετοχή εντοπίζεται σε κλάδους χαμηλής εξειδίκευσης με υψηλό επίπεδο εργασιακής επισφάλειας, όπως είναι οι κλάδοι της καθαριότητας, της γεωργίας κ.ά., παρόλο που στον αλλοδαπό εργαζόμενο πληθυσμό υπάρχει ανθρώπινο κεφάλαιο υψηλής εκπαίδευσης. Οι ανωτέρω κλάδοι απαιτούν καλή φυσική κατάσταση, προκειμένου οι εργαζόμενοι να είναι σε θέση να ανταπεξέλθουν στις δύσκολες συνθήκες που πρέπει να αντιμετωπίσουν, όπως είναι η πολύωρη έκθεση στον ήλιο, η χρήση βαρέων μηχανημάτων και η έκθεση σε χημικά, επικίνδυνα για την υγεία. Ακόμα, απαιτούν και ψυχικό απόθεμα καθώς οι εργαζόμενοι καλούνται να αντιμετωπίσουν συνθήκες όπως οι υπερωρίες και η πιθανή ψυχολογική κακοποίηση από ανώτερους. Συνεπώς, οι ισχυρισμοί για ύπαρξη σωματικά και ψυχικά ανθυγιεινών συνθηκών εργασίας που υποστηρίζουν οι Brabcová κ.ά. (2017) και οι Shirmohammadi κ.ά. (2022) αντίστοιχα, θεωρούνται ορθοί. Ακόμα, τα εν λόγω επαγγέλματα χαρακτηρίζονται από έντονη εργασιακή επισφάλεια, καθώς σε αρκετές περιπτώσεις, δεν τηρούνται οι κανόνες της σύμβασης (εάν υπάρχει), ενώ σε άλλες περιπτώσεις δεν υπογράφεται καν σύμβαση. Σύμφωνα με μελέτη της ΓΣΕΕ οι εργασίες επισφαλούς τύπου (στους οποίους συμπεριλαμβάνονται οι κλάδοι υψηλής συμμετοχής των αλλοδαπών εργαζομένων, που εντοπίστηκαν στην ανάλυση) μετατίθενται συνήθως από ημεδαπούς σε αλλοδαπούς εργαζόμενους καθώς χαρακτηρίζονται από άμεσους αλλά χαμηλούς μισθούς και έλλειψη ασφάλισης, ενώ εντάσσονται στα βαρέα και ανθυγιεινά. Ως εκ τούτου επιβεβαιώνεται η εργασιακή επισφάλεια σαν χαρακτηριστικό των εργαζομένων, που αναφέρθηκε και από τον Reid-Musson (2014).

Τέλος, όσον αφορά τη συμβολή των αλλοδαπών εργαζομένων στην οικονομία της Αττικής, παρατηρείται πως η συμμετοχή ως προς το σύνολο των εργαζομένων της Αττικής είναι χαμηλή τόσο όσον αφορά το σύνολο της έναρξης αλλοδαπών επιχειρήσεων, όσο και το σύνολο των αλλοδαπών εργοδοτών, κατά συνέπεια η συμβολή τους ποσοστιαία δεν είναι ιδιαίτερα έντονη. Ωστόσο, παρατηρείται υψηλή συμμετοχή σε ορισμένους κλάδους απασχόλησης, ενώ ιδιαίτερα στον κλάδο των νοικοκυριών το ποσοστό αυτό ξεπερνάει τα $\frac{3}{4}$ του συνόλου των εργαζομένων. Συνεπώς, η συμβολή τους σε κλάδους που όπως αναφέρθηκαν προηγουμένως

χαρακτηρίζονται από επισφάλεια και χαμηλή εξειδίκευση, είναι ισχυρή, ενώ η ερευνητική υπόθεση του Μητράκου (2013), που αφορούσε τη θετική συμβολή των μεταναστών στη γεωργική και την ευρύτερη οικονομική ανάπτυξη της ελληνικής υπαίθρου, εξακολουθεί με βάση την ανάλυση να αποτελεί στατιστικά σημαντική υπόθεση. Ωστόσο, η υπόθεση που αναφέρει πως τα ποσοστά απασχόλησης των μεταναστών είναι μεγαλύτερα αντί των γηγενών, παρόλο που την περίοδο της διατύπωσής της (2013) ήταν στατιστικά σημαντική, αποδεικνύεται πως δεν ισχύει καθώς παρόλο που η ποσοστιαία συμμετοχή σε ορισμένους κλάδους είναι υψηλή, ουσιαστικά το ποσοστό αυτό ξεπερνά το 50% (δηλαδή ο αλλοδαπός πληθυσμός είναι περισσότερος από τον ημεδαπό) μόνο σε έναν κλάδο. Επίσης, η άλλη στατιστικά σημαντική υπόθεση που αναφέρει πως η συμβολή των μεταναστών στην Ελληνική οικονομία είναι θετική, δεν μπορεί να αποσαφηνιστεί με ακρίβεια, καθώς αποδείχθηκε στην ανάλυση πως υπάρχει μεγάλος αριθμός ατόμων που πιθανότατα εντάσσονται στην άτυπη εργασία, και ως εκ τούτου δεν αντικατοπτρίζεται επισήμως η πραγματική συμβολή τους στην αγορά και την οικονομία της Αττικής, ενώ αυξάνονται έτσι και «οι ανισότητες στην αγορά εργασίας» (Καραμεσίνη, 1999, σελ.29). Τέλος, η στατιστικά μη σημαντική κατά τον Μητράκο υπόθεση πως η νομιμοποίηση των μεταναστών έχει θετικές επιπτώσεις στην ελληνική αγορά εργασίας, φαίνεται να είναι πλέον σημαντική με βάση την ανάλυσή μας, καθώς η νομιμοποίηση συνεπάγεται και την ανάδειξη και επίσημη καταγραφή των δραστηριοτήτων τους και της απασχόλησής τους. Συνεπώς, μέσω της νομιμοποίησης αναδείχθηκε η σημαντική συμβολή τους σε ορισμένους κλάδους, οι οποίοι παρέχουν και σημαντικά αγαθά στο ευρύ κοινό (π.χ. κλάδος γεωργίας, αλιείας).

Συμπερασματικά, η υφιστάμενη βιβλιογραφία που διαπραγματεύεται το θέμα της εργασιακής μετανάστευσης παρουσιάζει αμφίσημα αποτελέσματα, δείχνοντας τόσο τη θετική, όσο και την αρνητική υπόσταση και δυναμική της. Παραδείγματος χάρη, αναφέρεται η μετανάστευση εργαζομένων με χαμηλό επίπεδο δεξιοτήτων, ωστόσο αναφέρεται και η μετανάστευση ατόμων υψηλού εκπαιδευτικού επιπέδου. Ωστόσο, ορισμένες προσεγγίσεις και οι ερευνητικές υποθέσεις τους αρχίζουν πλέον να μην ισχύουν, αποδεικνύοντας πως το φαινόμενο της εργασιακής μετανάστευσης είναι δυναμικό, και τα δεδομένα του μεταβάλλονται. Ως εκ τούτου, η βιβλιογραφία καλύπτει πολλές πτυχές της εργασιακής μετανάστευσης, παρόλα αυτά υπάρχουν κάποιες πτυχές οι οποίες φαίνεται να μην έχουν μελετηθεί σε βάθος.

Η περιφέρεια μελέτης μας είναι μια περιφέρεια η οποία εξελίσσεται συνεχώς κοινωνικά και οικονομικά, παρόλα αυτά χαρακτηρίζεται και από ένα συνονθύλευμα χαρακτηριστικών τα οποία την καθιστούν τόπο αποτροπής. Συνεπώς, παρόλο που έχει πετύχει σε ένα βαθμό την κοινωνική συνοχή, εξακολουθεί να χρήζει εντατικότερης προσπάθειας σε ήδη προβληματικές για τον αλλοδαπό εργαζόμενο πληθυσμό παραμέτρους όπως είναι οι διακρίσεις, οι συνθήκες και το κόστος διαβίωσης, η εκπαίδευση και οι ευκαιρίες απασχόλησης.

Ένα μεγάλο ποσοστό των αλλοδαπών ανήκει στους απασχολούμενους, κατά συνέπεια γίνεται ξεκάθαρος ο βασικός σκοπός της μετανάστευσης στην Αττική, ο οποίος είναι η εργασία. Ωστόσο δεν παύουν να υπάρχουν και εκείνοι οι οποίοι είναι μη οικονομικά ενεργοί, καθιστώντας σαφές αρχικά πως η ανεργία μαστίζει και τον αλλοδαπό πληθυσμό και αργότερα την πιθανή ύπαρξη της μη καταγεγραμμένης εργασίας.

Οι εργαζόμενοι αλλοδαποί άντρες υπερτερούν των εργαζομένων αλλοδαπών γυναικών. Στη σύγχρονη κοινωνία αυτό είναι κάτι το οποίο έχει αρχίσει να εξαλείφεται, ωστόσο στην περίπτωση των αλλοδαπών γυναικών φαίνεται ότι αυτό δεν ισχύει, καθώς το 1/5 περίπου είναι οικονομικά μη ενεργές. Ως εκ τούτου, αποτελεί σημαντικό ζήτημα το να μειωθεί το χάσμα της έμφυλης διαφοράς των αλλοδαπών εργαζομένων και να αυξηθεί η γυναικεία παρουσία των αλλοδαπών γυναικών στην αγορά εργασίας, ενώ είναι σημαντικό να δίνονται ευκαιρίες εργασίας στις γυναίκες, σε θέσεις στις οποίες μπορούν να ανταπεξέλθουν εξίσου καλά με τους άνδρες, παρόλο που θεωρούνται κατ'εξοχήν ανδροκρατούμενες.

Γενικότερα, η υψηλή απασχόληση των αλλοδαπών εργαζομένων σε κλάδους χαμηλής εξειδίκευσης και τεχνογνωσίας (και το αντίστροφο), σε συνδυασμό με το χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο που εντοπίζεται στην πλειοψηφία τους, δημιουργούν την ανάγκη μιας ανακατεύθυνσης τους σε υψηλότερου επιπέδου μόρφωση και εξειδίκευση, και κατά συνέπεια σε στροφή σε επαγγέλματα κλάδων χαμηλής συμμετοχής, ούτως ώστε να είναι σε θέση να ελίσσονται επαγγελματικά σε υψηλότερες θέσεις και κατά συνέπεια σε θέσεις με υψηλότερο εισόδημα και μηδενική επισφάλεια. Αυτό με τη σειρά του θα επιφέρει την περαιτέρω εξέλιξη της περιφέρειας σε τεχνογνωσία και καταρτισμένο εργατικό δυναμικό, ενισχύοντας και την καινοτομία η οποία μπορεί να βελτιώσει αισθητά τη ποιότητα ζωής στην περιφέρεια.

Ακόμα, σε μικρό ποσοστό υφίστανται αλλοδαποί εργοδότες και ιδιοκτήτες επιχειρήσεων, οι οποίοι στη πλειοψηφία τους κατέχουν επιχειρήσεις συγκεκριμένων κλάδων όπως του λιανικού εμπορίου, και της εστίασης, οι οποίες υφίστανται κατά βάση στο κέντρο της Αθήνας. Και σε αυτή την περίπτωση είναι σημαντικό να αυξηθεί ο αριθμός των αλλοδαπών επιχειρήσεων, που ασχολούνται με κλάδους υψηλότερης εξειδίκευσης και ευελιξίας και με διαφορετικά αντικείμενα απασχόλησης, για δύο λόγους: Πρώτον, όπως αποδείχθηκε και στην πρόσφατη περίοδο της πανδημίας, τέτοιου είδους επιχειρήσεις παρόλο που είναι πετυχημένες μιας και καλύπτουν σημαντικές ανάγκες του πληθυσμού αλλά και ανάγκες διασκέδασής του, μπορούν να βρεθούν ξαφνικά σε καθεστώς επισφάλειας, καθώς λόγω των συνθηκών μπορεί να μην είναι σε θέση να λειτουργήσουν σωστά, με αποτέλεσμα να μειωθεί ο τζίρος τους και κατά συνέπεια η οικονομική κινητικότητα. Και δεύτερον, η δημιουργία επιχειρήσεων τεχνολογικά εξελιγμένων κλάδων θα επιφέρει αύξηση των θέσεων εργασίας σε κλάδους απασχόλησης, στους οποίους μέχρι πρότινος οι αλλοδαποί εργαζόμενοι δεν γνώριζαν υψηλό αριθμό συμμετοχής.

Ένα επιπλέον σημαντικό γενικότερο συμπέρασμα είναι πως ο χώρος παίζει καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη της περιφέρειας, καθώς με βάση αυτόν δημιουργούνται σχέσεις χωρικής εξάρτησης ανάμεσα στη πληθυσμιακή συγκέντρωση και σε διάφορους παράγοντες.

Μια πρώτη σχέση που προκύπτει είναι η σχέση γειτνίασης εργασίας-κατοικίας. Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως οι εργαζόμενοι αλλοδαποί, ως επί το πλείστον έρχονται στην Αττική με ένα αρχικά χαμηλό εισόδημα, κάτι που δεν τους δίνει την οικονομική δυνατότητα να νοικιάσουν ή να αγοράσουν μια κατοικία σε περιοχές που επιθυμούν, είτε ακόμα να διευκολυνθούν στη μετακίνησή τους από το μέρος ενοικίασης/κατοικίας προς την εργασία. Κατά συνέπεια στις περισσότερες περιπτώσεις αναγκάζονται να μετοικήσουν, σε περιοχές οι οποίες βρίσκονται κοντά στο χώρο εργασίας τους, κάτι που αποδεικνύει την ισχυρή αυτή σχέση, κυρίως σε περιοχές όπου εντοπίζεται υψηλή συγκέντρωση αλλοδαπών εργαζομένων και όπου δραστηριοποιούνται επιχειρήσεις που καλύπτουν όλους τους τομείς εργασίας. Ωστόσο η εν λόγω γειτνίαση δεν αποτελεί απόλυτο κανόνα για όλες τις περιπτώσεις, καθώς σε ορισμένες περιπτώσεις οι εργαζόμενοι αναζητούν στέγη σε περιοχές με χαμηλό κόστος ενοικίασης, ακόμη και αν αυτό σημαίνει ότι η κατοικία βρίσκεται σε μακρινή απόσταση από το χώρο εργασίας. Ως αποτέλεσμα, η υψηλή συγκέντρωση στο

λεκανοπέδιο δεν συνεπάγεται απαραίτητα τη δραστηριοποίηση όλων των εργαζομένων αλλοδαπών κατοίκων εντός αυτού, αλλά τη δραστηριοποίησή τους σε άλλες περιοχές, οι οποίες παρ' όλη την απόσταση τους είναι οδικά προσβάσιμες και κυρίως με μέσα μαζικής μεταφοράς.

Επίσης με βάση τον χώρο παρατηρούνται οικονομίες συγκέντρωσης, απόρροια της πυκνής συγκέντρωσης των επιχειρήσεων σε συγκεκριμένα μέρη, οι οποίες αναδεικνύουν τοιουτοτρόπως την ισχύ τους στις τοπικές αγορές, ωστόσο μπορούν να δώσουν και λανθασμένα συμπεράσματα για την οικονομική κατάσταση των αλλοδαπών εργαζομένων. Αυτό αποτέλεσε μία απ' τις πολλές αφορμές, για να κυριαρχήσει τα τελευταία χρόνια η γνωστή πλέον φράση «έρχονται οι ξένοι και μας παίρνουν τις δουλειές», κάτι το οποίο αποδείχθηκε από την ανάλυση ότι είναι αναληθές, ιδίως σε επαγγέλματα υψηλής εξειδίκευσης. Απεναντίας η υψηλή συμμετοχή εντοπίζεται σε κλάδους χαμηλής εξειδίκευσης, οι οποίοι αποδείχθηκαν πως μετατοπίστηκαν στους αλλοδαπούς εργαζομένους, εξαιτίας των συνθηκών τους και της επισφάλειάς τους. Αυτό συνεπάγεται δύο πράγματα: αφενός πως δεν υφίστανται κατάλληλη εκμετάλλευση του υψηλά καταρτισμένου αλλοδαπού ανθρώπινου κεφαλαίου και αφετέρου πως προτεραιοποιείται η ανάγκη για άμεσο εισόδημα που καλύπτει βραχυπρόθεσμες ανάγκες παρά μακροπρόθεσμα οφέλη. Μπορούμε κατά συνέπεια και με βάση τα ανωτέρω λοιπόν, να μιλήσουμε όχι μόνο για την απομυθοποίηση της παραπάνω φράσης, αλλά για εργασιακή εκμετάλλευση η οποία αποτελεί αρνητικό πρόσημο της επίτευξης της κοινωνικής ευημερίας και ανάπτυξης. Το πραγματικό αρνητικό αντίκτυπο αυτής της συγκέντρωσης είναι πως η υψηλή συγκέντρωση δραστηριοτήτων παρόμοιων επιχειρήσεων σε ένα μέρος, αυξάνει τον ανταγωνισμό μεταξύ τους, με μερικές από αυτές να χρειαστεί προκειμένου να προσελκύσουν κόσμο να μειώσουν την τιμή των προϊόντων τους, κάτι που συνήθως σημαίνει και τη μείωση της ποιότητας αυτών. Αυτό οδηγεί τελικώς και στη μείωση του ενδιαφέροντος από τους πελάτες, με αποτέλεσμα οι ιδιοκτήτες των εν λόγω επιχειρήσεων να αναστέλλουν εν τέλει τη λειτουργία τους λόγω του υψηλού ανταγωνισμού. Θεωρείται συνεπώς, ορθή η ανάγκη μερικής αποκέντρωσης των δραστηριοτήτων, και καταμερισμός τους σε άλλες περιφερειακές ενότητες της Αττικής, ούτως ώστε να μειωθεί ο ανταγωνισμός και να υπάρξει περισσότερη απορρόφηση εργατικού κεφαλαίου (και κατά συνέπεια κατοίκων) σε αυτές τις περιοχές, κάτι που μπορεί να οδηγήσει και στην ανάπτυξη τους.

Ακόμα, άλλη μια χωρική σχέση η οποία αναδείχθηκε είναι η σχέση γειτνίασης κατοικίας - εκπαίδευσης. Η ολοένα και αυξανόμενη συγκέντρωση ατόμων υψηλού μορφωτικού επιπέδου σε περιοχές οι οποίες πληρούν στο μέγιστο δυνατό τις προϋποθέσεις της βιώσιμης ανάπτυξης (με το αντίστοιχο οικονομικό κόστος διαβίωσης όμως), αναδεικνύει την οικονομική ευρωστία την οποία μπορεί να προσφέρει η υψηλή εκπαίδευση αφενός, και αφετέρου τις ευκαιρίες που μπορεί να προσφέρει η βιώσιμη ανάπτυξη στην ατομική και συλλογική εξέλιξη αλλά και ποιότητα ζωής. Η βιώσιμη ανάπτυξη λοιπόν αποτελεί πόλο έλξης για το ευ-ζην και παρόλο που εντοπίζεται έντονα σε ακριβές περιοχές, πρέπει να αποτελεί καθολικό δικαίωμα, ανεξάρτητα από την εισοδηματική και κοινωνική τάξη. Η έλλειψη ατόμων υψηλού εκπαιδευτικού επιπέδου σε παραγκωνισμένες περιφερειακές ενότητες (π.χ. Δυτική Αττική) σε συνδυασμό με τον υψηλό αριθμό αναλόγου αλλοδαπού εργαζόμενου πληθυσμού, επιφέρει σημαντικό πλήγμα στην εξέλιξη της όσον αφορά την ευελιξία στις θέσεις εργασίας, αλλά και στην περαιτέρω ανάπτυξή της μέσω της διάχυσης γνώσης και καινοτομίας που μπορεί να προσφερθεί. Ακόμα, δυσχεραίνει τις ταξικές ανισότητες και δεν συμβάλει στην κοινωνική συνοχή. Ως εκ τούτου, θεωρείται αρκετά σημαντικό αρχικά να ενισχυθεί η εκπαίδευση, ώστε να αυξηθεί ο αριθμός των μορφωμένων αλλοδαπών και αλλοδαπών εργαζομένων που διαμένουν σε αυτές τις περιοχές και αργότερα να υπάρξει προσέλκυση αλλοδαπού (και όχι μόνο) εξειδικευμένου ανθρώπινου κεφαλαίου από άλλες περιφερειακές ενότητες. Έτσι αφενός θα εξαλειφθεί ο αναλφαβητισμός, μειώνοντας έτσι και τις ανισότητες σε όλα τα επίπεδα και αφετέρου θα υπάρξει ένα ενιαίο και υψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο σε όλες τις περιφερειακές ενότητες της Αττικής, επιτυγχάνοντας έτσι την περαιτέρω ανάπτυξή της.

Η συμβολή των αλλοδαπών εργαζομένων στην οικονομία της περιφέρειας, μέσω της απασχόλησης σε απόλυτα νούμερα δεν φαίνεται να είναι ιδιαίτερα μεγάλη. Η συμμετοχή τους σε επίπεδο πληθυσμού, στο σύνολο των κλάδων της περιφέρειας είναι αισθητά μικρότερη από τα αντίστοιχα νούμερα των ημεδαπών εργαζομένων, οπότε σε επίπεδο πληθυσμού και εκ πρώτης όψεως φαίνεται πως οι αλλοδαποί εργαζόμενοι δεν συμβάλλουν ιδιαίτερα στην οικονομία της περιφέρειας. Ωστόσο το ποσοστό συμμετοχής των αλλοδαπών εργαζομένων ανά κλάδο, που δείχνει και την ουσιαστική συμβολή στον εκάστοτε κλάδο, φαίνεται να ανατρέπει αυτή την υπόθεση. Στους μισούς κυριολεκτικά κλάδους απασχόλησης που εντοπίζονται στην περιφέρεια, το ποσοστό συμμετοχής των αλλοδαπών εργαζομένων είναι διψήφιος αριθμός, ενώ

παρατηρείται ότι στον κλάδο του νοικοκυριού αποτελούν 8 στους 10 εργαζόμενους, κάτι που σημαίνει ότι η συμβολή των αλλοδαπών εργαζομένων σε κλάδους όχι απλά δεν είναι αμελητέα, αλλά καθίσταται σημαντική σε σημείο που η διατήρηση ορισμένων κλάδων εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από αυτούς. Συνεπώς, η αύξηση του ποσοστού συμμετοχής των αλλοδαπών εργαζομένων σε κλάδους υψηλής εξειδίκευσης με μονοψήφιο προς το παρόν ποσοστό συμμετοχής, μπορεί να επιφέρει ισορροπία της συμμετοχής των αλλοδαπών εργαζομένων στο σύνολο των κλάδων της περιφέρειας, ενώ με αυτόν τον τρόπο θα υπάρξει αρχικά σύγκλιση της ψαλίδας των εργασιακών ανισοτήτων με τις οποίες έρχονται αντιμέτωποι, και αργότερα εξάλειψη των προκαταλήψεων και των κοινωνικών στερεοτύπων που υπάρχουν. Παρόλα αυτά, ένα μεγάλο εμπόδιο της απεικόνισης της πραγματικής συμβολής τους στην αγορά εργασίας είναι η ύπαρξη της άτυπης εργασίας, η οποία δύναται να επιφέρει το αντίθετο από αυτό που αναμένεται: Να υπάρξει δηλαδή ενίσχυση των χωρών καταγωγής μέσω των εμβασμάτων (το οποίο αναφέρθηκε και στη βιβλιογραφική επισκόπηση), και όχι ουσιαστική οικονομική συμβολή στην περιφέρεια υποδοχής, αλλά ενίσχυση της φοροδιαφυγής. Ως εκ τούτου είναι σημαντικό να υπάρξει εξάλειψη της άτυπης εργασίας, ώστε να υπάρξει ενίσχυση της οικονομικής ανάπτυξης της περιφέρειας. Γενικότερα όμως, η επίτευξη της συμβολής στην ανάπτυξη της περιφέρειας απαιτεί κινήσεις τόσο από τον αλλοδαπό όσο και από τον ημεδαπό πληθυσμό, αφού από πλευράς των ημεδαπών, η εκπαίδευση και η γνώση αποτελεί τους σημαντικότερους συμμάχους στην εξάλειψη της διάκρισης και των ρατσιστικών επιθέσεων κατά των αλλοδαπών, επιτυγχάνοντας έτσι σε σημαντικό βαθμό την κοινωνική συνοχή, συμβάλλοντας τελικώς στην ολική ανάπτυξη της περιφέρειας.

Οι πολιτικές που προτάθηκαν για την ομαλότερη ένταξη των αλλοδαπών εργαζομένων στην αγορά εργασίας, σε ορισμένες περιπτώσεις έχουν εφαρμοστεί (π.χ. σχολείο ελληνικής γλώσσας για αλλοδαπούς), ωστόσο η εκ νέου πρότασή τους αποδεικνύει τη μειωμένη προώθησή τους και την αναγκαιότητα για περαιτέρω ενίσχυση και ανάδειξή τους, ώστε να γίνουν ευρύτερα γνωστές και να επιφέρουν τα επιθυμητά αποτελέσματα. Τέλος, η παρούσα μελέτη αποπειράθηκε να συμβάλει στην ευρύτερη μελέτη του φαινομένου της εργασιακής μετανάστευσης, ωστόσο η συμβολή αυτή είναι αρκετά μικρή, μπροστά σε αυτά που μπορούν να μελετηθούν μελλοντικά. Ενδεικτικά, συνιστάται να υπάρξουν μελέτες, οι οποίες θα εστιάζουν στη συμβολή των αλλοδαπών εργαζομένων σε οικονομικό επίπεδο μέσω οικονομικών στοιχείων, όπως

είναι ο τζίρος των επιχειρήσεων και το εισόδημα. Τέλος, συνιστάται και η περαιτέρω μελέτη εξατομικευμένων πολιτικών σε μικρότερες γεωγραφικές κλίμακες, με στόχο τη βελτίωση της ποιότητας ζωής και την επίτευξη της κοινωνικής συνοχής. Είναι πολύ σημαντικό αυτές οι μελέτες να εστιάσουν το ενδιαφέρον τους σε μικρότερες κλίμακες πέραν της εθνικής, ούτως ώστε να αναδειχθεί εις βάθος το φαινόμενο της εργασιακής μετανάστευσης, ο βαθμός συμβολής της σε κάθε χώρο μικρής κλίμακας και οι διαφορετικές διαστάσεις τις οποίες μπορεί να λάβει.

6. Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Γκιάλης, Σ., Σερέτης, Σ. (2018). «Απασχόληση, ευελικτοποίηση και νέοι άνεργοι ή εκτός εκπαίδευσης/κατάρτισης (NEETs) στις τοπικές αγορές εργασίας του Νοτίου Αιγαίου: Μια επικαιροποιημένη ανάλυση σε συνθήκες κρίσης». ΙΝΕ ΓΣΕΕ. E- book διαθέσιμο στο: https://www.inegsee.gr/wp-content/uploads/2018/12/MELETH_NOTIO_AIGAIO_TELIKO_EBOOK.pdf
- Δημητριάδης, Β. (2011). «Οργάνωση Λειτουργία και Πιστοποίηση Υπηρεσιών Αποκατάστασης Αναπήρων». Διπλωματική εργασία. Εθνική Σχολή Δημόσιας Υγείας. Διαθέσιμο στο: <https://books.google.gr/books?id=nuP3XIMRu0wC&printsec=frontcover&hl=el#v=onepage&q&f=false>
- ΔΟΕ. (2013). «Επιθεώρηση Εργασίας και Αδήλωτη Εργασία στην ΕΕ». Διαθέσιμο στο: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---lab_admin/documents/publication/wcms_543537.pdf
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή. «ΘΕΜΑΤΙΚΟ ΕΝΗΜΕΡΩΤΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΕΞΑΜΗΝΟΥ ΑΔΗΛΩΤΗ ΕΡΓΑΣΙΑ». Διαθέσιμο στο: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/file_import/european-semester_thematic-factsheet_undeclared-work_el.pdf
- Ιωαννίδης, Α. (2015). «Η δομή των θέσεων εργασίας στην Ελλάδα. Μια γενική εικόνα». ΙΝΕ ΓΣΕΕ. Διαθέσιμο στο: <https://www.inegsee.gr/wp-content/uploads/2016/09/Meleti-Tekmiriwsis-44.pdf>
- Καραμεσίνη, Μ. (1999). Άτυπη απασχόληση και ο ρόλος του κράτους στην ελληνική αγορά εργασίας. Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών 100, 3–32. <https://doi.org/10.12681/grsr.750>
- Κουστένης, Π. (2014). «Αποδόμηση και αναδόμηση των εκλογικών ταυτίσεων. Η κοινωνιολογική ανίχνευση του λεκανοπεδίου». Στο: Βούλγαρης Γ και Νικολακόπουλος Η (επιμ.), Ο διπλός εκλογικός σεισμός, Αθήνα: Θεμέλιο, σ.σ. 83–123.

- Μητράκος Θ. (2016) “The contribution of migrants to the Greek economy: A meta-analysis of empirical findings”, *Social Cohesion και Development*, 8(2), pp. 87–106. <https://doi.org/10.12681/scad.8883>
- Παπαδόπουλος, Α., Φρατσέα, Λ. (2013). Η κοινωνική και επαγγελματική κινητικότητα των μεταναστών υπό το πρίσμα της ένταξης τους στις τοπικές αγορές εργασίας. *Γεωγραφίες*, Τεύχος 22. σελ. 73-90. Διαθέσιμο στο: <http://geographies.gr/old/wp-content/uploads/2014/07/GEO22-073-090.pdf>
- Σαρούκου, Α. (2018). «Κοινωνικοχωρικές και επαγγελματικές ανισότητες στη ναυπηγοεπισκευαστική Ζώνη του Πειραιά και του Θριάσιου πεδίου :Ανάλυση και ερμηνεία στην περίοδο της κρίσης». Πτυχιακή εργασία. Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Τμήμα Γεωγραφίας.
- Τραγάκη, Α. (2021). «Οικονομική και Επιχειρηματική Δραστηριότητα των Αλλοδαπών στην Ελλάδα: η περίπτωση της Αττικής». *Αειχώρος*. Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης. Σελ. 125, 129
- Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου. Μετανάστευση Ορισμός και βασικές κατηγορίες: Κεφ. 1.1 – Μετανάστευση Ορισμός και βασικές κατηγορίες. Διαθέσιμο: <http://www.opengov.gr/immigration/?p=799>

Ξενόγλωσση

- Abacioglu, C.S., Fischer, A.H., Volman, M. (2022). Professional development in multicultural education: What can we learn from the Australian context? *Teach Teach Educ* 114, 103701. <https://doi.org/10.1016/J.TATE.2022.103701>
- Abu Hatab, A., Mensah, F.A., Lagerkvist, C.J. (2022). Who moves and who gains from internal migration in Egypt? Evidence from two waves of a labor market panel survey. *Habitat Int* 124, 102573. <https://doi.org/10.1016/J.HABITATINT.2022.102573>
- Adejumo, O.O., Asongu, S.A., Adejumo, A. v. (2021). Education enrolment rate vs employment rate: Implications for sustainable human capital development in Nigeria. *Int J Educ Dev* 83, 102385. <https://doi.org/10.1016/J.IJEDUDEV.2021.102385>
- Alexander, M. (2012). «Cities and Labour Immigration: Comparing Policy Responses in Amsterdam, Paris, Rome and Tel Aviv». Ashgate Publishing, Ltd.

- Ali Balcı, M. (2017). Time fractional capital-induced labor migration model. *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications* 477, 91–98. <https://doi.org/10.1016/J.PHYSA.2017.02.032>
- Ashford, S.J., Caza, B.B., Reid, E.M. (2018). From surviving to thriving in the gig economy: A research agenda for individuals in the new world of work. *Res Organ Behav* 38, 23–41. <https://doi.org/10.1016/J.RIOB.2018.11.001>
- Baldwin-Edwards, M. (2005). «THE INTEGRATION OF IMMIGRANTS IN ATHENS: DEVELOPING INDICATORS AND STATISTICAL MEASURES». pp.24
- Barjaba, K. and King, R. (2005), Introducing and theorising Albanian migration, in
- Bartoszewicz, M.G., Eibl, O., Ghamari, M. el. (2022). Securitising the future: Dystopian migration discourses in Poland and the Czech Republic. *Futures* 141, 102972. <https://doi.org/10.1016/J.FUTURES.2022.102972>
- Beaverstock, J. (1994). Re-thinking skilled international labour migration: World cities and banking organisations. *Geoforum*. Vol.25, Issue 3. P. 323-338. [https://doi.org/10.1016/0016-7185\(94\)90034-5](https://doi.org/10.1016/0016-7185(94)90034-5)
- Belan, P., Carré, M., Gregoir, S. (2010). Subsidizing low-skilled jobs in a dual labor market. *Labour Econ* 17, 776–788. <https://doi.org/10.1016/J.LABECO.2010.04.003>
- Bertoletti, A., Berbegal-Mirabent, J., Agasisti, T. (2022). Higher education systems and regional economic development in Europe: A combined approach using econometric and machine learning methods. *Socioecon Plann Sci* 82, 101231. <https://doi.org/10.1016/J.SEPS.2022.101231>
- Bertossi Urzua, C., Ruiz, M.A., Pajak, A., Kozela, M., Kubinova, R., Malyutina, S., Peasey, A., Pikhart, H., Marmot, M., Bobak, M. (2019). The prospective relationship between social cohesion and depressive symptoms among older adults from Central and Eastern Europe. *J Epidemiol Community Health* (1978) 73, 117–122. <https://doi.org/10.1136/JECH-2018-211063>
- Bodvarsson, Ö.B., Simpson, N.B., Sparber, C. (2015). Migration Theory. *Handbook of the Economics of International Migration* 1, 3–51. <https://doi.org/10.1016/B978-0-444-53764-5.00001-3>

- Brabcová, I., Vacková, J. (2017). Working conditions in selected groups of immigrants living in the Czech Republic. *Kontakt* 19, e263–e269. <https://doi.org/10.1016/J.KONTAKT.2017.09.004>
- Broersma, F., Lazarescu, D. (2009). Pakistani and Bangladeshi Migration to Greece: “Chasing the Dream” Main Features of Immigration to Greece Pathways of Migration Concluding Remarks.
- Bu, Y., Wang, E., Qiu, Y., Möst, D. (2022). Impact assessment of population migration on energy consumption and carbon emissions in China: A spatial econometric investigation. *Environ Impact Assess Rev* 93, 106744. <https://doi.org/10.1016/J.EIAR.2022.106744>
- Calcagnini, G., Marin, G., Perugini, F. (2021). Labour flexibility, internal migration and productivity in Italian regions. *Structural Change and Economic Dynamics* 57, 308–320. <https://doi.org/10.1016/J.STRUECO.2021.04.004>
- Cheng, L.C., Chen, K., Lee, M.C., Li, K.M. (2021). User-Defined SWOT analysis – A change mining perspective on user-generated content. *Inf Process Manag* 58, 102613. <https://doi.org/10.1016/J.IPM.2021.102613>
- Chica-Olmo, J., Checa-Olivas, M. (2021). Spatial impact of factors influencing the achievement of the Europa2020 employment targets. *Papers in Regional Science* 100, 633–649. <https://doi.org/10.1111/PIRS.12592>
- Cirillo, M., Cattaneo, A., Miller, M., Sadiddin, A. (2022). Establishing the link between internal and international migration: Evidence from Sub-Saharan Africa. *World Dev* 157, 105943. <https://doi.org/10.1016/J.WORLDDEV.2022.105943>
- Davies, A. (2020). Aging and Migration, *International Encyclopedia of Human Geography* (Second Edition). <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-102295-5.10235-5>
- De Haas, H., Castles, S., Miller, M.J. (2019). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. Bloomsbury Publishing
- Delhey, J., Dragolov, G. (2016). Happier together. Social cohesion and subjective well-being in Europe. *International Journal of Psychology* 51, 163–176. <https://doi.org/10.1002/IJOP.12149>

- della Guardia, A., Lake, M., Schnitzer, P. (2022). Selective inclusion in cash transfer programs: Unintended consequences for social cohesion. *World Dev* 157, 105922. <https://doi.org/10.1016/J.WORLDDEV.2022.105922>
- Duiveman, R. (2018). Making research relevant to policymaking: from brokering boundaries to drawing on practices. *Journal of Migration and Health* 41, 23–41. <https://doi.org/10.1080/01442872.2018.1539226>
- Duleep, H.O. (2015). The Adjustment of Immigrants in the Labor Market. *Handbook of the Economics of International Migration* 1, 105–182. <https://doi.org/10.1016/B978-0-444-53764-5.00003-7>
- Eurostat. Immigration table, Εξαγωγή από: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/product/view/MIGR_IMM1CTZ
- Evagora-Campbell, M., Zahidie, A., Buse, K., Rabbiani, F., Hawkes, S. (2022). Promoting labour migrant health equity through action on the structural determinants: A systematic review. *Journal of Migration and Health* .Vol.5. <https://doi.org/10.1016/j.jmh.2022.100082>
- Fakiolas, R. (2000). Migration and Unregistered Labour in the Greek Economy. *Eldorado or Fortress? Migration in Southern Europe* 57–78. https://doi.org/10.1057/9780333982525_3
- Fang, T., Samnani, A.K., Novicevic, M.M., Bing, M.N. (2013). Liability-of-foreignness effects on job success of immigrant job seekers. *Journal of World Business* 48, 98–109. <https://doi.org/10.1016/J.JWB.2012.06.010>
- Fine, S., Dennison, S., & Gowan, R. (2019). FALSE MOVES: MIGRATION AND DEVELOPMENT AID. European Council on Foreign Relations. <http://www.jstor.org/stable/resrep21606>
- Franczak, J., Margolis, J, (2022). Women and great places to work: Gender diversity in leadership and how to get there. *Organ Dyn* 100913. <https://doi.org/10.1016/J.ORGDYN.2022.100913>
- Gao, J., Song, G., Sun, X. (2020). Does labor migration affect rural transfer? Evidence from China. *Land Use Policy* 99, 105096. <https://doi.org/10.1016/J.LANDUSEPOL.2020.105096>

- Garcia-Dia, M.J. (2022). The Ethical Recruitment of Internationally Educated Nurses: A Leadership Perspective on Labor Migration. *Nurse Lead* 20, 43–47. <https://doi.org/10.1016/J.MNL.2021.10.002>
- Gautam, D.P. (2021). Does international migration impact economic institutions at home? *Eur J Polit Econ* 69, 102007. <https://doi.org/10.1016/J.EJPOLECO.2021.102007>
- Gemi, E. (2013). Εισαγωγική Έκθεση: Μεταναστευτικό Σύστημα 1 (Αλβανία) Παραδοτέο 2.1. Η Νέα Τυπολογία της Κρίσης Αλβανική Παράτυπη Μετανάστευση στην Ελλάδα.
- Gibson, J., McKenzie, D. Eight Questions about Brain Drain. <https://doi.org/10.1257/jep.25.3.107>
- Green, D.A., Worswick, C. (2012). Immigrant earnings profiles in the presence of human capital investment: Measuring cohort and macro effects. *Labour Econ* 19, 241–259. <https://doi.org/10.1016/J.LABECO.2011.11.002>
- Greve, A., Slaff W, J., Chan Elic, n.d. Immigrants and job search: An institutional perspective [WWW Document]. URL https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-84868695406&origin=inward&txGid=f25f6e240fe734b743bb1a39803ac627&featureToggles=FEATURE_NEW_DOC_DETAILS_EXPORT:1,FEATURE_EXPORT_REDESIGN:0 (accessed 8.6.22).
- Gröger, A. (2021). Easy come, easy go? Economic shocks, labor migration and the family left behind. *Journal of International Economics*. Vol.128. <https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2020.103409>
- Gugliotta, G. (2008). The Great Human Migration | History| Smithsonian Magazine [WWW Document]. URL <https://www.smithsonianmag.com/history/the-great-human-migration-13561/> (accessed 9.8.22).
- Guo, F., Huang, Y., Wang, J., Wang, X. (2022). The informal economy at times of COVID-19 pandemic. *China Economic Review* 71, 101722. <https://doi.org/10.1016/J.CHIECO.2021.101722>
- Haas, H. de, Miller, M.J., Castles, S.b. The age of migration: international population movements in the modern world.

- Hajro, A., Caprar, D. v., Zikic, J., Stahl, G.K. (2021). Global migrants: Understanding the implications for international business and management. *Journal of World Business* 56, 101192. <https://doi.org/10.1016/J.JWB.2021.101192>
- Halas, M., Klapka, P. (2021). Revealing the structures of internal migration: A distance and a time-space behaviour perspectives. *Applied Geography*. V.137. <https://doi.org/10.1016/j.apgeog.2021.102603>
- Halter D., Oechslin M., Zweimuller J. (2014) “Inequality and growth: The neglected time dimension”, *Journal of Economic Growth*, Vol.17, Issue 1
- Hatziprokopiou, P., Markova, E. (2015). Labour Migration and other Forms of Mobility Between Bulgaria and Greece: The Evolution of a Cross-Border Migration System. *IMISCOE Research Series* 183–208. https://doi.org/10.1007/978-3-319-13719-3_10/FIGURES/4
- Hirsch, J. (2014). Labor migration, externalities and ethics: Theorizing the meso-level determinants of HIV vulnerability, *Social Science & Medicine* .Vol 100. p. 38-45. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2013.10.021>
- Hoang, L.A. (2020). Debt and (un)freedoms: The case of transnational labour migration from Vietnam. *Geoforum* 116, 33–41. <https://doi.org/10.1016/J.GEOFORUM.2020.08.001>
- Hou, F., Aydemir, A. The rise in low-income rates among immigrants in Canada Related papers Immigrant characteristics, the IT bust , and t heir effect on entry earnings of immigrant s Feng Hou Explaining the deteriorating entry earnings of Canada’s immigrant cohort s, 1966-2000 Abdurrahman Aydemir Explaining the Deteriorating Entry Earnings of Canada’s Immigrant.
- Hugo, G. (2012). Migration and development in low-income countries: a role for destination country policy?, *Migration and Development*, 1:1, p. 24-49. <https://doi.org/10.1080/21632324.2012.709806>
- Jejeebhoy, S.J., Sathar, Z.A. (2001). Women’s autonomy in India and Pakistan: The influence of religion and region. *Popul Dev Rev* 27, 687–712. <https://doi.org/10.1111/J.1728-4457.2001.00687.X>
- Jennings, B., Kirkwood, S., Cree, V.E. (2022). Purdah in the 21st century: Women’s experiences of work and space in Dhaka. *Womens Stud Int Forum* 90, 102560. <https://doi.org/10.1016/J.WSIF.2022.102560>

- Jutz R. (2015), “The role of income inequality and social policies on income-related health inequalities in Europe”, *International Journal for Equity in Health*, Volume 14, Issue 1
- Kahanec, M., Zaiceva, A. (2009). Labor market outcomes of immigrants and non-citizens in the EU: An East-West comparison. *Int J Manpow* 30, 97–115. <https://doi.org/10.1108/01437720910948429/FULL/PDF>
- Kancs, d’Artis. (2011). The economic geography of labour migration: Competition, competitiveness and development. *Applied Geography* 31, 191–200. <https://doi.org/10.1016/J.APGEOG.2010.04.003>
- Kaur, A. (2010). Labour migration trends and policy challenges in Southeast Asia. *Policy and Society*. Vol.29, Issue 4. p.385-397. <https://doi.org/10.1016/j.polsoc.2010.09.001>
- Klarin, A., Suseno, Y. (2021). A state-of-the-art review of the sharing economy: Scientometric mapping of the scholarship. *J Bus Res* 126, 250–262. <https://doi.org/10.1016/J.JBUSRES.2020.12.063>
- Klink, J.J. (2008). Cities, international labor migration and development: Towards an alternative research agenda. *Habitat Int* 32, 237–247. <https://doi.org/10.1016/J.HABITATINT.2007.08.008>
- Konan, D. (2011). Limits to growth: Tourism and regional labor migration, *Economic Modelling*. Vol.28, Issues 1–2, p. 473-481. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2010.08.001>
- Kontuly, T., Smith, K.R., Heaton, T.B. (1995). Culture as a determinant of reasons for migration. *Soc Sci J* 32, 179–193. [https://doi.org/10.1016/0362-3319\(95\)90004-7](https://doi.org/10.1016/0362-3319(95)90004-7)
- Kuhn, R. (2015). Internal Migration: Developing Countries. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences (Second Edition)*. <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.31120-5>
- Lenard, P., Straehle, C. (2010). Temporary labour migration: Exploitation, tool of development, or both?. *Policy and Society*. Volume 29, Issue 4. <https://doi.org/10.1016/j.polsoc.2010.09.006>
- Li, B., Cheng, S., Xiao, D. (2020). The impacts of environmental pollution and brain drain on income inequality. *China Economic Review* 62, 101481. <https://doi.org/10.1016/J.CHIECO.2020.101481>

- Maguire-Jack, K., Marçal, K.E. (2022). The mediating role of housing insecurity in the relationship between neighborhood social cohesion and child maltreatment among low-income urban families. *Child Abuse Negl* 132, 105792. <https://doi.org/10.1016/J.CHIABU.2022.105792>
- Mak, J., Zimmerman, C., Roberts, B. (2021). “I had tears in my eyes, but I just left without looking back”. A qualitative study of migration-related stressors amongst Nepali male labour migrants. *Journal of Migration and Health*. Volume 4. <https://doi.org/10.1016/j.jmh.2021.100042>
- Manning, P. (2013). *Migration in World History*.
- Manning, P., Trimmer, T. (2013). *Migration in World History*. Routledge.
- Marchesi, M., Tweed, C. (2021). Social innovation for a circular economy in social housing. *Sustain Cities Soc* 71, 102925. <https://doi.org/10.1016/J.SCS.2021.102925>
- Martin, L., Prokkola, E.K. (2017). Making labour mobile: Borders, precarity, and the competitive state in Finnish migration politics. *Polit Geogr* 60, 143–153. <https://doi.org/10.1016/J.POLGEO.2017.07.009>
- Matei, A., Dorobantu, A.D. (2015). Social Economy – Added Value for Local Development and Social Cohesion. *Procedia Economics and Finance* 26, 490–494. [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(15\)00878-3](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)00878-3)
- Miglietta, A., Tartaglia, S. (2008). The Influence of Length of Stay, Linguistic Competence, and Media Exposure in Immigrants’ Adaptation: <http://dx.doi.org/10.1177/1069397108326289> 43, 46–61. <https://doi.org/10.1177/1069397108326289>
- Moshiri, S., Bakhshi Moghaddam, M. (2018). The effects of oil price shocks in a federation; The case of interregional trade and labour migration. *Energy Econ* 75, 206–221. <https://doi.org/10.1016/J.ENECO.2018.08.012>
- Mulley, B., Unruh. (2004). The role of off-farm employment in tropical forest conservation: labor, migration, and smallholder attitudes toward land in western Uganda. *Journal of Environmental Management*. Vol.71, Issue 3. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2004.02.002>
- Murphy, M., Pacher, C. (2022). Bridging the gap: Brain drain to brain circulation: Researching successful strategies to support effective change,

Procedia Computer Science. Vol. 200. P. 556-565.
<https://doi.org/10.1016/j.procs.2022.01.253>

- Nordhaus, W.D. (1991). To Slow or Not to Slow: The Economics of The Greenhouse Effect. *The Economic Journal* 101, 920.
<https://doi.org/10.2307/2233864>
- Ocampo, A.C.G., Restubog, S.L.D., Wang, L., Garcia, P.R.J.M., Tang, R.L. (2022). Home and away: How career adaptability and cultural intelligence facilitate international migrant workers' adjustment. *J Vocat Behav* 103759.
<https://doi.org/10.1016/J.JVB.2022.103759>
- OECD. (2014). Is migration good for the economy?. Available at:
<https://www.oecd.org/migration/OECD%20Migration%20Policy%20Debates%20Numero%202.pdf>
- Ozel. Global Migration Group (GMG). (2017). Handbook for Improving the Production and Use of Migration Data for Development. Global Migration Group (GMG). Available at:
https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/events/coordination/15/documents/Final%20Handbook%2030.06.16_AS4.pdf
- Palmos, D., Papavasileiou, C., Papakitsos, E.C., Vamvakeros, X., Mavrakis, A. (2021). Enhancing the environmental programmes of secondary education by using web-tools concerning precaution measures in civil protection: The case of Western Attica (Greece). *Saf Sci* 135, 105117.
<https://doi.org/10.1016/J.SSCI.2020.105117>
- Panori, A., Psycharis, Y., Ballas, D. (2018). Spatial segregation and migration in the city of Athens: Investigating the evolution of urban socio-spatial immigrant structures. *Population Space and Place*. e2209.
<https://doi.org/10.1002/psp.2209>
- Patias, N. (2020). Exploring long-term youth unemployment in Europe using sequence analysis: a reproducible notebook approach. *REGION 7*, 53–69.
<https://doi.org/10.18335/region.v6i3.277>
- Patrinos, H.A., Psacharopoulos, G. (2020). Returns to education in developing countries. *The Economics of Education: A Comprehensive Overview* 53–64.
<https://doi.org/10.1016/B978-0-12-815391-8.00004-5>

- Percoco, M. (2021). Spatial Health Inequality and Regional Disparities: Historical Evidence from Malaria in Italy. *REGION* 8, 53–73. <https://doi.org/10.18335/region.v8i1.325>
- Puga, D. European regional policies in light of recent location theories.
- Ratha, D., Mohapatra, S., Scheja, E. (2011). Impact of Migration on Economic and Social Development A Review of Evidence and Emerging Issues.
- Rees, P. (2009). Demography. *International Encyclopedia of Human Geography*. P. 75-29. <https://doi.org/10.1016/B978-008044910-4.00815-4>
- Refworld | “Refugees” and “Migrants” - Frequently Asked Questions (FAQs) [WWW Document]. URL <https://www.refworld.org/docid/56e81c0d4.html> (accessed 9.14.22).
- Reid-Musson, E. (2014). Historicizing precarity: A labour geography of ‘transient’ migrant workers in Ontario tobacco. *Geoforum* 56, 161–171. <https://doi.org/10.1016/J.GEOFORUM.2014.07.005>
- Rodríguez-Pose, A., Psycharis, Y., Tselios, V. (2016). Politics and Investment: Examining the Territorial Allocation of Public Investment in Greece. *Reg Stud* 50, 1097–1112. https://doi.org/10.1080/00343404.2015.1009027/SUPPL_FILE/CRES_A_1009027_SM4322.PDF
- Rye, J., Slettebak, M. (2020). The new geography of labour migration: EU11 migrants in rural Norway, *Journal of Rural Studies*. Vol.75. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2020.01.014>
- Rye, J.F. (2018). Labour migrants and rural change: The “mobility transformation” of Hitra/Frøya, Norway, 2005–2015. *J Rural Stud* 64, 189–199. <https://doi.org/10.1016/J.JRURSTUD.2017.12.003>
- Seo, S.N. (2017). Beyond the Paris Agreement: Climate change policy negotiations and future directions. *Regional Science Policy & Practice* 9, 121–140. <https://doi.org/10.1111/RSP3.12090>
- Shamsuddin, M., Katsaiti, M.S., el Anshasy, A.A. (2022). Income rank and income concerns: What correlates with international migration intentions? *Econ Anal Policy* 75, 490–505. <https://doi.org/10.1016/J.EAP.2022.06.004>

- Sharp, M. (2021). The labour market impacts of female internal migration: Evidence from the end of Apartheid. *Reg Sci Urban Econ* 91, 103624. <https://doi.org/10.1016/J.REGSCIURBECO.2020.103624>
- Shirmohammadi, M., Beigi, M., Richardson, J. (2022). Subjective well-being among blue-collar immigrant employees: A systematic literature review. *Human Resource Management Review* 100914. <https://doi.org/10.1016/J.HRMR.2022.100914>
- Sikder, M., Wang, C., Yao, X., Huai, X., Wu, L., KwameYeboah, F., Wood, J., Zhao, Y., Dou, X. (2022). The integrated impact of GDP growth, industrialization, energy use, and urbanization on CO2 emissions in developing countries: Evidence from the panel ARDL approach. *Science of The Total Environment* 837, 155795. <https://doi.org/10.1016/J.SCITOTENV.2022.155795>
- Solís, P. (2019). Social inequality in the conclusion of secondary education and the progression to tertiary education: A multinational analysis with cases from southern europe and latin america. *Papers* 104, 247–278. <https://doi.org/10.5565/REV/PAPERS.2572>
- Struckell, E.M., Patel, P.C., Ojha, D., Oghazi, P. (2022). Financial literacy and self employment – The moderating effect of gender and race. *J Bus Res* 139, 639–653. <https://doi.org/10.1016/J.JBUSRES.2021.10.003>
- Takasaki, Y. (2022). Impacts of applying for international labor migration before migration occurs. *World Development*. Vol.157. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2022.105965>
- Tarasyev, A., Jabbat, J. (2018). Dynamic Modeling of Labor Migration Impact on the Economic System Development. IFAC (International Federation of Automatic Control)
- Taylor, J., Zabin, C., Eckhoff, K. (1999). Migration and rural development in El Salvador: a micro economywide perspective. *The North American Journal of Economics and Finance*. Vol. 10, Issue 1, p. 91-114. [https://doi.org/10.1016/S1062-9408\(99\)00023-6](https://doi.org/10.1016/S1062-9408(99)00023-6)
- Taylor, J.E. (2006). INTERNATIONAL MIGRATION AND ECONOMIC DEVELOPMENT*.

- Tejero, L.M.S., Fowler, C. (2012). Migration of women from the Philippines: Implications for healthcare delivery. *Collegian* 19, 59–63. <https://doi.org/10.1016/J.COLEGN.2011.12.003>
- Topa, G., Moriano, J.A., Moreno, A. (2012). Psychosocial determinants of financial planning for retirement among immigrants in Europe. *J Econ Psychol* 33, 527–537. <https://doi.org/10.1016/J.JOEP.2012.01.003>
- Torre, A. (2022). Smart development for peripheral areas. A never-ending story? *Tér és Társadalom* 36, 10–27. <https://doi.org/10.17649/TET.36.3.3423>
- Triandafyllidou, A. (2012). *Irregular Migration in Europe: Myths and Realities*. Ashgate Publishing, Ltd.
- UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), 'Refugees' and 'Migrants' - Frequently Asked Questions (FAQs), 31 August 2018, available at: <https://www.refworld.org/docid/56e81c0d4.html> [accessed 16 September 2022]
- Villaveces Dr., A., Nieto, L.A., Ortega, D., Ríos, J.F., Medina, J.J., Gutiérrez, M.I., Rodríguez, D. (2012). Pedestrians' perceptions of walkability and safety in relation to the built environment in Cali, Colombia, 2009–10. *Injury Prevention* 18, 291–297. <https://doi.org/10.1136/INJURYPREV-2011-040223>
- Wickramasekara, P. (2011). *Circular Migration: A Triple Win or a Dead End*. Global Migration Policy Associates (GMPA). <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1834762>
- World Migration Report 2020. (2020). Reflections on migrants' contributions in an era of increasing disruption and disinformation. Available at: https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020_en_ch_5.pdf#page=19
- Xu, D., Deng, X., Huang, K., Liu, Y., Yong, Z., Liu, S. (2019). Relationships between labor migration and cropland abandonment in rural China from the perspective of village types. *Land use policy* 88, 104164. <https://doi.org/10.1016/J.LANDUSEPOL.2019.104164>
- Yabiku, S., Agadjanian, V., Cau, B. (2012). Labor migration and child mortality in Mozambique. *Social Science & Medicine*. Vol.75, Issue 12, p. 2530-2538. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2012.10.001>
- Zhang, Y., Wu, Y., Yan, J., Peng, T. (2022). How does rural labor migration affect crop diversification for adapting to climate change in the Hehuang Valley,

Tibetan Plateau?, Land Use Policy. V. 113.
<https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2021.105928>

- Zhou, H., Yan, J., Lei, K., Wu, Y., Sun, L. (2020). Labor migration and the decoupling of the crop-livestock system in a rural mountainous area: Evidence from Chongqing, China. Land Use Policy. Vol.99.
<https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2020.105088>